

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

L. • 2021/4.

NÉPRAJZI HÍREK

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Ötvenéves a Néprajzi Hírek

Ötvenéves a Néprajzi Hírek	(3)
Tudománytörténet	(46)
Fórum	(52)
Kutatások	(74)
Alma mater	(79)
Köszöntések	(99)
In memoriam	(121)
Mindenféle	(138)

ÖTVENEDIK ÉVFOLYAM
2021/4.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum
Felelős kiadó: Kemecsi Lajos
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

ÖTVENÉVES A NÉPRAJZI HÍREK.....	3
Kemecsi Lajos: Bevezetés a Néprajzi Hírek jubileumi cikkeihez.....	3
Máté György: A Néprajzi Hírek öt évtizede a számok tükrében.....	5
Szerkesztők emlékeznek.....	13
Gráfik Imre: A társasági élet vonzásában.....	13
Selmeczi Kovács Attila: Emlékezés a Néprajzi Hírek szerkesztésére.....	25
Hála József: Három évtized a Néprajzi Hírek szerkesztőségében.....	29
Emlékek, köszöntések, elismerések	34
Filep Antal: A Néprajzi Hírek indulása.....	34
Paládi-Kovács Attila: Az ötvenéves Néprajzi Hírek köszöntése.....	37
Voigt Vilmos: Három dicséret.....	40
Lukács László: Néprajzi kommunikációnk szolgálóleányát Debrecenben szívesen láttuk	41
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	46
Száz éve született Takács Lajos	46
Tomisa Ilona: Emlékezés Takács Lajosra, születésének 100. évfordulóján...	46
Bodó Imre: 100 éve született Dr. Takács Lajos néprajzkutató	48
FÓRUM.....	52
Száz éve született Erdélyi Zsuzsanna	52
Küllös Imola: Imák a népi és a populáris kultúrában. Konferencia Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulóján (Budapest, 2021. szeptember 23.)	52
Balogh Balázs: Megnyitóbeszéd az Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulójára rendezett konferencián.....	55
Százhusz éve született Domokos Pál Péter	57
Iancu Laura: Korszakok, állomások és fordulópontok a csángómagyarok kutatásában. Emlékkonferencia Domokos Pál Péter születésének 120. évfordulóján (Budapest, 2021. szeptember 22.).....	57
Balogh Balázs: „Van-e haza?” A Domokos Pál Péter-konferencia megnyitója...	60
Gyöngyössy Orsolya: 100 éve született a „madárlátta folklorista”, Katona Imre. Beszámoló a 2021. október 4-én tartott csongrádi emlékülésről.....	61
Konferencia a hungarikumokról.....	65
Bali János: Hungarikumok témában rendezett konferenciát a Nemzetstratégiai Kutatóintézet.....	65
Paládi-Kovács Attila: A magyarságszimbólumoktól a hungarikumokig	68
Gecse Annabella: A IX. Barkóság-konferenciáról	71
KUTATÁSOK.....	74
Sári Zsolt–Steib Janka–Szegedy-Kloska Tamás–Szendrei Dóra Júlia: A „létező szocializmus” életvilágai – A vidéki miliók rendszerváltása	74

ALMA MATER	79
Mohay Tamás: Köszöntő Kolozsvárra, kettőezer-húszbán	79
Nagy Zoltán–Farkas Judit–Hesz Ágnes–Máté Gábor: „Pécsi néprajz 30”. 30 éves a pécsi egyetemi néprajzoktatás	80
KÖSZÖNTÉSEK	99
Andrásfalvy Bertalan 90 éves.....	99
Vargyas Gábor: Köszöntjük a 90 éves Andrásfalvy Bertalant.....	99
Fülemile Ágnes: „Önmagamat őszintén eszméim szolgálatába”. A kilencvenéves Andrásfalvy Bertalan köszöntése.....	103
Máté György: Nem kopnak az őrlőkövek. Köszöntjük a hetvenéves Balázs Györgyöt.....	108
Borsos Balázs köszöntése.....	112
Sárkány Mihály: Borsos Balázs 60 éves	112
Balogh Balázs: Egy druzsaság margójára	117
IN MEMORIAM.....	121
Hoppál Mihály: Köszöntőből búcsúztató. Jankovics Marcell (1941. október 21.–2021. május 29.).....	121
Bali János: Elhunyt Bodó Sándor.....	125
Magyar Zoltán: Egy székely mesemondó emlékezete. Lakatos Károly (Pálpataka, 1949. július 26.–2021. november 12.).....	129
Muskovics Andrea Anna: Tanítványi búcsú Csoma Zsigmondtól.....	133
MINDENFÉLE	138
Voigt Vilmos: A Jankó János-díj kezdete	138
Kutatói hagyatékok feldolgozása az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében	139
Bednárík János–Szakál Anna: Adattári reneszánsz a BTK Néprajztudományi Intézetében.....	139
Svégel Fanni: Borászat és szőlőkultúra: Égető Melinda (1941–2011) hagyatéka a Néprajztudományi Intézet Adattárában.....	141
Boldog-Bernád István: Egy sokoldalú tudományos életmű emlékei: Szilágyi Miklós hagyatéka	145
Svégel Fanni: Magyar folklorisztika európai perspektívában. Dömötör Tekla (1914–1987) hagyatéka a Néprajztudományi Intézet Adattárában	150
Muntagné Tabajdi Zsuzsanna: Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015) hagyatéka a Néprajztudományi Intézet Adattárában.....	155
Ament-Kovács Bence: A BTK Néprajztudományi Intézet Adattárának Magyar Néprajzi Atlasz különgyűjteménye.....	158
Szakál Anna: A Népi Gyógyászati Archívum a BTK Néprajztudományi Intézetében	165
Zombory Andrea: A Népi Gyógyászati Archívum rendezési tapasztalatai....	173

ÖTVENÉVES A NÉPRAJZI HÍREK

Bevezetés a Néprajzi Hírek jubileumi cikkeihez

Tisztelt Olvasók!

Ötven évvel ezelőtt Ortutay Gyula, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke indította útnak a *Néprajzi Hírek* című szakmai folyóiratot. A jelen ünnepi számban is olvasható bevezetőjét a százéves Néprajzi Múzeum nehéz sorsát hangsúlyozó gondolatokkal kezdte – az induló kiadvány céljait megjelölő programadás előtt.

Engedtessek meg nekem, hogy a Társaság aktuális elnökeként és a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként szintén az első gondolataim között hangsúlyosan szerepeltessem az örvendetes tényt: a Néprajzi Múzeum 150 év számos ideiglenes megoldása után végre saját igényei szerint tervezett és épített korszerű épületekbe költözött és itt nyitja meg új kiállításait 2022 márciusában.

Miként öt évtizeddel ezelőtt is egyértelmű volt, változatlanul hirdetjük, hogy a szaktudomány és a széles társadalmi bázis tevékenységének dokumentálására hivatott *Néprajzi Hírek* napjainkban is fontos küldetést tölt be.

Az ünnepi számban olvasható rendkívül informatív visszaemlékezések, a *Hírek* rovatainak változásait dokumentáló írások egyaránt jelzik, hogy a kiadvány mindenkor igyekezett érzékenyen reagálni a néprajzi területen érzékelhető irányváltásokra, hangsúlymódosulásokra. Megbízhatóan őrizte a *Néprajzi Hírek* a szaktudomány hagyományos értékeit és törekedett az újító módszertani, elméleti változásokra is reagálni. Műfajából adódóan természetesen nem vállalt föl olyan küldetést, melynek betöltésére alkalmasabb volt akár a Magyar Néprajzi Társaság nagy hagyományú folyóirata, az *Ethnographia*, vagy az intézményi kiadványok, konferencia-kötetek, katalógusok. Az online információátadás korszakában is föl vállalta a *Hírek* a dokumentálás hagyományos küldetését – messzemenően összhangban az indításakor megfogalmazott céllal. Ortutay historia domusként tekintett a *Hírekre*, az eseménytörténet dokumentatív aktoraként látta hosszú távú működésének jelentőségét.

A világhárvány egymást követő hullámainak veszélyei között és a normális élet bevált működési rendszerét gyakorlatilag felszámoló környezetben az internet előtérbe nyomulását megélő néprajzos közösség számára bizonyos megnyugtató stabilitást kínál az évtizedes kiszámítható hagyományt képviselő *Néprajzi Hírek* rendszeres megjelenése. A közelmúltban a Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Kollégiumának döntése további három esztendőre megítélt támogatásával jelzi a Magyar Néprajzi Társaság vezetésének szándékát a *Hírek* megvalósítására. Természetesen az online információáramlás korszerű

eszközeit és fórumait is messzemenően indokolt az elkövetkező időszakban következetesen fejleszteni a kommunikáció hatékonysága, a társadalmi bázis elérése és ezáltal a Társaság és a szélesebb néprajzos közösség működésének erősítése érdekében. Ebben a komplex feladatrendben azonban egyértelműen meghatározható a *Néprajzi Hírek* vállalása – véleményem szerint továbbra is az 50 évvel ezelőtti indulás célrendszerére is ügyelve. A *Néprajzi Hírek* ezen ünnepi számában olvasható írások gyűjteménye szinte sűrítve igazolja a minőségét és indokoltságát a „*közlönynek*”.

Felelős kiadóként szeretném kifejezni elismerésemet és megfogalmazni köszönetemet a *Hírek* korábbi szerkesztői és a tartalmat megteremtő szerzők felé, különösen hangsúlyozva a jelenlegi „rekorder” szerkesztők, elsősorban Hála József és hosszú ideje segítő szerkesztőtársa, Máté György elkötelezett és minőségi munkáját!

Sok sikert és további hasonlóan eredményes munkát kívánok az elkövetkező fél évszázadban is!

KEMECSI LAJOS

A Néprajzi Hírek öt évtizede a számok tükrében

A most ünneplő *Néprajzi Hírek* indulásáról, illetve a folyóirattal kapcsolatos emlékekről olvashatunk e szám hasábjain több szerző tollából. A következőkben a számoké, adatoké lesz a főszerep. Egy kis statisztikával szeretnénk szolgálni a hűséges olvasóknak. A főbb adatokat táblázatba foglalva is közöljük.

1972-ben a következő bevezető írással kezdődik az első füzet. Szerzője Ortutay Gyula, a Magyar Néprajzi Társaság aktuális elnöke és egyben a periodika felelős kiadója. A rövid szöveg ötven év távlatából is tanulságos, ezért indokoltnak tartjuk újraközlését.

„Bevezető

Századik évébe lép nehézsorsú, gondjai megoldására mindmáig elegendő segítséget nem kapó Néprajzi Múzeumunk. Száz éve, 1872-ben jelent meg a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötete Arany László és Gyulai Pál szerkesztésében – 13 kötet követi még ezt az elsőt. Nevezetes év ez a magyar néprajzi kutatás számára, emlékekkel, gondokkal, eredményekkel terhes is, áldott is. S közelít – ha majd két évtizednyi távból – Társaságunk s az Ethnographia századik évfordulója is. Aligha ez az oldalnyi bevezető hivatott az eltelt és közelítő száz esztendő történeti eseményeinek, a magyar néprajz historikumának felmérésére. Mégis, a Néprajzi Hírek útnak indításakor egy tényt leszögezhetünk. Sem Társaságunk folyóirata, sem egyéb kiadványaink nem törekedtek a magyar néprajz és folklór eseményeinek rögzítésére. Nehéz sora lenne annak, aki a magyar néprajzi kutatás kibontakozásának történetét napjainkig meg akarná írni. Talán az első évek még inkább tudatában voltak az alapítás, az első lépések fontosságának, s ez tükröződik központi folyóiratunk első évfolyamaiban is. A Néprajzi Hírek egyéb feladatai mellett arra törekszik, hogy kutatási területünk eseményeit és eredményeit hitelesen foglalja össze, s tárja a Magyar Néprajzi Társaság egyre bővülő tagsága elé, s így őrizze meg a jövő számára. Ezzel válik kis közlönyünk egyszerre tájékoztató, összefogó és szervező lappá, s ugyanakkor a néprajz és a folklór történetének egyik adattárává. Világos előttünk, hogy egy-egy tudományág története nemcsak – sokszor nem is elsősorban – a hivatalos közlésekben, ülésekről szóló beszámolóknak lehelhető fel, nem is egyszer egy-egy kísérletező, bátortalanul vitázó cikk mutatja egy új irányzat kezdetét, első jelzéseit. Az eseménytörténetnek, a historia domus-nak mégis értéke, jelentősége van. Szervező, tájékoztató közlönyünk elsősorban ezt a feladatot vállalja. Kérjük Társaságunk minden tagját, mindenkit, akit a magyar néprajz és folklór kutatás érdekel, fogadja szívesen a Néprajzi Hírek egymás követő számait. Jövője ettől a fogadtatástól függ.”

A *Néprajzi Hírek* első szerkesztője, Kecskés Péter a 2. számban ma is időszerű felhívást tett közzé. Ezt is szó szerint idézzük.

„*Felhívás*

Kérjük – elsősorban vidéken élő – tagtársainkat, hogy a néprajzi kiadványok, kiállítások és rendezvények teljesebb, pontosabb publikálása érdekében szíveskedjenek a Néprajzi Hírek szerkesztőségéhez rövid (két gépelt oldalt nem meghaladó) tájékoztatókat küldeni az érdeklődési és ismeretkörükhöz tartozó helyi eseményekről is.”

Ortutay azon gondolatai, amelyek a „*magyar néprajz és folklór eseményeinek rögzítésére*” utalnak, illetve, hogy ezen események adattárává válhat, mondhatjuk, hogy megfogantak. Beteljesült az is, hogy a „*kis közlöny*” egyszerre lett tájékoztató, összefogó és szervező lap.

Kecskés Péter szavai is táptalajra leltek, a tagok nem csupán olvasói lettek a folyóiratnak, hanem sokan publikáltak (publikálnak) is.

Az öt évtized alatt az évenkénti megjelenés változó volt. Kezdetben 6 füzettel számoltak, de ez az összevont számok miatt kevesebb kiadványt jelent. Rendszerint az 5–6. számok *A magyar néprajztudomány bibliográfiájának* éves válogatását közölte egészen 1987-ig. Később 3, majd 4 szám állandósult – többször összevonva legalább két füzet. A 38. évfolyamtól kezd általánossá válni az évi négy, külön-külön megjelenő *Néprajzi Hírek*, amely a mai napig is jellemzi a folyóiratot. Az 50 évfolyam alatt 135 füzet jelent meg, ez több mint 13 ezer oldalt jelent. Egy-egy kiadvány kb. 30–50, illetve 80–100 írást tartalmaz, ezek alapján – illetve egy 2007-ig elkészült, de nem publikált repertóriumtól kiindulva – mintegy 8000 írást lett közölve a *Hírek* hasábjain.

Eddig 11 szerkesztő dolgozott a minél jobb tartalomért, Hála József működött közre messze a legtöbb lapszámnál (85), őutána Máté György (57) és Selmeczi Kovács Attila (29) következik.

Mind a szerzők, mind a cikkek széles spektrumon mozognak, ez az egyik kiemelhető érdeme a folyóiratnak. Olyan hírekről tudósít – illetve archiválja, a későbbiekben is elérhetővé teszi –, amelyek vagy a tudományunk életében fontosak, vagy a szélesebb érdeklődő közönség olvassa szívesen. A jobb hozzáférhetőség tekintetében reméljük, hogy a kiadványok digitalizálása mielőbb befejeződik.

MÁTÉ GYÖRGY

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
1.	I.	1972	1–2.	1–54.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
2.	I.	1972	3–4.	55–104.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
3.	I.	1972	5–6.	105–184.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1971
4.	II.	1973	1.	1–50.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
5.	II.	1973	2.	51–90.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
6.	II.	1973	3–4.	91–162.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
7.	II.	1973	5–6.	163–283.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1972
8.	III.	1974	1–2.	1–32.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	
9.	III.	1974	3–6.	33–116.	Ortutay Gyula	Kecskés Péter	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1973, a 42. oldaltól
10.	IV.	1975	1–2.	1–32.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes	
11.	IV.	1975	3.	33–78.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes	
12.	IV.	1975	4–5.	79–110.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes	
13.	IV.	1975	6.	111–178.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1974
14.	V.	1976	1–2.	1–24.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes	
15.	V.	1976	3–4.	25–62.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	
16.	V.	1976	5–6.	63–165.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1975
17.	VI.	1977	1–2.	1–68.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	
18.	VI.	1977	3–4.	69–140.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	
19.	VI.	1977	5–6.	141–228.	Ortutay Gyula	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	A magyar néprajz-tudomány bibliográfiája 1976
20.	VII.	1978	1–2.	1–78.	Tálas István	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	
21.	VII.	1978	3–4.	79–152.	Tálas István	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
22.	VII.	1978	5-6.	153-237.	Tálas István	Szemerkenyi Ágnes, Tárkány Szücs Ernő	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1977
23.	VIII.	1979	1-4.	1-56.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	
24.	VIII.	1979	5-6.	57-170.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1978
25.	IX.	1980	1-2.	1-64.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	
26.	IX.	1980	3-4.	65-116.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	
27.	IX.	1980	5-6.	117-184.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1979
28.	X.	1981	1-2.	1-40.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	
29.	X.	1981	3-6.	41-110.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1980
30.	XI.	1982	1-2.	1-54.	Tálas István	Gráfik Imre, Selmeczi Kovács Attila	
31.	XI.	1982	3-4.	55-98.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
32.	XI.	1982	5-6.	99-177.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1981
33.	XII.	1983	1-2.	1-54.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
34.	XII.	1983	3-4.	55-98.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
35.	XII.	1983	5-6.	99-172.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1982
36.	XIII.	1984	1-2.	1-44.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
37.	XIII.	1984	3-4.	1-80.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
38.	XIII.	1984	5-6.	81-158.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1983
39.	XIV.	1985	1.	1-50.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
40.	XIV.	1985	2.	51-90.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
41.	XIV.	1985	3.	91-173.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1984
42.	XV.	1986	1.	1-40.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
43.	XV.	1986	2.	41–76.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
44.	XV.	1986	3.	77–157.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1985
45.	XVI.	1987	1.	1–58.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
46.	XVI.	1987	2.	59–108.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
47.	XVI.	1987	3.	109–177.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1986
48.	XVII.	1988	1.	1–48.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
49.	XVII.	1988	2.	49–90. [!]	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	
50.	XVII.	1988	3.	[!] 99–163.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila	A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1987
51.	XVIII.	1989	1–3.	1–127.	Balassa Iván	Selmeczi Kovács Attila, Hála József, Szulovszky János	Százéves a Magyar Néprajzi Társaság
52.	XIX.	1990	1–2.	1–74.	Balassa Iván	Hála József, Balázs Géza, Szulovszky János	
53.	XIX.	1990	3–4.	1–130.	Balassa Iván	Hála József, Balázs Géza, Szulovszky János	
54.	XX.	1991	1.	1–126.	Balassa Iván	Hála József, Balázs Géza, Szulovszky János	
55.	XX.	1991	2–3.	1–166.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József, Balázs Géza, Szulovszky János	
56.	XX.	1991	4.	1–162.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József, Balázs Géza	
57.	XXI.	1992	1–4.	1–231.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József, Balázs Géza	
58.	XXII.	1993	1–2.	1–119.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	Jankó János születésének 125. évfordulójára
59.	XXII.	1993	3–4.	1–154.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	
60.	XXIII.	1994	1–2.	1–106.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	Nopcsa Ferenc- emlékszám
61.	XXIII.	1994	3–4.	1–155.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	
62.	XXIV.	1995	1–4.	1–118.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
63.	XXV.	1996	1-4.	1-115.	Andrásfalvy Bertalan	Hála József	
64.	XXVI.	1997	1-4.	1-157.	Kósa László	Hála József	
65.	XXVII.	1998	1-4.	1-166.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
66.	XXVIII.	1999	1-4.	1-208.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
67.	XXIX.	2000	1-2.	1-137.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
68.	XXIX.	2000	3-4.	1-177.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
69.	XXX.	2001	1-4.	1-214.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
70.	XXXI.	2002	1-4.	1-233.	Kósa László	Hála József, Terbócs Attila	
71.	XXXII.	2003	1-2.	1-119.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Terbócs Attila	
72.	XXXII.	2003	3-4.	1-149.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
73.	XXXIII.	2004	1-2.	1-109.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
74.	XXXIII.	2004	3-4.	1-220.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
75.	XXXIV.	2005	1-2.	1-141.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
76.	XXXIV.	2005	3-4.	1-144.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
77.	XXXIV.	2006	1-2.	1-152.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
78.	XXXV.	2006	3-4.	1-130.	Paládi-Kovács Attila	Hála József	
79.	XXXVI.	2007	1-2.	1-136.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
80.	XXXVI.	2007	3-4.	1-144.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
81.	XXXVII.	2008	1.	1-95.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
82.	XXXVII.	2008	2.	1-96.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
83.	XXXVII.	2008	3-4.	1-132.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
84.	XXXVIII.	2009	1.	1-95.	Paládi-Kovács Attila	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
85.	XXXVIII.	2009	2.	1-96.	Bodó Sándor	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
86.	XXXVIII.	2009	3.	1-96.	Bodó Sándor	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
87.	XXXVIII.	2009	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Bárth Dániel, Máté György	
88.	XXXIX.	2010	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
89.	XXXIX.	2010	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
90.	XXXIX.	2010	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
91.	XXXIX.	2010	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
92.	XL.	2011	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
93.	XL.	2011	2.	1–151.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	Fél Edit, Ortutay Gyula és Tálasi István emlékezete
94.	XL.	2011	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
95.	XL.	2011	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
96.	XLI.	2012	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
97.	XLI.	2012	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
98.	XLI.	2012	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
99.	XLI.	2012	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
100.	XLII.	2013	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
101.	XLII.	2013	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
102.	XLII.	2013	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
103.	XLII.	2013	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
104.	XLIII.	2014	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
105.	XLIII.	2014	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
106.	XLIII.	2014	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	125 éves a Magyar Néprajzi Társaság
107.	XLIII.	2014	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
108.	XLIV.	2015	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
109.	XLIV.	2015	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
110.	XLIV.	2015	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
111.	XLIV.	2015	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
112.	XLV.	2016	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
113.	XLV.	2016	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	

Sor-szám	Évfolyam	Év	Füzet-szám	Oldalszám	Felelős kiadó	Szerkesztő(k)	Megjegyzés
114.	XLV.	2016	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
115.	XLV.	2016	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
116.	XLVI.	2017	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
117.	XLVI.	2017	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
118.	XLVI.	2017	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
119.	XLVI.	2017	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
120.	XLVII.	2018	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
121.	XLVII.	2018	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
122.	XLVII.	2018	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
123.	XLVII.	2018	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
124.	XLVIII.	2019	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
125.	XLVIII.	2019	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
126.	XLVIII.	2019	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
127.	XLVIII.	2019	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
128.	XLIX.	2020	1.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
129.	XLIX.	2020	2.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	130 éves a Magyar Néprajzi Társaság
130.	XLIX.	2020	3.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
131.	XLIX.	2020	4.	1–96.	Bodó Sándor	Hála József, Máté György	
132.	L.	2021	1.	1–96.	Kemecsi Lajos	Hála József, Máté György	
133.	L.	2021	2.	1–96.	Kemecsi Lajos	Hála József, Máté György	
134.	L.	2021	3.	1–176.	Kemecsi Lajos	Hála József, Máté György	
135.	L.	2021	4.	1–176.	Kemecsi Lajos	Hála József, Máté György	Ötvenéves a Néprajzi Hírek

ÖSSZESEN: 50 évfolyam, 135 füzet, 13 072 oldal

Szerkesztők emlékeznek

A társasági élet vonzásában

Pedig nem így indult!

„A diák szorongását csak az csillapította, hogy otthon senki nem ismeri a teljes igazságot. Senki sem tudja, miért éppen ezen a napon érkezik haza a városból. Mindenki azt hiszi majd: azért, mert megkapta anyja levelét: 'Fiam, ha még életben akarod látni nagyapát, kéredezkedj haza, nagyapa, szegény, nemsokára befejezi.'

Reggel átvitte a nagyobbik bőröndöt a szomszéd szobában lakó fiúkhöz, mert a saját szobájában nem volt többé kire bízni. megkérte őket, őrizzék addig, amíg jelentkezik érte.

– Ne féljete! – mondta nekik merev, erőszakolt nevetéssel –, nem kell félni, nincs benne plasztikbomba.

– Hülye vagy? – kérdezték a fiúk, s amit egyáltalán nem várt tőlük, mind a négy megölelte. Egyikük, nem emlékszik, melyik, mert az esze nem ott járt, meg is csókolta.

Kezében a kisebbik bőrönddel kilépett a kollégium kapuján...

Az állomástól elinduló út nem egyenesen a falu felé tart. Egy darabig még a vasúttal párhuzamosan halad, az öreg töltés tetején. majd csak ezután vet könyököt derékszögben, s rugaszkodik el a vasút mellől. Az öreg töltésről enyhe lejtéssel szalad le a kövesút, a szekerek megszaladnak itt, a kerékpáros vidám és könnyed lendületet vehet, mintha hullámvasút dobná be az embert a falu házai közé. Az öreg töltés – a gát, ahogy itt mondják – lápi vizek, felfakadó, tavaszi áradások ellen védte egykor a falut; nagyapa mennyit mesélt azokról a hajdani időkről! 'Folklór' – dünnyögte a diák. 'Szellemi néprajz' – vonta szűkebbre a meghatározást, aztán átvette a másik kezébe a kisbőröndöt, s e mozdulattal ki is rázta magából ezeket a gondolatokat. Számára nincs ennek többé értelme. Ezt most már el kell felejtetni.”¹

Avagy talán mégis jól indult

Ugyanis mint a székesfehérvári – akkor még József Attila Gimnázium – tanulója, érettségi után azonnal fölvételt nyertem a debreceni – akkor – Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–néprajz szakára. Igaz, kisebb zavart okozott, hogy fölrajzból fölvételiztem, nem mintha az irodalmat nem szerettem volna, de a természetföldrajz jobban érdekelt. A szép és tartalmas egyetemi

¹ Mocsár Gábor: *Fekete csónak*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1968. 5–6.

évek sora azonban a negyedik év első szemeszterének vége felé megszakadt. Egyes személyek (nevüket takarja homály) magatartásomban, megnyilvánulásaimban ideológiai zavarosságot észleltek és följelentettek, minek következtében az egyetemi tanács szigorúan példát statuált. Itt és most nem részletezendő, több szerencsétlen és eltúlzott körülmény összekombinálását követően az államellenes összeesküvés alapos gyanúja miatti polgári peres vádat ugyan ejtették, de az egyetemről kizártak.

Nehéz, nagyon nehéz napok, hónapok, évek következtek

A föllebbezésem minden fórumon elutasították. Mivel a kizárás az ország más egyetemére nem vonatkozott, megkíséreltem félbeszakadt tanulmányaimat befejezni a budapesti ELTE magyar–néprajz szakán. Ebbéli kérvényemet természetesen elutasították. Elvégzett tanulmányaim alapján alsó tagozatos tanítóként elhelyezkedhettem volna, de sehol, senki, nem mert alkalmazni. Megpróbáltam fényképész szakmát tanulni, de sikertelenül, mert szakmunkástanulónak sem vettek föl.

Néhány, nyomasztóan kilátástalannak tűnő hónap után eszembe jutott, hogy a másodéves szigorlatokat követő nyáron, muzeológiai gyakorlaton voltam a veszprémi Bakonyi Múzeumban. Erőt és bátorságot véve fölkerestem a megyei múzeumigazgatót és kértem, hogy adjon valamiféle munkát. Dr. Éri István megyei múzeumigazgató emlékezett rám, s a fegyelmem híre is eljutott hozzá, de legnagyobb meglepetésemre és örömömre kisegítő/segédmunkási munkakört kínált. Kimondhatatlanul hálás voltam, hogy egyáltalán fölállalt, s különösen azért, mert elárulta, hogy a már megszerzett szakmai képzettségemet, tudásomat is hasznosítani akarja. Így kerültem Tihanyba, ahol sokféle múzeumi, muzeológiai munkát végeztem, aminek egyik „pikáns” bizonyítéka a Mafilm levele (1. kép). Fő feladatomban – Erdélyi Zoltán irányítása mellett – az ún. Tihanyi skanzen programjának megvalósítása (a parasztház és a halászház tárgyegyüttesének gyűjtése, összeállítása és berendezése) lett.²

A munkát nagyon komolyan vettem, s igyekeztem a legjobb tudásom szerint végezni. Bizonyíték erre a kapott – s talán ma már megmosolyogtató – jutalom is.³ (2. kép).

² Lásd Lackovits Emőke: A néprajzi kutatások története Veszprém megyében. In Selmeczi Kovács Attila–Szabó László (szerk.): *Néprajz a magyar múzeumokban*. Budapest–Szolnok: Néprajzi Múzeum és Szolnok megyei Múzeumi Igazgatóság. 1989. 79–96., különösen a 85–86. oldal.

³ A dokumentum nehezen olvasható, talán érdemes idézni: „*A tihanyi Múzeum kiállításainak megrendezéséhez nyújtott, kötelességét meghaladó munkájáért köszönetünket fejezzük ki és Háromszáz, azaz 300,- Ft. jutalomban részesítjük.*”

MAFILM MAGYAR FILMGYÁRTÓ VÁLLALAT BUDAPEST XIV., LUGOSI ÚT 134. Telefon: 257-250. Táviralcím: MAFILM	BUDAPEST, 1960. 6. augusztus 16. Hivatkozási szám: Tárgy: Telefonszáma:
Ügymintázó: Telefonszáma:	
Veszprémi Múzeum Igazgatósága Grafik Imre igazgató elvtárs és Éry István igazgató h. elvtárs részére	
Stúdióink népszerű-tudományos filmet készít "Balaton a festészetben" ideiglenes címmel. A Nemzeti Galéria munkatársa, dr. Bodnár Éva javaslatára fordulunk Önökhöz azzal a kéréssel, hogy fenti filmünkhöz előmunkálatként állófotókat készíthessünk a Tihanyi Múzeumban lévő néhány festményről. Kérjük fentiekhez szíves hozzájárulásukat.	
16430 - 65.10285 Pórtúra ny. -o-	 Toth Jánosné gyártásvezető MAGYAR FILMGYÁRTÓ VÁLLALAT Budapest, Lágymányos, P. u. 134. Telefon: 257-250. MNB 46

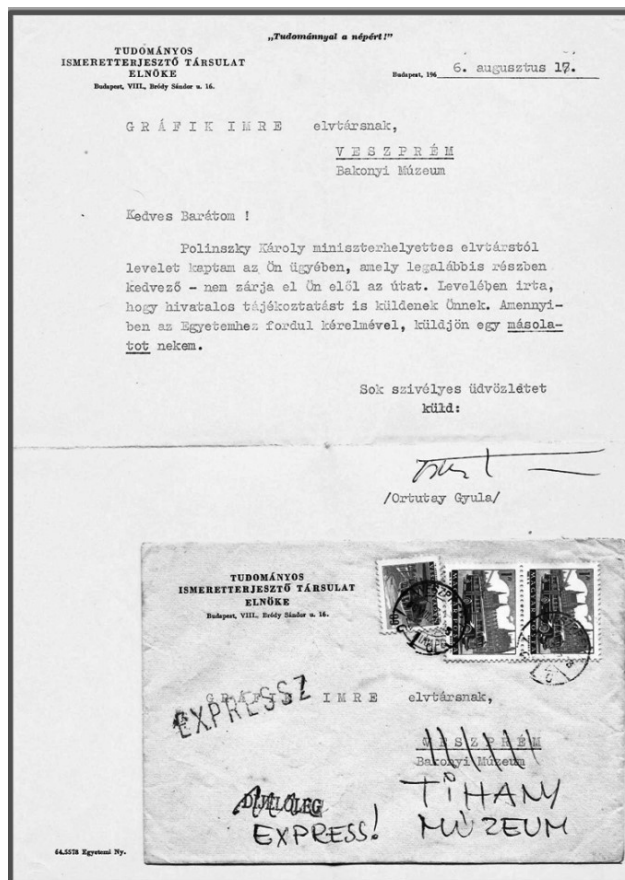
1. kép

 VESZPRÉM MEGYE MÚZEUMI IGAZGATÓSÁGA VESZPRÉM, LÁGYMÁNYOS U. 134.	Veszprém, 1960. 6. május 26.
G r á f i k I m r e <u>F i h e n y</u>	
A tihanyi Múzeum kiállításának megrendezéséhez nyújtott, kötelességét meghaladó munkájáért köszönetünket fejezzük ki és h e r o n a s z á z, ezaz 300,- Ft J u t a l o m b a n részesítjük.	
	 Éry István megyei múzeumi igazgató
Veszprém, magyar Nyelvoktatási Központ	

2. kép

Még nagyobb örömet okozott számomra, és későbbre kiható pozitív következménye volt azonban annak, hogy a tihanyi múzeumi egység ünnepélyes átadáskor bemutattak a megnyitót tartó Ortutay Gyula professzornak. S nem-

csak bemutatnak, hanem kálváriámra is fölhívták figyelmét. Ő lehetőséget adott, hogy fölkeresve, személyesen adhasam elő a történeteket és terveimet. Élttem a lehetőséggel és több levélváltás, valamint találkozás során fölcillant a remény, hogy folytathatom tanulmányaimat⁴ (3. kép).

3. kép

⁴ Ennek – a nyilván csak számomra nagyon fontos mini-történetnek – ugyan nincs nyoma Ortutay Gyula naplójában. Lásd Ortutay Gyula: *Napló 2–3. 1955–1966/1967–1977*. Pécs: Alexandra Kiadó. – Megjegyzem; az akkori idők (az 1960-as évek második fele, vége) és körök felemás viszonyaira enged következtetni három, egymást követő levelében a megszólításom. Megismerkedésünk után – érdeklődően – júniusban: „*Igen tisztelt Uram!*”; másodszer – közbenjáróan – júliusban: „*Kedves Gráfik Elvtárs!*” (Ebben utal elsőként Polinszky Károly miniszterhelyettes elvtársra.); harmadszor – megoldásban optimistán – augusztusban: „*Kedves Barátom!*” – Később, amikor Ortutay Gyula újra a Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt, én mint titkár (1976–79) közvetlen munkakapcsolatban voltam vele, s – emlékeim szerint – társasági ügyekben eredményesen dolgoztunk együtt.

Nem egészen váratlanul azonban közbeszólt a sors. Az akkori idők gyakorlata szerint katonaköteles lévén ugyan, azonban annak idején nem úgynevezett előfelvételis voltam, így akkor mentesültem a kötelező sorkatonai szolgálat alól. Az egyetemről való kizárásom után viszont éltek a lehetőséggel és nem titkoltan, úgymond: ideológiai átnevelés céljából behívtak katonai szolgálatra.

Az álmok szertefoszlottak, s következett több mint két év mundérban, elzárva szinte minden önképzési lehetőségtől. A legnehezebb (kiképző) első év után, pontosabban a szolgálati idő leteltének közeledtével családom, barátaim és pártfogó támogatóim segítségével már élhettem bizonyos könnyítésekkel és fölelevenítettem továbbtanulási vágyaimat, s megújítottam jelentkezésem a budapesti egyetemre. Mondhatnám: „csoda történt”, engedélyt kaptam tanulmányaim folytatására az ELTE magyar–néprajz szakán.

Mégis eljött az igazi fordulat!

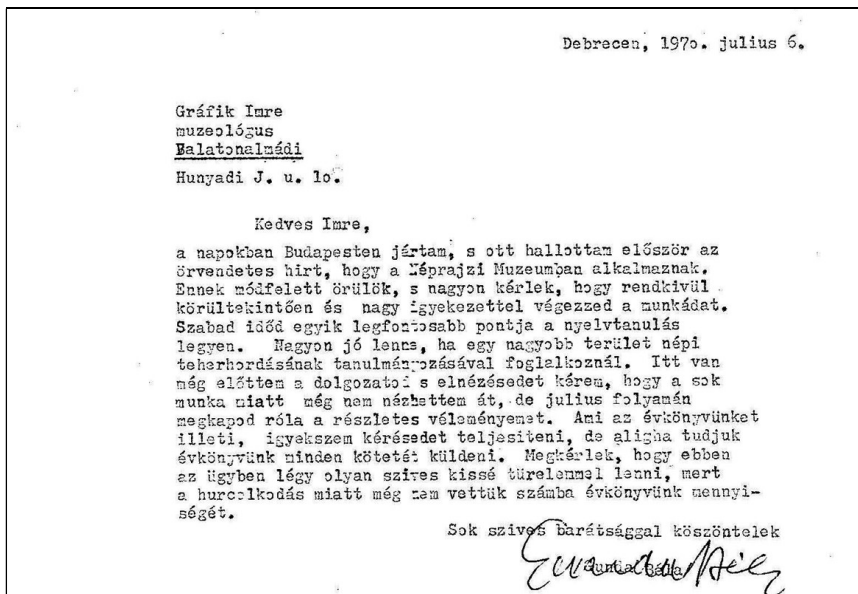
Alig hihető romantikus időszak következett, hétvégeként mindenki helyettesítését is vállaló éjjel-nappali szolgálat, hogy hétköznaponként bejárhassak az egyetemi órákra. Egy kis nehézség azonban támadt, ugyanis nem tudtam időben leszerelni.⁵

Azt ugyan sikerült elérni, hogy minden péntek–szombat–vasárnap én vállaltam a szolgálatot, s ennek fejében a hétköznapokon bejárhattam az órákra. A tanszéken megértően és segítően fogadtak. Eleinte természetesen egyenruhában jelentem meg, ám amikor az intézet kedves könyvtárosa tapintatosan megemlítette, hogy kissé idegen/zavaró a katonai ruházatom, s mivel én sem kedveltem, elgondolkodtam; mit lehetne tenni? Újabb „csoda történt”: kérvényeztem és seregbéli pártfogóim közbenjárására megkaptam az egyetemi napokra a civil ruhaviselési engedélyt. Miközben tehát katona voltam, órára jártam, elkezdtem készülni az első félévet lezáró vizsgákra. Más alkalommal megírtam már, hogy különösen Tálasi István professzor úr tanulmányaim kezdetétől a végéig tartó sokoldalú segítségével, kitüntető személyes figyelme és törődése révén eredményesen diplomáztam.⁶

⁵ Ennek oka az volt, hogy esedékes leszerelésem idejére esett a magyar részvétel a Csehszlovákia elleni 1968-as intervencióban, mely a „prágai tavasz” nevű csehszlovákiai politikai demokratizációs folyamat fejleményeként következett be. A végső döntés 1968. augusztus 18-án született meg Moszkvában. Augusztus 20-án este a magyar egységek elhagyták körleteiket és megkezdték a felzárkózást a határra, éjjelkor pedig átlépték azt. Az én szolgálati helyem pedig az Országos Légvédelmi Parancsnokságon volt, így csak később, a Magyar Néphadsereg megszálló egységeinek 1968. október 25. és 31. között történt hazatérése után szerelhettem le.

⁶ Gráfik Imre: Tálasi István, a halk szavú, ám nagy hatású professzor. *Néprajzi Hírek* 40. 2011/2. 62–67.

Ekkor újabb, s már egzisztenciális kérdésekkel találtam szembe magam. Eredeti szándékom szerint múzeumban akartam dolgozni (bár apai nagyanyám inkább azt szeretete volna – s ebben érezhetően egyetlen fiával kapcsolatos és nem megvalósult vágyai fogalmazódtak meg –, ha tanár leszek), ám kérdéses volt; hol tudok elhelyezkedni, s milyen föltételek, körülmények mellett. Az idő tájt – főképp Gunda Béla professzor úr közvetítésével – több vidéki múzeum is szóba került. Mai ítéletem szerint is jobbnál jobb lehetőségek kínálkoztak. Egészen konkrétan Eger, Gyula és Keszthely. Mindhárom várost ismertem, és a múzeumokat is, bármelyikben el tudtam képzelni pályakezdemet. Személyesen föl is kerestem az intézményeket, konzultáltam az igazgatókkal és számba véve a különbségeket, mérlegelni kezdtem az esélyeimet. Amikor azonban – az egyetlen is tanárom – Hoffmann Tamás, aki a Néprajzi Múzeum főigazgatója volt, gyakornoki állást kínált, nem tudtam ellenállni. Megnyugtató érzés volt számomra, hogy megerősített döntésemben Gunda Béla professzor úr is (4. kép).

4. kép

A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi hírek

A Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Társaság innentől már az én pályámon is összekapcsolódott. Azonnal társasági tag lettem, majd az évek, évtizedek során különböző feladatokat, megbízatásokat vállalva részese lettem szaktudományunk közéletének.

Aki igazán ismer, tudja rólam, hogy noha nem kerülöm a társasági életet, de nem is különösebben kerestem az alkalmakat, lehetőségeket. Viszonylag

fiatalon olyan megtisztelő megkereséseket, fölkéréseket kaptam, amelyek elől azonban nem tértem ki. Az elmúlt évek, évtizedek alatt, több cikluson át a legkülönbözőbb tisztségeket viselve (titkár, a *Néprajzi Hírek* társszerkesztője, szakosztálytitkár/elnök, választmányi tag, főtítkár, alelnök) vettem részt a néprajztudomány közéletében. Őszintén remélem, hogy eredményesen, és a tagság meglegedésére.

Előjáróban megemlítem, hogy szakmai indulásom is kötődik a *Néprajzi Hírek*hez. Szakdolgozatom önálló kiadványként mint egyfajta kismonográfia jelent meg (*Szállítás és közlekedés Szentendre szigetén. Néprajzi Közlemények* XV. 1–4. Budapest. 188 p.), s egyik ismertetése Kecskés Péter által a *Néprajzi Hírek*ben jelent meg.⁷

A későbbiekben az évek folyamán már én adhattam hírt a Néprajzi Társaság tagságának a *Néprajzi Hírek*en keresztül különböző eseményekről, melyek egy része szakmai tevékenységemhez, más része a társasági élethez kapcsolódott. Így 1973-ban viszont már én számoltam be a lap hasábjain lengyelországi tanulmányutamról,⁸ majd a chicagói antropológiai és etnológiai világkongresszusról.⁹

Amikor 1984–85-ben Jugoszláviában a tagköztársaságok több fővárosában magyar népművészeti kiállítást rendeztünk a Néprajzi Múzeum képviseletében Szacsvey Évával, erről a nagy sikert aratott vállalkozásról is hírt adtam.¹⁰

Már Szombathelyen dolgoztam, amikor a magyar huszárok emlékét megörökítő program keretében franciaországi tanulmányúton vehettem részt, tanulmányozva a Tarbes-i Nemzetközi Huszár Múzeum anyagát, mely mellett más irányú érdeklődésemet is érvényesíthettem, ugyancsak a *Néprajzi Hírek*ben számoltam be utamról.¹¹

Két cikluson át (1998–2003) az MNT főtítkáráként a *Néprajzi Hírek*ben közöltem az éves főtítkári beszámolókat.¹² Eközben hírt adhattam a tanárkép-

⁷ *Néprajzi Hírek* 1. (1–2.): 30. (K.P. – Kecskés Péter)

⁸ Gráfik Imre: Szabadtéri néprajzi múzeumok Lengyelországban. *Néprajzi Hírek* 3. (1.): 49.

⁹ Gráfik Imre: Az antropológiai és az etnológiai tudományok IX. nemzetközi kongresszusa. *Néprajzi Hírek* 3. (3–4.): 150–152.

¹⁰ Gráfik Imre: Magyar népművészeti kiállítás Jugoszláviában. *Néprajzi Hírek* 14. (1.): 19–21.

¹¹ Gráfik Imre: Franciaországi tanulmányutam. *Néprajzi Hírek* 19. (3–4.): 25–28.

¹² Lásd Gráfik Imre: Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 110. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 27. (1–4.): 9–14.; Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 111. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 28. (1–4.): 10–16.; Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 112. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 29. (3–4.): 14–21.; Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 113. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 31. (1–4.): 13–18.; Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 114. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 31. (1–4.): 29–35.; Főtítkári jelentés (A Magyar Néprajzi Társaság 115. közgyűlése) *Néprajzi Hírek* 32. (3–4.): 10–14.

zésben megvalósított folklorisztikai oktatásról és köszönhettem a hazai folklorisztika kiemelkedő egyéniségét is.¹³

A Magyar Néprajzi Társaság nagyrendezvényei között különleges helyet fogalt el az úgynevezett vándorgyűlés. 2000-ben egy ilyen rangos rendezvényről számoltam be.¹⁴

Visszatekintve engedtessek meg, hogy néhány számomra különleges tényrt fölidézzek. Az első, amikor a maig egyik legértékesebb elismerést, a fiatal kutatóknak járó *Jankó János-díjat* átvehettem.¹⁵

Jó visszaemlékezni – akár szervező/rendezőként, akár résztvevőként – az akkor, de mai is időszerű kérdéssel foglakozó – emlékezetesen sikeres – hazai konferenciára.¹⁶ A sárospataki szaktanácskozás előadásai később részben az *Ethnographiában*,¹⁷ részben önálló kötetben jelentek meg.¹⁸ Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a Sárospatakon elhangzott előadásomra alapozott, módszertanilag kísérleti tanulmányomat beválogattam egy későbbi tanulmánykötetembe is.¹⁹

¹³ Gráfik Imre: Folklorisztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben. *Néprajzi Hírek* 29. (1–2.): 63–66.; illetve Gráfik Imre: Voigt Vilmos köszöntése. *Néprajzi Hírek* 29. (1–2.): 101–103.

¹⁴ Gráfik Imre: Zárónapi plenáris ülés (Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón – A Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlése. Szentendre, 2000. október 10–12.). *Néprajzi Hírek* 29. (3–4.): 72–73.

¹⁵ Erről, és a későbbi társasági elismerésekről a *Néprajzi Hírek* rendre beszámolt.

¹⁶ Lásd Gráfik Imre: Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Tanácskozás Sárospatakon. *Néprajzi Hírek* 7. (1–2.): 14–16.; és Gráfik Imre: Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Szaktanácskozás Sárospatakon. *Ethnographia* XC. (4.): 584–586.

¹⁷ Lásd Bárh János: A pota néprajzi csoport népművészeti szempontú körülhatárolása. *Ethnographia* XC. (4.): 492–499.; Bodó Sándor: Tokaj-hegyalja, egy minőségi borvidék körülhatárolása. *Ethnographia* XC. (4.): 480–491.; Gráfik Imre: Szentendre sziget néprajzi körülhatárolásának kérdései. *Ethnographia* XC. (4.): 500–510.

¹⁸ Lásd Paládi Kovács Attila (szerk.): Előmunkálatok a magyarság Néprajzához 7. *Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1980.

¹⁹ Lásd Gráfik Imre: Szentendre sziget néprajzi körülhatárolásának kérdései. In Gráfik Imre: *Építészeti hagyományunk nyomában. Tanulmányok a népi építészet és a településnéprajz köréből 1974–2018*. Budapest: Romanika Kiadó, 2019. 37–44. E tanulmánnyal kapcsolatban írja könyvismertetésében Sárkány Mihály: „Az ismertetés szerzője itt akár pontot is tehetne. Hogy mégsem így jár el, annak oka van. Található ugyanis a kötetben, a többiektől tárgyválasztásában eltérő, ám egy kivételesen értékes tanulmány arról, hogy a Szentendrei szigeten található települések alkotnak-e valamiféle néprajzi egységet, csoportot. Nem a válasz az érdekes, hanem a mód, ahogyan a válasz megadásáig eljutott a szerző. A magyar nép és kultúrája térbeli tagoltságának leírása Viski Károly első kísérletét (Etnikai csoportok, vidékek. Budapest, 1938) követően erősen foglalkoztatta a magyar néprajz művelőit. Történeti tudat, egyes kulturális elemek eloszlása, sűrűsödése, a táj kultúráképző hatása egyaránt szerepet kapott egyes tájak másoktól eltérő kijelölésében. A Szent-

Különösen jó érzéssel tölt el, hogy a civil kezdeményezésként általam 1993-ban életre hívott *Jankó János-díjas* kutatók informális összejövele, azóta már hagyományosnak tekinthető. Ennek kezdeti 10 évéről Hála Józseffel tettünk közzé kisebb közleményt.²⁰

Az első alkalommal Balatonalmádiban (stílszerű kifejezéssel élve, a „nyári szállásomon”), megrendezett találkozók sora azóta sem szakadt meg, csak 2000-ben, a rendezvényekkel teli „millenniumi év”-ben maradt el. Változás is csak annyi lett, hogy az eleinte Almádihoz kötődő találkozásokat később más helyszínek követték, amelyekről rövidebb-hosszabb beszámolók jelentek meg a hazai és határon túli néprajzi társaságok különböző kiadványaiban. Ezek az írások dokumentálják, hogy az éppen helyszínt adó település közéletében is nyomot hagytak a találkozók. Igazolja ezt az *Új Almádi Újság* ünnepi különszáma, mely Balatonalmádi várossá nyilvánításának 30. évfordulója alkalmával jelent meg. A település városi múltjából évenként idéz föl rangos eseményeket, ezek körében 1994-ből a *Jankó János-díjas* néprajzkutatók találkozó-ját is.

„Néprajzkutatók újabb találkozója Almádiban.

Ez év végén ismét találkoztak Balatonalmádiban a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János díjas kutatói. A vendéglátó, csakúgy, mint az megelőző évben Gráfik Imre volt, aki a hazai néprajzi/antropológiai tudományos közélet ezen informális megszervezésével is jelezni kívánja kötődését szülőhelyéhez, Balatonalmádihoz. Az időjárás valósággal kegyeiibe fogadta a tavalyinál valamivel szerényebb létszámban megjelenteket. A házigazda időközben visszatért főállásba a budapesti Néprajzi Múzeumba, ahol jelenleg főosztályvezető,

*endrei-sziget esetében joggal merült fel, hogy az ott található települések táji csoportot alkotnak, kérdéses volt, hogy vajon néprajzi csoportot is? Gráfik Imre nem a kulturális elemek áttekintésével, hanem egy új módszer alkalmazásával adott választ a kérdésre. Kurt Lewin, a szociálpszichológus mezőelméletét hívta segítségül, egyben annak úttörő alkalmazását vitte végbe. Azt próbálta meg számba venni, hogy vannak-e az együttműködésnek, kapcsolattartásnak az érintkezésben, munkakapcsolatokban, a javak mozgásában, a párválasztásban megmutatkozó olyan nyilvánvaló tényei, amelyek a szigeten található települések lakóit inkább fűzik össze egymással, mint az egyes településeket a hozzájuk közel eső, a Duna túlsópartján található településekkel. A társadalmi-gazdasági, a demográfiai és a kommunikációs mezők tanulmányozásából levont végkövetkeztetése az, hogy »Szentendre sziget nem alkot néprajzi csoportot.«» (p. 44.) „Jó, hogy széles körben olvashatóvá vált ez az Ethnographiában 1979-ben először megjelent tanulmány ebben a kötetben, mintegy jelzésként, hogy milyen tág az a szellemi horizont, amelyet Gráfik Imre bejárt.” Vö. Sárkány Mihály: Építészet, térhasználat, a népi kultúra, mint tanulságos örökség. Gráfik Imre: Építészeti hagyományok nyomában című könyvéről a BTK Néprajztudományi Intézet, az MTA Kiváló Kutatóhelye intézeti seniorjától. *Szélesvíz* 2020. VII. (1): 59–61., kiemelten 60–61. oldal.*

²⁰ Lásd Gráfik Imre–Hála József: A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója (1993–2004). *Néprajzi Hírek* 33. (3–4.): 203–211.

de Vas megyével, Szombathellyel sem szakadt meg kapcsolata: tanít a tanárképző főiskolán. Ily módon azt is reméli, hogy Budapest és Szombathely között, mintegy félúton, többször is megfordul Almádiban. A kötetlen szakmai megbeszélés során, a hely adta inspiráció következtében is, tovább érlelődött a bel- és külföldi idegenforgalom, a turizmus néprajza, antropológiája tárgykörében szerveződő térségi kutatás és előadói ülés előkészítése. Eközben érkeztek meg balatonalmádi önkormányzatának vezetői: dr. Kerényi László polgármester és Majbó Gábor alpolgármester, akik, bekapcsolódva a beszélgetésbe, számtalan helyi vonatkozású ténnyel, konkrét adatokkal igazolták a témakör aktualitását. Nem hallgatták el a legfőbb vonzerő, a Balaton vízminőségének aggasztó romlását sem, továbbá a Balaton-parti települések idegenforgalmi szolgáltatásai által »termelt« jövedelmeknek a helyi önkormányzatokhoz való igen aránytalan visszazármaztatási rendszeréből fakadó problémákat. Megdöbbenő volt hallani, hogy a mintegy 9000 állandó lakosú Balatonalmádi a nyári szezonban 40 000 fő körüli nyaraló, turista igényeit kell kielégítse. Mindezen kérdések, összefüggések többoldalú elemzést kívánnak, s szerencsés lehet a néprajzkutatók, antropológusok és a helyi, térségi képviselők, vezetők különböző szempontú, de céljaiban összehangolt megközelítése. A találkozó résztvevői nem üres kézzel távoztak. Selmeczi Kovács Attila, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese jóvoltából mindnyájan gazdagabbak lehetnek díjuk névadójának, Jankó János három művének (Millenniumi falu, Finnországi jegyzetek és Kalotaszeg magyar népe) új kiadásával. Az almádi találkozások emlékét pedig a polgármester úr által átadott, Balatonalmádiról szóló reprezentatív fotóalbum segíti maradandóvá s kézzelfoghatóvá tenni.»²¹

Később, s időközönként azonban a rendezvény vissza-visszatért Balatonalmádiba (a legendás „ősgazos” Remete közti portán álló Remete-lakomba), melyről ilyenkor a helyi sajtó is hírt adott, mint például 2014-ben:

„Jankó János-díj.

A Jankó János-díjat a tragikusan fiatalon elhunyt néprajzkutató, Balaton kutatásban is meghatározó munkásságú tudós emlékére alapította a Magyar Néprajzi Társaság 1969-ben. A díj odaítélésénél kikötés, hogy csak ígéretes fiatal kaphatja az elismerést, harmincöt éves korig. Olyan néprajzkutatók, akiket úgy ítél meg a tudomány, hogy pályája nagy valószínűséggel ki fog teljesedni.

Dr. Gráfik Imre néprajzkutató, muzeológus 1979-ben kapta meg a díjat, aztán 1993-ban, Jankó János születésének 125. évfordulóján úgy döntött, hogy balatonalmádi nyaralójában vendégül látja az addig díjazottakat. Maga sem hitte volna, hogy ezzel a gesztussal hagyományt teremt, és immár különböző helyszíneken, de a Jankó János-díjasok azóta minden szeptember utolsó hétvégén összejönnek egy kis eszmecsere, beszélgetésre. Találkoznak per-

²¹ *Új Almádi Újság* ünnepi különszám. Válogatás az elmúlt 30 év legfontosabb eseményeiből. 2019. május. 8. p.

sze év közben is konferenciákon, különböző szakmai rendezvényeken, de mégiscsak más kötetlenül sütni-főzni a kertben, ahol még frakciózni is lehet a diófa alatt a különböző korosztályú tudósoknak, ha éppen ahhoz van kedvük.

Az idei találkozó újra Balatonalmádiban zajlott Gráfik úr kertjében, ahol a frissen díjazottak és a »régiek« anekdotáztak, élvezték egymás társaságát. Ezúttal tizennyolc vendég vett részt a jól sikerült baráti összejövetelen.

Dr. Gráfik Imre Almádiban született, és – ahogy ő mondja – makacsul ragaszkodik városunkhoz. Szeptemberben a Vörösberényi Nyugdíjas Klub vendégeként mesélt munkásságáról, kutatásairól.” Illetve:

„Évadnyitó a nyugdíjas klubban.

Az est »almádi híressége« dr. Gráfik Imre néprajztudós volt. [...] Híres ember nélkül ezúttal sem maradtak a klubtagok. Dr. Gráfik Imre kandidátus, néprajzkutató, almádi kötődésű tudós beszélt életéről, munkásságáról, kutatásairól.”²²

*A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója 2014-ben Balatonalmádiban, a legendás „ősgazos” portán álló Remete-lak vendégei
(Fotó: Kemecsi Lajos)*

Az évek nagyobb részében Szombathelyen – ahogy stílszerűen kifejezve mondani szoktam, a „téli szállásomon” – élve, arra is figyeltem, hogy a néprajzhoz közel álló más tudományterületek olyan művelőjéről is megemlékez-

²² Szolga Mária: Jankó János díj. *Új Almádi Újság* (2014. november) XXVI. (11.): 5. és 16.

zek, aki tartotta szakterületünkkel a kapcsolatot és regionális, sőt országos jelentőségű kutatásokat, feldolgozásokat végzett.²³

Mindeközben azt is szóvá tettem, ha személyemmel kapcsolatban tévedés ért a periodika lapjain a nyilvánosság előtt.²⁴ Sajnos, az ezzel kapcsolatos méltatlannak ítéltető ríposztra már nem válaszolhattam a *Néprajzi Hírek* hasábjain.²⁵

Azt is fontosnak tartottam, hogy szaktudományunk kiemelkedő alakjairól, egyéniségeiről, több tekintetben is meghatározó teljesítményeikről is megemlékezzek.²⁶

Természetesen büszke vagyok a Társaság által adományozott díjakra (*Györffy István-émlékérem, tiszteleti tag, Pro Ethnographia Minoritatum*), melyek egyrészt szakmai, másrészt tudományos közéleti tevékenységem elismerését jelentik számomra.

A *Néprajzi Hírek* évfordulós néprajzkutatókat köszöntő rovatában én sem kerülhettem el a sorsom. Megtisztelő, hogy mind a 60. születésnapom kapcsán,²⁷ mind a 70. születésnapom alkalmával²⁸ munkásságomat jól ismerő kollégák köszöntötték a periodika hasábjain.

Talán nem meglepő, hogy ekkortájt egy rendhagyó szemléletű és hangvételű írás is megjelent munkásságomról a *Néprajzi Hírekben*.²⁹

A fentiekből remélhetően kiderül, hogy nemcsak több éven át szerkesztője lehettem, de hűséges olvasója és esetenként írója is voltam (ez utóbbiakban ma is vagyok) a Magyar Néprajzi Társaság „*kisebbik*” folyóiratának.

Emlékezetem szerint a *Néprajzi Hírek* indításakor is volt kisebb vita a szükségességéről, pontosabban szerepéről, s ez időközben föl-föl merül. Volt arra is kísérlet, hogy erősítendő az előrejelző jellegét, technikailag könnyeb-

²³ Lásd Gráfik Imre: In memoriam Szilágyi István (1938–2005). *Néprajzi Hírek* 35. (3–4.): 102–104.

²⁴ Lásd Gráfik Imre: „(Minden jól van, csak) egy nagy göbje van.” *Néprajzi Hírek* 36. (3–4.): 116–118.

²⁵ A – nemcsak szerintem – nemtelen támadásnak tartott írásra mint megszólított válaszolni szerettem volna, ám máig sem tudom pontosan (sejtésem ugyan van), hogy a *Néprajzi Hírek* miért nem adott helyt kérésemnek. Így kénytelen voltam más lehetőséget keresni. Lásd <http://grafik.hupont.hu/7/tanuljunk-az-esetbol> (Letöltés 2021. március 22.)

²⁶ Lásd Gráfik Imre: Akinek mindenkihez volt (jó) szava (mondanivalója). (Szubjektív arcképvázlat Kresz Máriáról). *Néprajzi Hírek* 39. (2.): 51–65.; Gráfik Imre: Balassa Iván és a Magyar Néprajzi Társaság. *Néprajzi Hírek* 43. (4): 3–13.

²⁷ Szarvas Zsuzsa: Gráfik Imre hatvanéves. *Néprajzi Hírek* XXXIII. (2004) 3–4. sz. 151–154.

²⁸ Szilágyi Miklós: A hetvenesztendős Gráfik Imrét köszöntjük. *Néprajzi Hírek* (2014). 43. (2.): 58–65.

²⁹ Nagy Dénes: A néprajz árfolyama, a felhőkarcólók és egy kis ethno-matematika. (Avagy egy antikvárium-látogató följegyzései). *Néprajzi Hírek* (2014) 43. (1.): 94–96.

ben és főként gyorsabban megjelenő periodika legyen. Az informatikai forradalom beköszöntével, a világháló használatának egyre szélesebb körű elterjedésével egyre gyakrabban fölvetődik a papíralapú, nyomtatott megjelenés kérdése.

Átmenetileg és főképp, ameddig erre a költségvetési lehetőségek biztosítottak, talán a legbölcsebb a párhuzamos megjelenés lenne. Egy naprakészen karbantartott társasági honlap kiválthatja a *Néprajzi Hírek* előre hírt adó, a várható eseményeket beharangozó funkcióját. Ilyenformán a kézbe vehető, nyomtatott változat (akár, mint egyfajta jó értelemben vett nosztalgiamegjelenés) tovább szolgálhatja a szakmabeli történések, események marandó (dokumentatív erejű) megörökítését.

GRÁFIK IMRE

Emlékezés a Néprajzi Hírek szerkesztésére

Régen volt, talán igaz sem volt! A véletlen úgy hozta, hogy fültanúja lehettem a *Néprajzi Hírek* születéséhez fűződő szerkesztési munkálatoknak.

Történt pedig, hogy 1972 kora nyarának egyik reggelén egykori gyöngösi gimnáziumi osztálytársam és padtársam, Kecskés Péter lépett be Balassa Iván főigazgató-helyettesi irodájának előterét képező tágas hivatali szobába, amely a Magyar Mezőgazdasági Múzeum városligeti Vajdahunyad vári román épületében volt. Ebben az előszobának álcázott teremben kapott helyet a Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívum kartonjait tároló szekrény-sor, valamint három íróasztal, a titkárnőé és két fiatal muzeológusé, az egyik régész, a másik etnográfus, mely utóbbi én voltam (1967-ben Balassa Iván hívására léptem a múzeum kötelékébe).

A látogatás okára hamarosan fény derült, miszerint kollégám a Néprajzi Társaság ügyvezető alelnökét kereste a *Néprajzi Hírek* ügyében, mint a most induló folyóirat szerkesztője, mely feladatot a társaság titkáráként kapta meg. Az új folyóirat feladata az *Ethnographiát* tehermentesítendő, a szakmai híranyag, köszöntések, évfordulók önálló füzetsorozatban való közlése. Az első szám élén Ortutay Gyula ajánlása bizakodással szól a Társaság új folyóiratának alapításáról és feladatairól.

Amint gyanítom, Balassa Ivánra és Kecskés Péterre volt bízva a folyóirat formátumának, terjedelmének, lapszámainak és borítójának kialakítása. A minden számot őrző könyvespolcomon a folyóiratsor első kétarasznyi számainak borítója követi az *Ethnographia* akkori küllemét, a meglehetősen unalmas felül kék, alul fehér színnel és negatív felirattal. Ugyan kevésbé érthető, de bizonyára a folyóirat jellege miatt választották az évi 6 szám megjelenteté-

sét, valamint a fontosabb rovatokat, melyek élén a társasági tagok névsora szerepelt, majd a közgyűlési beszámolók, kiadványok, kiállítások és múzeumi gyűjtemények ismertetése következett. Mai szemmel a meglehetősen szerény nyomdai kivitelezésre az MTA sokszorosító üzeme kapott hosszú távú megbízást.

Megjegyzem, hogy az évenkénti hatszori megjelenés eleve fikció maradt, húsz év távlatában is csak két-három esetben jelent meg egy-egy nem összevont szám. Tehát már az első évfolyam híryanaga is két összevont számként látott napvilágot. Noha kezdettől az összevont 5–6. szám minden évben az éves néprajzi bibliográfiát tartalmazta, valójában csak négy számot kellett a szerkesztőnek érdemben összehoznia. Bizonyos, hogy Balassa Iván eredeti szándéka a nem összevont, az egyes lapszámok időarányos megjelentetése volt, azonban tudomásul kellett vennie a szerkesztői nehézségek miatti kényszerűt, az összevonásokat, amihez elháríthatatlan indokul szolgált a bibliográfiai füzet (5–6. számának jelölése). Ugyan a második évben sikerült elérnie az első és a második önálló lapszámot, azonban a következő már szintén összevontan jelent meg.

Visszatérve a megkezdett történethez, emlékezetem szerint Balassa Iván meglehetősen mord kedvvel fogadta a szobájában Kecskés Pétert, már csak a késedelmes érkezése miatt is, de főképpen az aktuális lapszám kéziratának elégtelensége okán. Ezt követően a lapszerkesztő még néhány alkalommal megjelent a Vajdahunyad vára román épületében, olykor egyenesen távirati felszólításra (ez volt Balassa Iván jól bevált módszere a mozgósításra), és a lapszámok sorozatos késése miatt egyre neheztelőbb és emeltebb hangnemben próbálta aktivizálni a szerkesztést, és mozgásba hozni a szerkesztőt (bár kevés eredménnyel). Ennek a konfliktusokkal terhelt szerkesztői munkának több alkalommal lehettem fültanúja, mert csak egy, noha párnázott ajtó választott el bennünket. Volt osztálytársam ilyenkor mindig sietve távozott.

Miután 1974-ben Gunda Béla hívására a debreceni egyetem Néprajzi Tanszéke mellett működő akadémiai kutatóhelyen vállaltam állást, nem volt tovább módom a *Néprajzi Hírek* szerkesztésének sorsát követni. A megjelent lapszámok tanúsága szerint a negyedik évben Szemerkenyi Ágnes végezte a lapszerkesztést, két összevont füzet és vaskos bibliográfiai szám őrzi a kezemunkáját, majd a következő három évben Tárkány-Szücs Ernővel együtt gondolták a folyóiratot.

*

Paládi-Kovács Attila igazgatóhelyettes kezdeményezésére az akadémiai centralizáció keretében 1979. február 1-től az MTA Néprajzi Kutató Csoport-hoz kaptam áthelyezést, és kandidátusi fokozatomra tekintettel osztályvezetői kinevezést. Ugyan véletlennek tűnik, de nyilván van némi realitása, hogy ebben az évben a Magyar Néprajzi Társaság 1979. évi tisztújító közgyűlése a titkári posztra a már ekkor egy ciklust leszolgált Gráfik Imre mellé engem választott meg másik titkárnak (ugyanis Zsigmond Gábor korábbi titkár ki-

vándorolt Izraelbe). Továbbá olyan salamoni döntés született, hogy a *Néprajzi Hírek* szerkesztése a titkárok feladatkörébe tartozzon. Ezáltal rám szállt Kecskés Péter hagyatéka.

Miután a nyár elején kaptuk a megbízatást, az idő szorítása okán a négy lapszám összevonásával próbáltuk az őszi megjelenés egyensúlyát megtartani. Azonban, amikor a nyomdába adtam az összeállítást, követelték a lapkiadási engedély bemutatását. Természetesen ilyen nem volt, és korábban nem is tartottak rá igényt, illetve a „*kézirat gyanánt*” varázsszó feltüntetésével vélték legalizálni a lapszámokat (ugyanakkor azok rendelkeztek ISSN-számmal). Újabb hónap telt el, míg sok utánjárást követően a főhatóságtól megkaptuk az engedélyt. (Ennek feltüntetése 1980-tól szerepel a felelős kiadó megnevezésével, ez esetben Tálasi István elnök személyében.)

Gráfik Imre visszaemlékezésében utal arra, hogy szívesen látta el a titkári feladatokat, mert folyamatos munkakapcsolatot tarthatott fenn a mindenkori elnökkel, vezetőséggel. Jól emlékszem, hogy erre tekintettel abban állapodtunk meg, hogy a titkári teendők adminisztrációs és kapcsolattartási teendőit jobbra ő látja el, míg én magamra vállalom a lapszerkesztés minden fontosabb teendőjét. A következő évtől szinte rendszeresen két-két összevont számmal és újabb rovatok bevezetésével próbáltuk a lapszámokat bővíteni. Formai változtatás azonban fel sem merült, csupán a székhely megjelölésében a Néprajzi Múzeum neve került a borítóra, a nyomda változatlan maradt.

A közös szerkesztésben eltelt három esztendő alatt emlékezetem szerint lényeges konfliktus nem támadt köztünk, végezte mindenki a kijelölt munkáját, és igyekezett a közügyet érdemben szolgálni. Az 1982. évi tisztújító közgyűlés hozott újabb változást, ugyanis elfogadta leköszönésemet a titkári posztról, de megtartottam a *Néprajzi Hírek* szerkesztését. Ortutay Gyula halálát követően ez évben választották meg Balassa Ivánt a Társaság elnökének. A további két ciklust átívelő szerkesztői munkát igyekeztem lelkiismeretesen ellátni, és a korlátolt lehetőségek ellenére minél szélesebb felületről meríteni a híryanagból. Ma már megmosolyogtató reformot valósítottam meg hosszas vezetőségi egyeztetéseket követően, mégpedig a tényleges állapotnak megfelelően 1985-től az összevonások helyébe az 1–3-ig terjedő számozást vezettem be, a 3. szám továbbra is a bibliográfiát tartalmazta.

Miután a következő évben, 1986 novemberétől a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesi munkakörét elvállaltam, a *Hírek* szerkesztését továbbra is megtartottam. A meglehetősen terhes hivatali feladatkör ellenére nem érzékelhető lényegi változás az 1989-ig tartó lapszerkesztésben. Úgy emlékszem, hogy mindvégig szabad kezet kaptam a lapszámok összeállítására, az egy évtizednyi idő alatt nem kellett egyeztetnem és jóváhagyást kérnem a mindenkori elnöktől. Jól működött a „*kollektív lapfenntartás*” mechanizmusa is, minden lapszám időre megtelt és megjelent, köszönhetően annak a lelkes szakmai csoportnak, amelynek tagjai rendszeresen publikáltak az egyes számokban, például a külkapcsolatok terén a folyóirat legszorgosabb tudósítója Gunda

Béla és Niedermüller Péter volt. Magam a két évtized alatt közel félszáz írással járultam hozzá a folyóirathoz.

Meg kell említenem továbbá két munkatársamat is, hálás szívvel emlékezem Serfőzőné Gémes Magdára, a bibliográfiai lapszámok gondozójára, aki minden év szeptemberében letette az éves penzumot a szerkesztői asztalra, lelkiismeretes alapossgal, nyomdakész állapotban. Továbbá a Társaság kortalan titkárnőjére, Kara Tibornéra, aki a postakezeléstől a gépirásig, üzenetek őrszéséig nélkülözhetetlen segítőtárs volt, különösen a múzeumi éveim idején.

Az 1988/2-es lapszám első cikkében a Társaság következő évi centenáriumi ünnepségeinek előkészületeit ismertettem, hírt adva arról a vaskos kötetről is, amit *Néprajz a magyar múzeumokban* címmel Szabó László közreműködésével magam szerveztem meg, és a két országos múzeumon kívül mind a 19 megye gyűjteményismertetését tartalmazta. Hivatali feladataim mellett alaposan leterhelt a több száz oldalas kötet kéziratának gondozása, jobbára meghúzása, szerkesztése, és az ünnepség idejére való megjelentetése. Ugyanakkor a múzeumi időszaki kiállításként a nemzeti címerrel díszített tárgyakkal is behatóan kellett foglalkoznom, az érintett gyűjteménytárakban kutatni, a nyilvántartásban azonosításokat végezni. Továbbá a Társaság frissen elnyert alelnöki posztján a centenáriumi készülődés terheiből is jócskán hárult rám tennivaló.

Ennek a halmozódó feladatsornak legkilátástalanabb idején bukkant fel egy fiatalember a Néprajzi Múzeumban, azzal a javaslattal, hogy a centenáris ünnepségre a teljesen megújított küllemű *Néprajzi Hírek* évfordulós összevont számait (1–3.) a Néprajzi Társaság százéves múltját megidéző, valamint Herrmann Antal sokrétű tevékenységét az általa feltárt tudománytörténeti anyaggal ünnepeljük. Ugyan, már nem emlékszem, de biztosan keblemre öleltem a váratlan vendéget, ha nem, akkor most tenném képletesen, hogy felmentett a legsúlyosabb teherterhelés alól. Ez a fiatalember Hála József volt, irigylésre méltó szakmai ambícióval és merészséggel. És valóban megszerkesztette a centenáriumi összevont lapszámot 127 oldal terjedelemben, és az unásig elcsépeelt borító helyére látványos, szolidan színes, ünnepélyes külsőt viselő borítót készíttetett. Felhagyott az akadémiai sokszorosítóüzemmel, volt bátorsága új nyomdát keresni, és a maga választotta szakmai segítséggel, kiharcolt költségvetéssel mind a mai napig – idestova harminckét esztendeje – töretlen kedvvel és lankadatlan energiával szerkeszti az egyre mutatósabb küllemű és változatlanul gazdag tartalmú lapszámokat. – Ezt csinálja utána valaki! – Mint a népmesében.

A félévszázados évforduló alkalmából kívánom, hogy a Teremtő még sokáig adjon neki erőt és egészséget, hogy nemcsak ezt a folyóiratot, hanem már öt esztendeje párhuzamosan a *Honismeret* című, évente 6 alkalommal megjelenő, egyre választékosabb és színvonalasabb folyóirat szerkesztését is még sokáig elláthassa. – De ilyen már a népmesében sincs!

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Három évtized a Néprajzi Hírek szerkesztőségében

A fenti, jól hangzó címben két szó némi módosításra szorul! A „három évtized” egészen pontosan: 32 év, „szerkesztősége” pedig sohasem volt a folyóiratnak, az egyes füzetek a szerkesztésében részt vevők otthonában, illetve egykori munkahelyemen, a Földtani Intézetben (Isten nyugosztalja!) készültek – elsősorban szombat-vasárnaponként. Főként ott és a nevezett napokon íródott a sok száz felkérő és köszönő levél is – sokáig Erika írógépemen, indigóval (2015 óta otthon, számítógépen).

Két periódust kivéve, amikor egyedül szerkesztettem a lapot (az 1993/1–2. számtól az 1997/1–4. számig, valamint a 2003/3–4. számtól a 2006/3–4. számig) a Földtani Intézetbe jártak be hozzám rendszeresen a segítők is, időrendben: Balázs Géza és Szulovszky János (1990/1–2.–1991/2–3. szám), Balázs Géza (1991/4. –1992/1–4. szám), Terbócs Attila (1998/1–4.–2003/1–2. szám), Bárh Dániel és Máté György (2007/1–2.–2009/4. szám) és Máté György (2010/1.–2021/4. szám), akiknek odaadó és fáradhatatlan munkájukért ezúton is köszönetet mondok!

Köszönet illeti a Balassa Iván, Andrásfalvy Bertalan, Kósa László, Paládi-Kovács Attila, Bodó Sándor és Kemecsi Lajos társasági elnökök fémjelzte mindenkori vezetését is, mert a lehetőségekhez mérten mindenkor támogatták a folyóirat megjelenését és szerkesztését. Annak tartalmába soha senki nem szólt bele, a kezdeti időszakban gyakran előforduló késve történt megjelenést ugyan szóvá tették, de általában elfogadták és megértették indokaimat. Utóbbi miatt főleg ifj. Kodolányi János alelnök úrtól kaptam/kaptunk gyakran fejmosást – megjegyzem: teljes joggal!

Az időnkénti megkésett megjelenés természetesen az én hibámból történt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a technikai szerkesztés tekintetében évekig ragaszkodtam egy földtani intézeti kolléganőmhöz. Egyrészt azért, mert helyben volt, könnyű volt vele kapcsolatot tartani, másrészt, mert olcsón dolgozott, ami nem volt jelentéktelen szempont. Ő viszont gyakran túlvállalta magát, így a *Néprajzi Hírekkel* időnként nem készült el határidőre – én pedig tarthattam a hátamat a Társaságban!

A lap sohasem dúskált anyagiakban. E tekintetben különösen a pályázati rendszer bevezetése után került időnként nehéz helyzetbe. Volt, hogy egy-egy pályázaton nem nyertünk, vagy kevesebbet kaptunk, mint amennyi kellett volna, azért valahogy valahonnan mindig sikerült megszerezni a megjelenéshez szükséges pénzt. A szerkesztésben résztvevők munkájukat nem tekintették anyagi vállalkozásnak: első volt a technikai szerkesztés ellenértékének és a nyomdászamlának a kifizetése, ha maradt pénz, az jutott a szerkesztőknek.

A három évtizedes történet 1989-ben kezdődött, amikor Balassa Iván elnök a centenáriumi ünnepségek idejére néhány lelkes fiatal kollégát (Balázs Gézát, Csoma Zsigmondot, Szulovszky János és e sorok íróját) amolyan lóti-

futiként maga mellé vett. Feladatunk főleg a hazai és külföldi vendégek fogadása, tájékoztatása és kalauzolása volt. Az elsősorban Balassa elnök úr kiváló szervezőkészségének köszönhetően nagyon jól sikerült centenáriumi rendezvényekkel, benne az én feladataimmal kapcsolatban több emlék elevenen él bennem. Az egyik: nem felejttem el a szállásukra kísért (főleg a külföldi!) vendégek arcát, amikor a bejárathoz érve géppisztolyokat ölükben cipelő, majd a fegyvereket gúlába rakó emberekkel találkoztak. Ugyanis az ünnepeken részt vevő külföldiek és vidékiek szálláshelye az akkor, a rendszerváltás lázában, éppen felszámolás alatt lévő munkásórség gellérthegyi központjában volt – mert ott kaptunk igen olcsón szobákat! A másik emlék a következő. Lizanyec ungvári professzor csinos leányát is magával hozta az ünnepekre, akit a hivatalos események nemigen érdekeltek, annál inkább a budapesti szórakozóhelyek. Egyik este nekem kellett megkeresnem és kihalásznom őt az éjszakai életből (ha jól emlékszem a budai Old Firenze nevű bárban találtam meg) és taxival expressz vinnem az aggódó atyához a munkásörközpontba!

A harmadik maradandó emlékem a *Néprajzi Hírek* 1989/1–3. számának elkészítésében való részvételem volt. Selmeczi Kovács Attila, az akkori szerkesztő elfogadta a javaslatomat, hogy ebben a füzetben közöljünk egy tudománytörténeti dokumentum-összeállítást a Néprajzi Társaság megalapításáról és a megalakítás/megalakulás fő motorjáról, Herrmann Antalról. A szerkesztés másik résztvevője Szulovszky János volt, ő tervezte meg például a lap új arculatát, amelyet azután még hosszú évekig megtartottunk. A dokumentumok (elsősorban a korabeli újságcikkek összegyűjtése) az én feladatom lett. Emlékezetes ez a gyűjtőmunka, mert az internet, az Arcanum Digitális Adatbázis stb. hiányában több tucatnyi újságot, hetilapot, folyóiratot lapoztam át a Széchényi Könyvtárban. A füzet a centenáriumba megjelent és a résztvevők elismeréssel fogadták. Az azonban már sohasem fog kiderülni, hogy Balassa Iván elnök hogyan és mivel győzte meg a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának vezetőségét, hogy nekik okvetlenül egy általuk nem ismert egyesület megalakulásáról, illetve a megalakulásban elévülhetetlen érdemeket szerző különös figuráról szóló lap megjelenését kell finanszírozniuk. Pedig megtették, ott a nevük a kolofonoldalon mint támogatóké!

Társaságunk vezetősége feltehetően meg volt elégedve a centenáriumi rendezvényeken kifejtett tevékenységünkkel, mert Selmeczi Kovács Attila leköszönése miatt hamarosan Balázs Gézát, Szulovszky Jánost és engem bízott meg a folyóirat szerkesztésével (megjegyzem: a sors különös játékának köszönhetően 2016-ban tőle vettem át a *Honismeret* folyóirat szerkesztését is). Az 1990. január 4-én kelt *Megbízólevél* így szólt:

„A Magyar Néprajzi Társaság Választmánya 1989. december 13-i ülésén megbízta Hála Józsefet, Balázs Gézát és Szulovszky Jánost a *Néprajzi Hírek* című tájékoztató szerkesztésével. *Primus inter pares* jogkörrel Hála Józsefet

ruhazza fel. A megbízás öt évre szól, tehát 1994. december 31-ig érvényes. Dr. Balassa Iván elnök

A vezetőség döntése értelmében a lap 1990-től a korábbi évi 3 szám helyett 4 számban jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelmét is megnöveltük és célunk volt a tartalmi megújítás is. Megterveztük azokat a rovatokat, amelyek (némi címváltoztatással) ma is élnek. A Szulovszky János által tervezett borító is sokáig használatban volt, a lap 2007-ben, Bárth Dánielnek és Lappints Virágnak köszönhetően nyerte el ma is meglévő arculatát.

Fő feladatunknak tekintettük és tekintjük ma is a társasági élet teljességre törekvő bemutatását, de fontosnak tartottuk/tartjuk az egyesületünkkel a kezdetektől szoros szimbiozisban élő Néprajzi Múzeum tevékenységének figyelemmel kísérését is. A lehetőségek szerint információkat szándékoztunk/szándékozunk adni tudományunk egészéről, határainkon innen és túlról.

Egy-egy füzet összeállításához, közte különösen a *Rövid hírek, tudósítások*hoz igyekeztünk minél több forrást (meghívók, rádió, tévé, sajtó, internet stb.) felhasználni. Ennek köszönhetően tettem szert például egy óriási újságcikk-kivágot kollekcióna (amelynek egy részét a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumának, másik, a gyimesiekről és a moldvai csángókról szóló részét a Kriza János Néprajzi Társaságnak ajándékoztam, egy, a néprajz és a rokon tudományok művelőiről írott cikkek, a velük készített interjúk, szobrokról és emléktáblákról szóló híradások gyűjteménye még a birtokomban van). Az információk megszerzésének, cikkek kérésének és „bevasalásának” kiváló alkalmak voltak a választmányi ülések, amelyeken 1989 óta, kezdetben szavazati jog nélküli megfigyelőként, majd megválasztott tagként rendszeresen részt veszek.

A *Néprajzi Hírek*be hivatásos szakemberektől és önkéntes gyűjtőktől egyaránt szoktunk írásokat kérni. A szerzőknek három csoportját tudjuk megkülönböztetni. Az elsőbe tartoznak azok, akik kötelességüknek érzik, hogy a környezetükben nyert információkat megosszák a lap olvasóival és kérés nélkül is rendszeresen küldik írásaikat. Ők vannak a kevesebben, a cikkek többségét felkérő levelek ellenében kapjuk. A felkérésre igennel válaszolók (ők alkotják a második csoportot) általában (néha kisebb-nagyobb noszogatás után) megírják vállalt cikkeiket. S végül vannak, akik semmiféle kérésre, rimánkodásra, többszöri felkérésre sem hajlandók a folyóiratba írni – többféle okból. Ezzel kapcsolatban két eset jut eszembe. Egyszer egy antropológust kértem meg cikkírássra. Máig előttem van csodálkozó ábrázata, amikor (elvi alapokon nyugvó) kérdését feltette: „*Één, nééprajzi lapba?*” Én pedig megszegyenülten távoztam, mint aki nem tudja, hogy az antropológia és a néprajz két különböző tudomány!? Egy jeles kolléganőnkét éveken át zaklattam leveleimmel, hogy írjon, vagy írasson cikket az általa végzet kutatások eredményeiről, az általa szervezett fontos konferenciákról stb. Sohasem kaptam cikket, még választ sem! Emlékszem neki címzett utolsó levelemre, amelyben ilyesmit írtam: ha mást nem, legalább a kitartásomat jutalmazhatná azzal,

hogy megírja a kért cikket! Egyszer, amikor megtudta, hogy kerek születésnapja alkalmából köszönteni akarjuk őt, dörgedelmes levelet írt, amelynek lényege ez volt: egy olyan lapban, amely évek óta tudomást sem vesz tevékenységéről, nem jelenhet meg róla köszöntés, ezennel letiltja azt! No comment! Egyébként a köszöntés megjelent – de reklamáció nem érkezett...

Amikor az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén dolgoztam (1986 és 2006 között folyamatosan, majd azt követően még néhány félévben), amellet, hogy minden olyan hallgatót, aki még nem volt tag, „beléptettem” a Néprajzi Társaságba, szorgalmaztam, hogy a diákok írjanak cikkeket a *Néprajzi Hírek*be. Sokan megtették ezt, többeknek lapunkban jelent meg életük első publikációja.

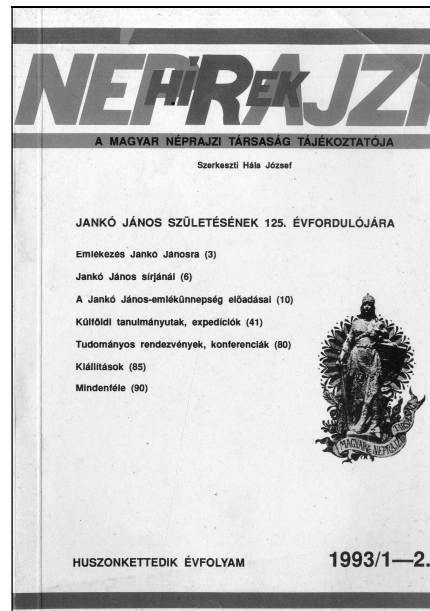
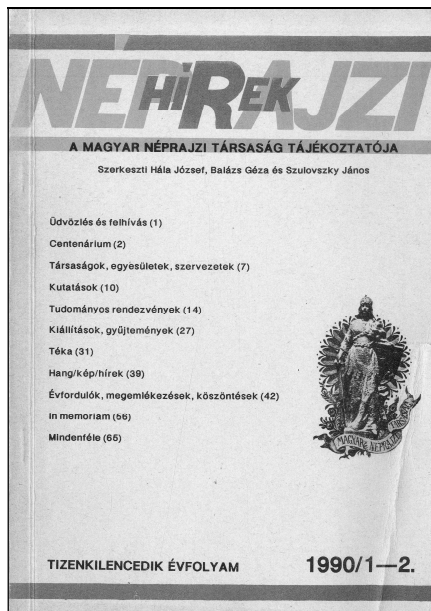
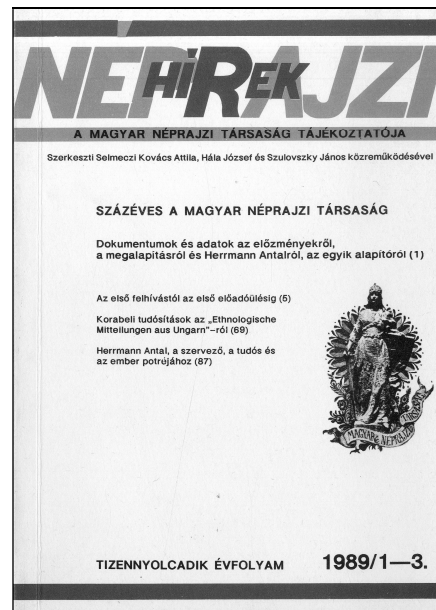
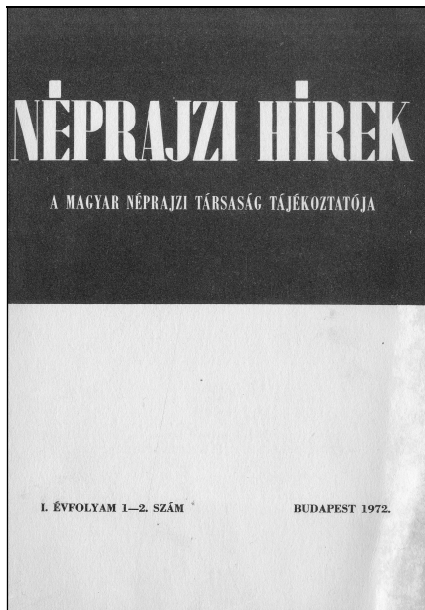
A szerkesztést igyekeztünk mindig gondosan végezni. Fellélegeztünk, amikor a kéziratokban kapitális hibákra, elírásokra bukkantunk, amikor például észrevettük: a szerző a népi kultúra helyett a „népi luktúra” jelesének titulálta egyik kolléganőjét, vagy amikor felfedeztük, hogy kiváló pályatársunknak, lapunk szorgalmas szerzőjének a nevét megint „Luk-ács” formában választotta el a gép! Azt nagyon fájlaltuk, ha minden igyekezetünk ellenére elírások, hibák maradtak a lapban. Ezeket a következő számban általában helyesbítettük, s azokat a szerzők sem vették zokon (nagyon reméljük, hogy Paládi tanár úr is fátylat borított már arra, hogy idő előtt „nyugdíjaztuk”, vagyis munkatársai téves információi alapján azt közöltük: nyugalomba vonult, pedig csak a Néprajzi Intézet igazgatói teendőit adta át utódjának!).

A három évtized legnagyobb hibáját egy igen tisztelt kolléganőnkkel, Deáky Zitával kapcsolatban követtük el: hozzá méltatlan és valótlanosságokat is tartalmazó írást jelentettünk meg róla – még hozzá 60. születésnapja alkalmából. Természetesen, a szerkesztők részéről nem szándékosan! Az, hogy egy pillanatra kikapcsolt az éberségünk, nem mentség, az írás megjelent – fájdalmat okozva az érintettnek. Ezért már többször elnézést kértem, most itt, a nyilvánosság előtt is megismétlem: Zita, ne haragudj, bocsánatot kérek!

A *Néprajzi Hírek* nemegyszer „borotvaélen táncolt”, voltak akik megszüntetését javasolták, például egyszer a pályázati támogatást nyújtó Nemzeti Kulturális Alap kiküldött ellenőrei látták volna jónak végleges elhallgattatását mint felesleges orgánumnak. Mások az interneten való publikálást szorgalmazták – a papíralapú megjelenés nélkül. Lapunk mindezek ellenére, valahogy (hála Istennek!) talpon maradt, sőt, megérte az 50. születésnapját!

Tervezzük az I–L. évfolyam repertóriumának megjelentetését és folyamatban van a lap digitalizálása is. Ha ez az utóbbi munka elkészül, a Néprajzi Társaság (és szaktudományunk) központi folyóirata, az *Ethnographia* mellett a belőle kivált „kis testvér”, a *Néprajzi Hírek* 50 évfolyama 135 füzetének 13 072 oldalán (közte e sorok írójának és munkatársainak szerkesztésében napvilágot látott 32 évfolyam 85 füzetének 10 048 oldalán) könnyen eligazodhat majd az érdeklődő!

HÁLA JÓZSEF

Emlékek, köszöntések, elismerések

A Néprajzi Hírek indulása

Számomra nagyon örvedetes tudománytörténeti esemény volt a *Néprajzi Hírek* indulása. Gyakran tapasztaltam, hogy a Néprajzi Társaság nagy múlttal rendelkező folyóiratából, az *Etnographiából* kimaradnak események, kutatástörténeti akciók, vagy csak szűkszavú említésükre kerülhet sor. Még sárospataki múzeumigazgatóként bele tudtam látni K. Kovács László olykor nagyon is nehéz szerkesztői munkájába, folytonos mérlegelést kívánt tőle a kötött terjedelem, és sok más, a tudománytól nagyon is távol eső szempont mérlegelése szabott gátat közléseknek. Az is előfordult pataki szolgálatom alatt, hogy a szerkesztőbizottság egyes tagjai által kifogásolt közleményt velem íratva át, hogy a fontos tartalom megjelenhessen.

Amikor a Néprajzi Kutató Csoportba áthelyeztek, szinte heti rendszerességgel találkoztunk akár a Kutató csoportban, akár nála a néprajzi tanszéki folyosón lévő szobájában, esetleg az egykor volt fotólaboratóriumában... Igyekeztem segítségére lenni. Egy alkalommal nagyon szép, bizonyító erejű fénykép-illusztrációt vittem az *Ethnographia* számára. Elképzeltem, legalább féloldalnyira lett volna kinyomtatható az igen éles, izgalmas tartalmú fénykép. Nem számoltam a szűkösséggel, a korlátokkal. K. Kovács László a szemészek lencsegyűjteményét vette elő. Az egyik lencsét maga elé tartotta. Megdöbbenésemre kijelentette: „Nagyszerűen lehet kicsinyíteni!” Aztán szomorúan tájékoztatott gondjairól.

Amikor 1971-ben kezembe vettem a *Néprajzi Hírek* első füzetét, örömmel vettem tudomásul, hogy új fórum nyílik meg a szaktudományunk előtt. Örvedtem, hogy a szakmai közéletünkről, szervezési, szervezeti kérdéseinkről alaposabban tájékozódhatunk. Hittem, hogy a különféle konferenciáinkról, kiállításainkról érdemibb beszámolókat olvashatunk majd. Mondhatom, nem kellett csalódnom! Magam is szívesen írtam közleményeket.

Emlékezetem szerint talán 1974-ben vagy 1975-ben lehetett, amikor már bejáratot periodikának tekintettem a *Néprajzi Híreket*, beállított a Kutató Csoportba a Néprajzi Társaság kedves adminisztrátora, riadtan kereste Tárkány Szücs Ernőt. Kiderült, hogy addig valamilyen ideiglenes, mondhatni próba-idős engedélye volt csak a társasági folyóiratnak. Az állandó vagy legalábbis hosszú távú engedély előkészületéhez is jogi, államigazgatási tapasztalatokra volt szükség. A Minisztertanács Titkárságán lehetett elérni az illetékes döntéshozót. Az előkészületek során eléggé bonyolultnak találták a jogi, igazgatási kérdésekben járatlan társasági tisztségviselők a vonatkozó jogszabályokat, előírásokat. Ernő barátunk azonnal elvállalta, hogy eljár az ügyben. Utalást tett arra, hogy lesz olyan személy, akivel korábban együttműködésben volt, és

az adott eljárásra rálátása van. Nem sokkal korábban még a minisztériumi szolgálata alatt a bányászati törvény munkálatai során is széles körű személyi ismeretségre kellett szert tennie. Hamarosan elkészítette a beadványt, amit a Néprajzi Társaság vezetői aláírtak. Ernő pedig az illetékes előadóval, döntéshozóval kapcsolatba lépett. A kedvező döntés hamarosan megszületett. Az ideiglenes engedély helyett a sajtóelőírásoknak mindenben megfelelő okirat született. Mindez elég gyorsan lezajlott. A kedves adminisztrátor asszony újra meglátogatta, örömmel újságolta a végleges vagy hosszú távú engedély megérkezését.

Tárkány Szücs Ernő 1976-ban Szemerényi Ágnes mellé társszerkesztőként csatlakozott. Nem köztudott, hogy Tárkány Szücs Ernő 1946-tól a koalíciós idők végéig folyóirat-szerkesztőként nevet szerzett magának. Doktorátusa megszerzése után szülővárosának, Hódmezővásárhelynek a reményt keltő folyóiratát, a *Puszták Népet* szerkesztette, felelős szerkesztőként Galyasi Miklós, a vásárhelyi múzeumigazgató támogatta. A folyóiratot az 1936-ban megalakult, 1946-ban újraéledt Tornyai János Társaság jelentette meg. Tárkány Szücs Ernő a Tornyai Társaság titkára volt az újjáalakulástól, mígnem a polgári egyesületeket a belügyminiszteri rendelet a fordulat éve idején fel nem oszlatta, meg nem szüntette.

A gimnáziumban Tálasi István diákjaként induló Tárkány Szücs Ernő diáklap szerkesztésében is megmutatta oroszlánkörmeit, de néprajzi érdeklődését is a Bethlen Gábor Gimnáziumban kezdte kibontakoztatni. A *Puszták Népe* széles érdeklődésű társadalmi, művészeti, kulturális folyóiratként bontakozott ki. Látóköréből nem hiányzott a néprajz, a népi kultúra. A Vásárhelyen tanárkodó, híres pedagógiai kísérletbe fogó Németh László is a szerzők közé tartozott. Tárkány Szücs Ernő Németh Lászlótól a falukutatásba felkészületlenül, prekoncepcióval vállalkozókat kigúnyoló vígjátékszerű, máig tanulságos, ám méltatlanul elfeledett írásművet közölt. Kár, hogy ez a folyóirat is kiesett a köztudatból, és digitálisan sem hozzáférhető egyelőre, noha 1945 és 1948 közötti reménykedések korszakának jeles dokumentuma, értékes emléke...

Figyelmet érdemel, hogy Tárkány Szücs Ernő az érettségijétől, 1940-től a néprajzi és népi jogszokás-kutatás mellett szépirodalomról, a különféle helyi közösségek közéletéig nagyon gazdag tematikából merítette témáit. Nagyon ígéretes szerkesztői tehetségnek mutatkozott. (A *Puszták Népet* magam is középiskolás éveimben nagyon szívesen olvastam, ha hozzáférhettem.)

Sajátságos, hogy 1949 februárjától lényegében 1958-ig nem publikált. Szülővárosából 1950-ben végleg elköltözött, látogatóban is viszonylag ritkán fordult meg Vásárhelyen. Éppen ezért különösen értékelnünk kell, hogy a Néprajzi Társaság tudományos konferenciáit szívesen szervezte szülővárosában. (Kiss Lajos születése 100. évfordulója, a vásárhelyi tanyakonferencia

nélküle aligha valósulhatott volna meg.¹⁾ Csak holtában térhetett meg a szülőhelye Kincses temetőjébe. Azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy 1958 után is csak jogi és néprajzi közlésekre vállalkozott. Irodalmi munkásságát előrelátóan leszűkítette, hogy ne keveredjék ideológiai, politikai vitákba. Nagyon ritkán tért vissza ahhoz a világhoz, azokhoz a témákhoz, amelyek a rövid életű vásárhelyi folyóiratban megjelentek, vagy amelyeket ő maga egykor más lapokban közölt.

Tárkány Szücs Ernő 1950-től folyamatosan csak a jogtanácsosi, vállalati, minisztériumi jogászként, utóbb felelős minisztériumi jogi vezetőként dolgozott, csak emellett végezhetett néprajzi kutatásait, bontakoztathatta ki rendkívül gazdag és eredményes néprajzi munkásságát. Kevesen tudtuk, hogy komoly rosszulletek miatt adta fel a minisztériumi állását, lépett át a Néprajzi Kutató Csoportba. Nagy tervei voltak. Örömmel vállalt sokféle feladatot. Nagyon lelkesen kapcsolódott a Néprajzi Társaság életébe, vállalta három éven át a *Néprajzi Hírek* szerkesztését is. Jeles közleményeket jelentetett meg a ennek oldalain. Ugyan időnként szinte észrevétlenül kórházi kezelésekre, kivizsgálásokra szorult. Annál inkább tisztelnünk kell önzetlen és áldozatos feladatvállalásaiért.

1983-ban, 63. életévében nyugdíjba lépett. Ugyan ritkábban járt be, de lelkesen dolgozott. Kéziratait, jegyzeteit, bizonyos különnyomatokat, könyveket továbbra is az Országház utcai szobájában tartott. (Halála után ezeket csak akkor vitte el a családja, amikor hivatali időn kívül, a késői órákban ismeretlen személyek ismételten céllal mind többször időztek volt szobájában. Erről a Kutató Csoport Várban lakó gépírói ismételten jelzést adtak.) A Kutató Csoporttól való kiválása után még nagy tervei voltak. Változatlan lendülettel dolgozott. Nagy sajnálatunkra időnként a panaszairól, kezeléseiről értesültünk. A nyár elején üdülésre, a Tátrába utazott. Hazatérte után derült ki, ott is orvosi segítségre szorult. Nem sokkal később váratlanul telefonon felhívott. Közölte, szeretne elbúcsúzni, mert el fog „utazni”. Érzékeltette a beszélgetésben, hogy az utazás a végtelenségig tart, az útja első állomása a kórháza lesz. Igyekeztem hitetlenkedni a közlésében, de a helyzetét annyira reálisan mérte fel, hogy már meg sem tudtam látogatni, noha Katona Imrével, egykori gimnáziumi osztálytársával korábban szorgalmasan eljártunk a betegágyához. 36 esztendővel a halála után is érzékenyen érint bennünket elvesztése. A 20. század második felének bizonyosan az egyik legkiválóbb etnográfusát tisztelhetjük benne. A *Néprajzi Híreknek* is jeles szerzője, kiváló szerkesztője volt. Megnyugvásunkra szolgálhat, hogy a folyóiratunk is megerősödött, a néprajz és a jogtudomány képviselői pedig vállvetve gondozzák azokat a témákat, ame-

¹ Igen nagy kár, hogy váratlan halálakor a tanyakonferencia korrigált kéziratának teljes anyaga elveszett. Csak a vásárhelyi hangfelvételek rendkívül rossz lejegyzése került elő. Ehelyett minden szerző új kéziratot küldött. De ez nem állt utóbb a Néprajzi Társaság rendelkezésére. A magam előadása is csak 1999-ben, majd 2002-ben jelenhetett meg.

lyek oly kedvesek voltak Tárkány Szücs Ernőnek, s amelyekről ma is nélkülözhetetlen munkákat hagyott reánk. Életműve tudománytörténetünk klasszikus alkotói közé emelte feledhetetlen személyét.

FILEP ANTAL

Az ötvenéves Néprajzi Hírek köszöntése

A Magyar Néprajzi Társaság 1972-ben alapította az azóta is folyamatosan megjelenő *Néprajzi Híreket*. Alapításában döntő szerepe volt Földes Lászlónak, a Társaság koncepciózus főtítkáranak és Kecskés Péternek, a Társaság akkori titkáranak mint a *Néprajzi Hírek* első szerkesztőjének. Akkoriban a hazai néprajzi kutatásnak és intézményeinek felívelő szakasza kezdődött, hiszen az MTA 1967-ben önállósult Néprajzi Kutató Csoportja elfoglalta új helyét a budai várnegyed Országház u. 30. számú épületének első emeletén. Évente kiadta a *Népi Kultúra – Népi Társadalom* néven megindult évkönyvét, fejlesztette archívumát és nemzetközi kapcsolatait. A Néprajzi Múzeum Könyves Kálmán körúti épületében pedig javában folyt már a Szabadtéri Néprajzi Múzeum leendő tájegységeinek tervezése, épületegyütteseinek tudományos előkészítése, terepen történő kiválasztása, dokumentálása. Földes László főtítkár 1972-ben vette át K. Kovács Lászlótól az *Ethnographia* szerkesztését, s akkor változott meg a szak központi folyóiratának szerkesztőségi címe. A szerkesztőség az ELTE Pesti Barnabás utcai épületéből átkerült a Könyves Kálmán körútra, a Néprajzi Múzeumba. Kecskés Péter a *Néprajzi Hírek* első három évfolyamát (1972–1974) még ott szerkesztette.

Ortutay Gyula a lapot útjára indító bevezetőjében leszögezte, hogy a hazai néprajztudomány és a Magyar Néprajzi Társaság eseményeinek rögzítésére 1972-ig sem az *Ethnographia*, sem a szak egyéb kiadványai nem törekedtek. A *Néprajzi Hírek* feladatát főként abban látta, hogy hitelesen tudósítson a néprajzi kutatások és társasági élet eseményeiről, eredményeiről, tárja azokat nyomtatásban a Magyar Néprajzi Társaság egyre bővülő tagsága elé és őrizze meg a jövő számára. „Ezzel válik kis közlönyünk egyszerre tájékoztató, összefogó és szervező lappá, s ugyanakkor a néprajz és a folklór történetének egyik adattárává.” Hozzáfűzi, hogy az eseménytörténetnek, a historia domusnak szakunk életét, alakulását illetően nagy fontossága, jelentősége van. Ortutay beköszöntőjének elején két fontos tudománytörténeti tényre emlékeztette az olvasókat. 1872-ben jelent meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete Arany László és Gyulai Pál szerkesztésében és 1872-ben létesült a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára, kezdődött el a mostoha sorsú Néprajzi Múzeum története. (Ortutay már 1972-ben lobbizott a Szépművészeti Múzeum

közeli elköltözése folytán megüresedő Kossuth téri épület megszerzésért a Néprajzi Múzeum számára!)

A *Néprajzi Hírek* I. évfolyamának összevont 1–2. száma 54 oldalon jelent meg igen gazdag, változatos tartalommal. Tartalomjegyzékéből is láthatóan jól átgondolt rovatokban rendezték el a rövidsége törekedő híryanagot, beérkezett dokumentációt. Első helyen a *Társasági hírek* csokra található, s olvasható *A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak névsora*. Az követi az MNT 1971. évi költségvetési beszámoló jelentése és az értesítés arról, hogy a *Néprajzi Hírek* 1-2. számát a társaság minden tagja ingyenesen megkapja. A 3–4. számtól kezdődően azonban csak azok a tagok részesülnek a juttatásból, akiknek nincs tagdíjhátralékuk. A *Személyi hírek* rovatát az *Évfordulók – megemlékezések* rovata követi, majd a *Kiadványok*, aztán pedig a *Kiállítások* rovata következik. Az új néprajzi sorozatok között található az *Artes Populares*, meg a *Folcloristica* első kötetéről szóló híradás (mindkettő az ELTE Folklore Tansekének sorozata), aztán a MTA Néprajzi Kutató Csoport kiadásában megjelent *Documentatio Ethnographica* és a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) néprajzi szakosztályának *Néprajz* címen induló sorozatának beharangozása. A *Néprajzi dokumentáció* rovat tájékoztatást ad a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumáról, s annak 1972-ben elfogadott használati szabályzatáról. Hosszabban ismerteti a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – akkor még a Néprajzi Múzeumban működő – szervezeti egységeit és annak önálló nyilvántartási csoportjának létrehozását, archívumainak kialakítását. A *Néprajzi Hírek* 1–2. számának utolsó két rovata az *Önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom*, illetve a *Külföldi hírek* címet kapta. Utóbbinak egyik cikke bemutatja a *Národopisné Aktuality* címen 1964 óta megjelenő cseh–morva lapot, melyet a tudományos fórum és a hírszemle közötti fórumként jellemez a cikket jegyző V. V. (Itt kell megjegyezni, hogy 1972-ben a cikkek szerzőinek teljes neve helyett csupán a monogramját közzölték, s annak jelentését ötven év múltán már nem minden olvasó ismeri.)

Az első évfolyam 3-4. száma folytatja az MNT rendes tagjainak névsorát és közli, hogy az előző számban név szerint felsorolt 459 taggal szemben az év végén már 503 rendes tagja volt a t. Társaságnak. Ezt követően felhívást közöl, melyben kéri a tagtársakat a vidéki, külföldi néprajzi kiadványokról, kiállításokról, rendezvényekről szóló rövid, 2 gépelt oldalt nem meghaladó tájékoztatást küldeni a *Néprajzi Hírek* szerkesztőségébe. A személyi hírek rovatában nem csupán az 1972-ben elhunyt két kiváló kutatóról, Diószegi Vilmosról és Bodgál Ferencről közöltek tartalmas megemlékezést, de az is megtudható, hogy az MTA Néprajzi Kutató Csoport kutatói hol és milyen céllal jártak külföldön és kik látogattak a hazai néprajzi intézményekbe külföldről és milyen alkalomból. A Néprajzi Múzeumban járt pl. dr. Baumgartner János orvos, Venezuelában élő néprajzkutató, aki mintegy 600 db venezuelai indián népektől származó műtárgyat ajándékozott a múzeumnak. Ma már szinte hihetetlen, hogy abban az évben a Néprajzi Kutató Csoport 17 kutatója

járt külföldön néprajzi terepkutatás, tudományos konferencián való előadás, tanácskozás, múzeumlátogatás stb. céljából. Az említett utazások a megjelölt feladat mellett alkalmat adtak arra is, hogy a magyar kutatók tájékozódjanak a szomszéd országok magyarságának néprajzi kutatásáról, annak lehetőségéről és akadályairól, valamint a célországban megjelent legújabb néprajzi kiadványokról, könyvekről és újonnan indult folyóiratokról. E sorok írója a szlovák nyelvű néprajzi kiadványok mellett hírt adott a pozsonyi Comenius Egyetem kiadásában megjelenő *Ethnologia Slavica* évkönyvről, a szláv népek kutatásának új fórumáról, mely főként angol, német és francia nyelven közölt tanulmányokat.

A *Néprajzi Hírek* első néhány évfolyama bizonyította, hogy szükséges, a tagság által igényelt és támogatott fóruma a szaknak, melyet hosszú távon fenn kell tartani. Fennmaradását elsősorban az áldozatkész szerkesztőknek köszönhetette már az első évtizedekben is. Szerkesztői voltak: Kecskés Péter (1972–1974), Szemerkenyi Ágnes (1975–1976), Szemerkenyi Ágnes és Tárkány Szücs Ernő (1976–1978), Gráfik Imre és Selmeczi Kovács Attila (1979–1982), Selmeczi Kovács Attila (1982–1988), Selmeczi Kovács Attila, Hála József és Szulovszky János (1989), Hála József, Balázs Géza és Szulovszky János (1990–1991), Hála József és Balázs Géza (1991–1992), Hála József (1993–1997), Hála József és Terbócs Attila (1998–2003), Hála József (2003–2006), Hála József, Bárány Dániel és Máté György (2007–2009), Hála József és Máté György (2010–).

A *Néprajzi Hírek* fennállása első három évtizedében évente közreadta az előző év néprajzi bibliográfiáját a Néprajzi Múzeum könyvtárának összeállításában. Az 1971. év néprajzi irodalmát az 1972. évi I. évfolyam 5–6. száma-ként tették közzé S. Gémes Magda összeállításában és Földes László előszavával. Az éves bibliográfiák tartalmi tagolása többé-kevésbé követte a Sándor István szerkesztésében az Akadémiai Kiadónál korábban megjelent kötetek tartalmi szerkezetét. (pl. *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1954*. Bp., 1965). A számozott tételek címléírása teszi ki a terjedelem túlnyomó részét, amit kiegészít egy névmutató a tételek számának megadásával, valamint egy német nyelvű tartalomjegyzék és rövid kivonat. Az 1988-as év néprajzi szakirodalmát tartalmazó bibliográfia már nem az MNT, hanem a Néprajzi Múzeum kiadásában jelent meg 1989-ben.

A rendszerváltás és az 1990-es évek gazdasági válsága megroppantotta a magyar könyv- és folyóirat-kiadás egészét, a tudományos könyvek és folyóiratok kiadását pedig különösen. A *Néprajzi Hírek* számainak megjelenése is bizonytalanabbá vált, mind gyakoribb lett a számok összevonása. Ezen a helyzeten csak a 2000-es évek közepe táján tudott változtatni az MNT akkori vezetősége és a lap szerkesztősége. A válságos évek ismeretében értékelhető igazán a *Néprajzi Hírek* fennmaradása, fél évszázados eredményessége. Örömmünkre szolgál, hogy napjainkban is folyamatosan hírt ad a szak rendezvényeiről, a néprajzi kiállításokról, a kiadványokról, a Társaság közös dolgairól

és a szakosztályokban folyó munkáról, évfordulókról, élőkéről és holtakról. Nem különben fontos, hogy a Társaság tagságának folyamatos informálása mellett, ma már nélkülözhetetlen forrásbázisa a néprajztudomány hazai történetével foglalkozó kutatásnak is. Bízunk benne, hogy előbb-utóbb egy repertórium is segíti majd a *Néprajzi Hírek*ben megjelent információk gyors meglegését.

Őszintén kívánom, hogy legalább még ötven évig szolgálja a magyar néprajzi kutatás ügyét és a Magyar Néprajzi Társaságba tömörült néprajzi kutatók közösségét!

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Három dicséret

Jól tudjuk, hogy a magyar néprajztudomány a 19. század végén szerveződött meg – mai tevékenysége is ezt a modellt követi. Folyóirata (az *Ethnographia*) is ilyen. És ennek már első számaitól közöl nemcsak tudományos írásokat, hanem híreket, köszöntéseket és rövid tájékoztató írásokat is. Még a néprajzi kurrens bibliográfia is olykor helyet kapott. Anyagi nehézségek és intézményes változások ellenére igazán következetes törekvést szolgált. Időről időre megnőtt a néprajzi hírektől a beszámolók terjedelme. Végül az 1970-es évek elején szilárdul meg a mai megoldás: a folyóirat is tájékoztat eseményekről és kiadványokról – de megjelenik egy külön „*hírközlő*” füzet sorozat is. Amikor mára már egyáltalán nem központosítottak a társadalomtudományok, az ilyen információ teszi lehetővé a tájékozódást.

Európában sok hasonló információs kiadványt szerveztek. Olykor ezek szinte csak meghívókat jelentenek, máskor egy „*vezető*” folyóirat számaiban a harmadik rész ilyen, több tucatnyi recenzióval. (Ilyen volt például a csodálatos régi *Ungarische Jahrbücher*). De úgy látom, ezek között igazán kiválik a magyar *Néprajzi Hírek* – mind gazdagsága, mind terjedelme szerint.

A harmadik dicsérő szó a szerkesztőket illeti. Bizony, szinte egész napi munka a hírek becserkészése, ismertetők kihalászása – hogy a kéziratgondozás gályarabságát épp hogy megemlítsük. A szerkesztőnek nemcsak tájékozottnak kell lennie, hanem pártatlannak is. A mostani írások ilyenek – nyilván jó példák hatására.

És az utókornak van leginkább szüksége a „*hírekre*”. Tudományos tanulmányok nélkül nem létezik egy tudományszak sem. De események és ezek regisztrálása nélkül sem.

Magam előszeretettel böngészem a régibb és újabb híreket. Még a tagnévsorok és tagdíjbefizetések is rejtegetnek érdekességeket. Például: hol tanított egy iskolában Paizs Dezső és Marót Károly? Asszonyok nevében a meg-

változott első betű megváltozása új házasságra következtet. Napjainkban a megemlített intézménynevek változása is nyomon követhető. (Lásd, mondjuk a Debreceni Egyetemet.) Szinte saját műfaj az évfordulós köszöntés és nekrológ. Ezeknél külön ügyelni kell az arányokra. A kolibri méltatása ne haladja meg a sasét. Jó fényképet is nehéz szerezeni, és nem is bakfiskorit.

A *Néprajzi Hírek* mostanáig nyomtatásban jelent meg. Magam így szoktam meg, és remélem, egyelőre még megmarad a lehetőség. Persze, a számítógépes adatbázis is fontos: ha vissza lehet keresni.

Az utóbbi fél évszázadban a magyar társadalom rendkívül sokat változott, ha nem is mindig logikusan. Meglátszik ez a tudományok gyakorlatában is. A maga szerény és nem is döntően fontos módján a *Néprajzi Hírek* is kifejezte ezt. Nem teoretikus, hanem gyakorlati jellegű, ám éppen ezért archívuma bizonyára mindezt tükrözi. Feltétlenül meg kell őrizni!

VOIGT VILMOS

Néprajzi kommunikációnk szolgálóleányát Debrecenben szívesen láttuk

Néprajzi kommunikációnk szolgálóleánya, a *Néprajzi Hírek* indulásának fél évszázados jubileuma megérdemli, hogy a kezdeteknél elidőzzünk, debreceni fogadtatásáról szóljunk. Első számát 1972 tavaszán a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem másodéves néprajz szakos hallgatójaként vehettem kézbe. Professzorunk, Gunda Béla hétfő esti szemináriumát a legújabb könyvek, folyóiratok bemutatásával kezdte. Egy alkalommal a *Néprajzi Hírek* első füzetére hívta fel figyelmünket. A Magyar Néprajzi Társaság alelnökeként nyilvánvalóan tájékozott volt alapításáról, hogy Társaságunk 1890 óta folyamatosan megjelenő tudományos folyóiratáról, az *Ethnographiáról* hogyan választották le a *Néprajzi hírek* rovatot, önálló információs fórumot teremtve. Gunda professzor büszkén említette: az új folyóirat szerkesztője, Kecskés Péter, tanítványa volt, néhány évvel előttünk végzett Debrecenben. Az egyetemi néprajzi oktatásban első látásra hasznosnak ítélte: az új számokból egy példányt mindig elhelyezett a szeminárium asztalán, azt hallgatói szabadon olvashatták.

Abban az időben már tagja voltam a Magyar Néprajzi Társaságnak, így a tagdíj fejében rendszeresen megkaptam debreceni albérletünkben. A szerény postai díjak akkor lehetővé tették, hogy Társaságunk félezer tagjának kézbesítsék az új folyóiratot, és a rendezvények meghívóit. Mindig pontosan érkezett, így az egészen friss és a közeljövő programjairól időben értesültünk. Kézirat gyanánt jelent meg, így a Kulturális Minisztériumban működő Kiadói

Főigazgatóság nem tudta hónapokra visszatartani, késleltetni a kézirat nyomdába adását és a gyors terjesztést.

Az első füzet bevezetőjében Ortutay Gyula elnök megfogalmazta az induló folyóirat szerepét: „*A Néprajzi Hírek egyéb feladatai mellett arra törekszik, hogy kutatási területünk eseményeit hitelesen foglalja össze, s tárja a Magyar Néprajzi Társaság egyre bővülő tagsága elé, s így őrizze meg a jövő számára. Ezzel válik kis közlönyünk egyszerre tájékoztató, összefogó és szervező lappá, s ugyanakkor a néprajz és a folklór történetének egyik adattárává.*” A *Néprajzi Hírek* már első évfolyamában betöltötte hivatását, a következő fél évszázadban pedig erősen kibővítette azt.

Kérdés: miért fordultunk felé érdeklődéssel, szerettük meg, vártuk újabb számait, mi debreceni néprajz szakos hallgatók, leendő etnográfusok, folkloristák, muzeológusok? Híreivel, beszámolóival kinyílt előttünk a magyar néprajztudomány. Megismertük Társaságunk működését, a néprajzi műhelyekben, egyetemeken, kutatóintézetekben, múzeumokban folyó munkát, az új kiadványokat, a lezajlott vagy megrendezésre kerülő konferenciákat. A *Néprajzi Hírek* kitekintett a Kárpát-medencei magyar néprajzi kutatásokra, Erdélyre, a Felvidékre, a Délvidékre. Belekerültünk általa a nemzetközi néprajzi vérkeringésbe, megismerhettük a német nyelvterület, Skandinávia törekvéseit, eredményeit. A nemzetközi néprajzi együttműködés érdekében alakult szakmai társaságok: az *Ethnographia Pannonica*, a Nemzetközi Kárpát–Balkán Bizottság munkáját. Megtudtuk, hogy Bécsben, Grácban, Zágrábban, Brűnben, Prágában, Münchenben, Marburgban, Freiburgban, Münsterben kik szaktudományunk vezető, számunkra is példamutató tudósai, megismertük fő kutatási témáikat, eredményeiket.

Az első évfolyamban megjelent: Társaságunknak 1972 júniusában 503 rendes tagja van. Önkéntes Gyűjtő és a Folklór Szakosztály 1972 februári ülésén Andrásfalvy Bertalan, Vargyas Lajos, Martin György és Hofer Tamás méltatták 150 résztvevő előtt Kallós Zoltán *Balladák könyvét*. Ezt korábban Gunda Béla bemutatta nekünk, kiemelve, hogy Kallós tanítóképzős diák korában az ő néprajzi előadásait is hallgatta a kolozsvári egyetemen, hogy gyűjtését professzortársa, Szabó T. Attila rendezte sajtó alá. Az élő erdélyi és moldvai magyar népballadák könyve jelentős hatást gyakorolt ránk. Büszkén olvashattuk, hogy a Tudományos Diákkörök X. Országos Találkozóján diák-társaink közül jól szerepeltek: Bárdi Ida, Fügedi Márta, Barna Gábor és Széman Zsuzsa. Megjelent Társaságunk kiadványainak jegyzéke, amelyeket a tagok kedvezményes áron megvásárolhattak, megrendelhettek. Magam is megrendeltem néhányat az *Ethnographia* füzeteiből, a postaköltséggel együtt rendkívül kedvező áron.

A *Személyi hírek* rovatból megtudtuk: Ortutay Gyula 1971-ben elnyerte a *Herder-díjat*, a hozzá kapcsolódó egy éves bécsi ösztöndíjra tanítványát, Nagy Ilonát javasolta. Tálasi István budapesti professzor és K. Kovács László, az *Ethnographia* szerkesztője *A Munka Érdemrend arany*, illetve *ezüst fokozatát*

kapta meg. Tálasi Istvánt életműve alapján a történelemtudományok doktorává nyilvánították. Dömötör Tekla az ELTE tanszékvezető docense *Népszokásaink költészete* című disszertációjával elnyerte az irodalomtudományok doktora fokozatot. Egykori diáktársaink közül Hoppál Mihályt és Dobrossy Istvánt bölcsészdoktorrá avatták Debrecenben. Végzős hallgatótársaink elsősorban múzeumokban kaptak állást: Bíró Ibolya Győrben, Forrai Ibolya Budapesten a Néprajzi Múzeumban, Gulyás Éva Békéscsabán, Kovács Ilona Tatán, Lackovits Emőke Sopronban, Petercsák Tivadar Sárospatakon. Bódi Erzsébet, aki Lengyelországban, Poznańban végzett, iskolánkban, a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetében kapott gyakornoki állást. A környezetünkben megjelent hírek még inkább jó színben tüntették fel előttünk az új folyóiratot.

A friss kiadványokra is felhívta figyelmünket. Abban az időben ezek ismerete tanulmányink, kutatómunkánk során elengedhetetlen volt. Új néprajzi kiadványsorozataink közül az *Artes Populares* és a *Folcloricát* mutatta be első füzetében. Mindkettőt az ELTE Folklore Tanszékének kiadványaként jegyezték. A *Documentatio Ethnographicát* pedig az MTA Néprajzi Kutató Csoport gondozta. Az új néprajzi könyvek közül a Balassa Iván szerkesztésével, nemzetközi szerzőgárdával készült, az Akadémiai Kiadó gondozásában németül megjelent *Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa* című kötet a magyar néprajztudomány nemzetközi rangját jelezte. A következő évtizedekben még számos idegen nyelvű tematikus kötet kiadása erősítette néprajztudományunk nemzetközi elismertségét, megbecsültségét. Hazai kutatásunkat viszont nagymértékben segítette *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960*, Sándor István szerkesztésében, amely szintén az Akadémiai Kiadónál jelent meg. A szerkesztő röviden ismertette a *Néprajzi Közlemények* és a *Néprajzi Értesítő* frissen megjelent köteteit. Olvashattunk Gunda Béla professzor 60. születésnapjára, hazai és külföldi szerzők által írt, német, angol, francia nyelvű Gunda-emlékkönyv közeli, debreceni megjelenéséről is.

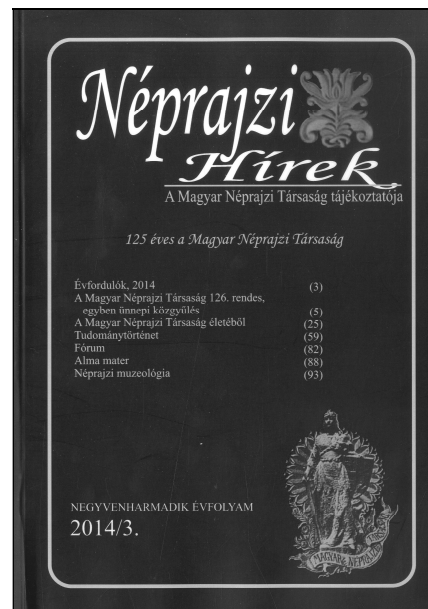
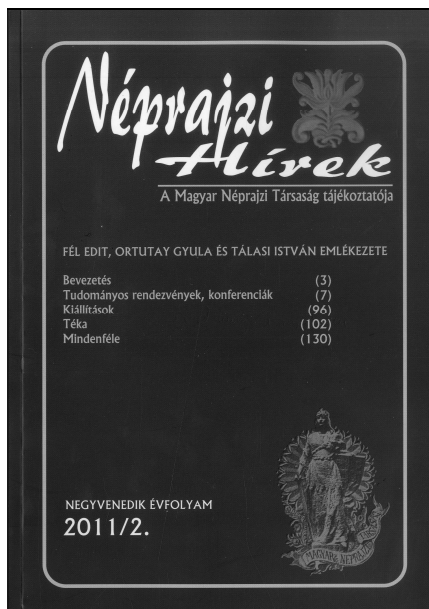
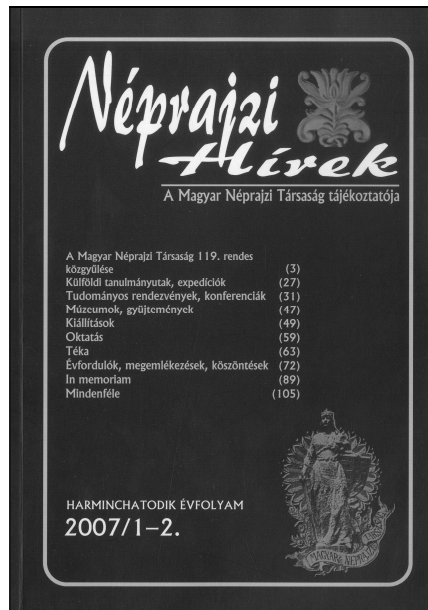
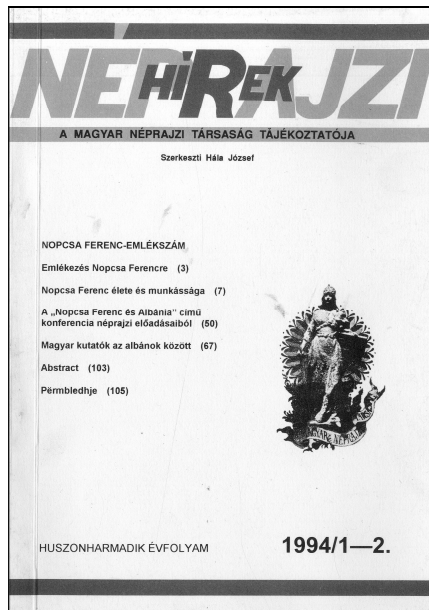
A *Kiállítások* rovatban a Néprajzi Múzeum, a Mezőgazdasági Múzeum és kilenc vidéki múzeum néprajzi kiállításáról informáltak. A *Néprajzi dokumentáció* rovatban mutatták be a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumát és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulóban lévő Népi Építészeti Archívumát. A néprajzi filmezésről szóló beszámolók után az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat 1971. évi eredményjegyzékét közölték.

A *Külföldi hírek* rovatában hírt adtak a Nemzetközi Kárpát-kutató Bizottság Csehszlovák tagozata és a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete rendezésében Szmolenicében lezajlott népi építészeti konferenciáról. Bemutatták a Stražnicében kiadott néprajzi információs folyóiratot, a *Narodopisné aktualityt*. Végül a Német Néprajzi Társaság *Néprajzi Hírek*hez hasonló tájékoztató kiadványa, a *dgv – INFORMATIONEN* ismertetésével zárul az 50 évvel ezelőtt napvilágot látott első füzet.

Jubileumán csupán legelső füzetében (1–2. számában) tallóztam folyóiratunknak, amit már debreceni diákként is szívesen forgattam. A következő számok egyre gazdagító tartalommal jelentek meg. Foglalkoztak a néprajzi atlaszmunkálatokkal, a hazai tematikus kutatásokkal, falumonográfiákkal, a chicagói nemzetközi néprajzi kongresszussal, az *Ethnologia Europaea* és a *Demos* nemzetközi folyóiratokkal, a Pozsonyi Egyetem által rendezett Seminarium Ethnologicum szlovákiai terepmunkájával, amelyen magyar egyetemi hallgatók és oktatók is rendszeresen részt vettek, Társaságunk vándorgyűléseivel, a negyed százados debreceni Egyetemi Néprajzi Intézettel. Időről időre beszámolók jelentek meg egy-egy néprajzi intézmény, megyei múzeumok munkájáról, egy-egy szakterület eredményeiről. Korábban a rövid hírek, beszámolók szerzőit csupán névbetűikkel jelölték. E hosszabb írások alatt már feltüntették a szerző teljes nevét. Úgy emlékszem, Martin György a magyar néptáncutatóról szóló összefoglalása esetében történt ez először meg. Említeni kell a gazdag tartalmú tematikus számokat, egy-egy jeles jubileumra, Hála József szerkesztő gondos előkészítésével. Magam az 1990-es években az *Ethnographia* szerkesztőjeként gyakran egyeztettem Hála Józseffel: mi kerüljön az *Ethnographiába*, mi a *Néprajzi Hírekbe*.

A posta díjak egekbe szökése miatt megoldhatatlanná vált a *Néprajzi Hírek* terjesztése. Az utóbbi évtizedekben a társasági rendezvények alkalmával vehetjük kézbe. Én azonnal megnézem a tartalomjegyzéket, s hazafelé már a vonaton Székesfehérvárig elolvasom az új számot. Megbecsülésemet, ragaszkodásomat azzal is kifejezem, hogy a *Néprajzi Híreket*, az *Ethnographiával* és a *Honismerettel* együtt beköttem. Könyvtáramban csupán az *Ethnographiából* hiányzik néhány régi füzet, a *Honismeret* és a *Néprajzi Hírek* teljes. Úgy gondolom, hogy bekötve nem szóródik szét, majd egy közgyűjtemény könyvtárában ad hírt törekvéseinkről, eredményeinkről.

LUKÁCS LÁSZLÓ

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Száz éve született Takács Lajos*

Emlékezés Takács Lajosra, születésének 100. évfordulóján

Kedves Emlékező Várongiak, Családtagok, Rokonok, Barátok!

Megilletődve állok itt, arra gondolva, milyen gyorsan elröpült fejem fölött 36 esztendő. 1985-ben jártam itt először, Takács Lajos temetésén, akit a bátyám temetett el. Akkor nem gondolhattam arra, hogy a 100. születésnapján ismét eljövök, hogy együtt emlékezzünk e kis falu nagy szülöttjére.

Rövid ideig, alig 5 éven át dolgozhattam mellette, ám ezek az évek döntően meghatározták kutatói pályám alakulását. 1981-ben kerültem az MTA Néprajzi Kutató Csoportjába, ahol ő az Anyagi Kultúra Osztályt vezette. Később az ő javaslatára nevezték át osztályát Történeti Néprajzi Osztálynak, és ma is ezen a néven működik.

Amikor kiderült, hogy magam is dunántúli vagyok, Somogyból, egy kis faluból, Nikláról, „*rokonföldi*”-ként üdvözölt és felajánlotta támogatását, segítségét. Az ő ösztönzésére és példája nyomán kezdtem egyházi forrásokkal rendszeresen foglalkozni és válogatásaimat sorra kiadogatni. Tőle tanultam meg azt is, mi az, amit a néprajzos szem meglát egy történeti forrásban, a történész pedig elme mellett.

Mások talán zárkózottnak látták, szűkebb körben azonban hamar feloldódott. Élvezettel mesélt történeteket, anekdotákat. Kitűnő, sokszor inkább kesernyés humora volt. Az ódon, várbeli, Országház utcai épületben általában egy-egy köteg kézirattal, vagy levéltári másolattal a hóna alatt láttam, amint besiet a szobájába. A folyosói beszélgetéseket nem kedvelte, az alkotói magányt sokkal inkább. A folyosó végi csöndes szobája remek alkotói műhelynek bizonyult, s ha nem volt hivatali teendője, legszívesebben ott tartózkodott, illetve az Országos Levéltárban.

Kézzel írott szövegeit a gépirók nehezen tudták elolvasni. Véletlenül derült ki, hogy szálkás betűivel én jól boldogulok, így – ha nem volt bent – gyakran segítettem osztályunk gépirójának, Nagyné Irénkének, kéziratát olvasásában. Mivel szobám szemközt volt az övével, pihenésképpen bekopogott, hogy egy-egy tájszó, vagy kifejezés felől érdeklődjön. Ilyenkor azzal kezdte:

* Az alábbi két beszéd 2021. november 10-én hangzott el a Várongon megrendezett évfordulós ünnepségen. *A szerk.*

„Hogy mondják maguknál ezt?” Többnyire kiderült, mennyire hasonlít a somogyi és a tolnai tájnyelv. Néha áttértünk a dunántúli, „hazai” tájszólásra, és így folytattuk a beszélgetést.

Takács Lajos sírja a várangi temetőben

Később azzal tisztelt meg, hogy velem osztotta meg gondolatait valamely őt foglalkoztató kutatási témáról. Jól emlékszem, amikor azon tűnődött, honnan ered a mondás: „Határt csinálunk belőletek!”, amellyel a levéltári adatok között találkozott. Ebből lett egyik legnépszerűbb könyve, a *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*.

Azt szokta mondani, jól jön, ha meghallgatom, mivel ilyenkor érlelődik meg benne valamelyik könyvének, dolgozatának vázlata, s az adatok ekkor érnek össze kerek egészé.

Ezekből a kiselőadásából magam is sokat tanulhattam. Tudásával sosem kérkedett, szerény embernek ismertem és így tartották számon mások is. Ha áttekintjük munkásságát, elámulhatunk azon, hogy milyen hatalmas életművet hagyott maga után.

Utolsó könyvét, a *Várongi meséket* már betegen írta. Többször szorult kórházi kezelésre. Amikor meglátogattam, tollba mondta készülő könyve egy-egy részletét, amit odahaza legépeltem. Így próbáltam, amennyire tudtam segítségére sietni.

Betegségéről sosem beszélt, fegyelmezetten dolgozott az utolsó percig. Mi kollégái így láttuk őt.

Szülőföldjéhez, szülőfalujához hűséges volt egész életében, végső nyughelyéül is Várongot választotta. A szülőföld, amely útjára bocsátotta, befogadta, végleg hazatalált.

Amit elkezdett, kutatónemzedékek sora folytatja. Az elmúlt évtizedekben forráskiadványok sokasága készült el egykori osztályán. Ifjú szakemberek munkáiban is tovább él, immár halhatatlanul.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

TOMISA ILONA

100 éve született Dr. Takács Lajos néprajzkutató

„Egy ember addig él, amíg emlékeznek rá.”
(Fekete István)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Barátaim!

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület elnöksége és tagsága nevében szeretettel és tisztelettel köszöntöm Önöket.

Takács Lajos néprajzkutató 100 évvel ezelőtt ebben a megyeszéli kis faluban látta meg a napvilágot. Munkásságáról és életrajzáról nem kívánok részletesen szólni, hiszen Tomisa Ilona a Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Intézetének ny. tudományos főmunkatársa ezt már megtette. Jómagam inkább szülőföld- és hazaszeretetéről és kettőnk kapcsolatáról szeretnék megemlékezni.

Tudjuk róla, hogy nagyon szerette és tisztelte az egyszerű várongi parasztembereket, hiszen ő is ebből a világból indult, amit soha nem felejtett el. Családja reá örökölte a tolnai földművesközösség teljes hagyományvilágát, beavatta a helyi élet titkaiba. Rendszeresen részt vett szülei, illetve otthon

gazdálkodó testvére, Takács István munkáiban, így közvetlenül is nyomon követhette azokat a változásokat, amelyek az újabb fejlődés nyomán köszönöttek falvainkra, köztük Várongra is. Ő még láthatta és megtapasztalhatta az uradalmi cselédség életét és munkáját, hisz Várong a Magyar Kegyes Tanítórend birtoka volt. Itt nemcsak szántóföldi növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, hanem híres volt az uradalom szőlőművelése is. A Rózsahegyen termett olaszrizlinggel látták el többek között a plébániákat és az uradalmi kocsmákat. De megtapasztalta szülei, nagyszülei áldozatos munkáját is. A három gyermek közül kettőt, Józsefet és Lajost taníttatták, ami akkor is nagyon sok nélkülözéssel járhatott. Ezek az élmények késztették arra, hogy néprajzzal, agártörténettel és a nyelvtudománnyal is foglalkozzon.

1976-ban jelentette meg Várongnak mint irtásfalunak monografikus feldolgozását. Ezt a könyvet jómagam is tanulmányoztam, amikor szülőfalum, Gölle monográfiáját írtam. Lajos bácsi első találkozásunkkor a következőket írta be a könyvbe:

„Bodó Imrének barátsággal, jó munkát és sok sikert kívánok:

Takács Lajos

Várongi hegy, 1981. V. 31.”

Az *Irtásgazdálkodásunk emlékei – Irtásföldek, irtásmódok* című könyve (1980) tette teljessé az irtáskultúráról készített dolgozatai sorát. Ezt a művét szintén dedikálta nekem. Négy-öt könyvét őrzöm.

Lajos bácsit személyesen is ismerhettem, testvérenek, Pista bácsinak köszönhetően. Mint a térség növényvédelmi felügyelője, sokat jártam Várongra is, így felkerestem és elkértem tőle elérhetőségét és lakcímét. Ő a „szülőföld szolgája”-nak tartotta magát, és amikor megismertem, egyszerűségével valóban a „pógári” világból származó, a népet jól ismerő, szelíd, egyszerű emberrel találkozhattam. 1981-ben testvére szőlőjénél fogadott. Abban az időben készültem el szülőfalum, Gölle krónikájának második átdolgozásával. Lajos bácsi a néprajzi fejezetet nézte át. Emlékszem, a diófa alatt lévő asztalnál beszélgettünk, talán három alkalommal is találkoztunk. A monográfiához gratulált, amely két kötetben megjelenhetett még 1987-ben, illetve az agrártörténet 1997-ben.

Hallatlan nagy fegyelemmel és rendkívüli tudatossággal építkező életútja szakadt meg Takács Lajos 1985. február 7-én bekövetkezett halálával.

A szülőföld, a falu, a vidék szeretete megelevenedik minden művében. Ezt a szeretetet és ragaszkodást gyermekkorából hozta magával. Ezt tanulta szüleitől, nagyszüleitől és a várongi egyszerű emberektől. 1985-ben bekövetkezett halála után sem lett hűtlen szülőföldjéhez, hiszen végakarátának megfelelően ott pihen a várongi temetőben, azok között, akik elindították e nemes és szép pályán. 75. születésnapjára emlékezve kezdeményezésemnek köszönhetően márványtablát avattunk, itt a szülőházánál, éppen 25 esztendeje, ugyan-

ezen a napon. Emlékeztünk egy kis falu jeles szülöttére, aki életében szolgálta a szépet és a jót.

Emléktábláján a következőket olvashatjuk:

*„E házban született
Dr. Takács Lajos
etnográfus, történész
1921–1985
Az egyszerű falusi emberek életének
és munkájának megörökítője.
Emlékét kegyelettel őrzi
Várong község lakossága
1996.”*

Takács Lajos emléktáblája

Huszonöt éve Brunner Dezső polgármester a falu és a Petőfi Termelőszövetkezet nevében köszöntötte a megjelenteket, majd dr. Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár, a volt tanítvány, kolléga és barát emlékezett dr. Takács Lajosra, méltatva munkásságát, szülőföld- és emberszeretét. Ezután dr. Szilágyi Miklós, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa kért szót, aki többek között elmondta, hogy ez a kis falu a magyar néprajz térképén fővárosnak számít, és dr. Takács Lajos nagyban hozzájárult a szakma európai hírűvé eme-

léséhez. A megemlékezés koszorúzással zárult, majd felkerestük a temetőben nyugvó tudós sírját is.

Hálás vagyok a Teremtőnek, hogy megismerhettem a nagyszerű szakembert, és az Embert, aki készségesen fogadott, segítette munkámat. Példaképpé vált és neki is köszönhetem, hogy helytörténész lettem.

Emlékét megőrzöm!

Köszönöm türelmüket!

BODÓ IMRE

FÓRUM

Száz éve született Erdélyi Zsuzsanna

(Fotó: Bedő Csongor László)

Imák a népi és a populáris kultúrában Konferencia Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulóján (Budapest, 2021. szeptember 23.)

Az egész napot kitöltő tudományos tanácskozás – amelyet megtisztelt jelenlétével két leánya, Dobozy Borbála és Zsófia is – Erdélyi Zsuzsanna sokszínű, több tekintetben irányt mutató munkásságát tükrözte vissza.

A centenáriumi ülésen öt nagyobb tematikus – bár egymással számos ponton kapcsolódó – szekcióban 12 előadás hangzott el három kutatógeneráció képviselőitől. A személyesen vagy online jelenlévő kb. 60–80 főnyi hallgatóságnak és az aktívan résztvevőknek kb. már csak a kétharmada ismerhette személyesen, dolgozhatott vele, vagy hallhatta Erdélyi Zsuzsanna lebilincselő, vibrálóan színes előadásait, komoly irodalmi és történelmi tudásról tanúbizonyságot adó hozzászólásait (pl. az ELTE Folklore Tanszékén, a Református Egyház Doktorok Kollégiuma Egyháznéprajzi Szekciójában). A fiatalabb kutatók inkább csak írásaiból és szöveggyűjteményeiből kaptak inspi-

rációt a népi vallásosságot, kegyességet és az apokrifima-hagyományt érintő vizsgálatokra.

Az I. szekcióban Barna Gábor (az MMA *Erdélyi Zsuzsanna-díj* 2021. évi egyik kitüntetettje) a kutatónő munkásságának úttörő jellegét, tudománypolitikai jelentőségét foglalta össze. Igazi élmény volt pl. Medgyesy S. Norbert énekkel illusztrált előadása, amely a katolikus népénekek nyugat-magyarországi dallamvariánsait tárta a hallgatóság elé. A tanácskozás több előadója, hozzászólója (pl. Kemecsi Lajos, Landgraf Ildikó) utalt Erdélyi Zsuzsanna hagyatékának még kellően nem feldolgozott témáira. Ezek egyike a kutatónő társadalomnéprajzi és vallásszociológiai szempontból elemzésre méltó, kiterjedt levelezése adatközlőivel; másika a Néprajzi Múzeum Adattárában fellelhető, az 1950-es évek elején/közepén végzett, magnószalagra rögzített folklórgyűjtések, melyeknek szöveges lejegyzője ő volt az ún. Lajtha László Népzene gyűjtő Csoport fiatal munkatársaként. A Hagyományok Háza által gondozott (jelenleg digitalizálás alatt lévő) kéziratos hagyatékban a vallásos népénekeket tartalmazó énekeskönyvek is további vizsgálatra várnak.

A születés centenáriumán megrendezett színvonalas és emelkedett hangulatú emlékülésen folklórelméleti összegzések (Pócs Éva), a hazai szakrális néprajz egészen új aspektusait, irányait, kortárs jelenségeit és megnyilatkozási formáit vázoló előadások hangzottak el. Pócs Éva a ráolvasás és az archaikus népi imádság szövegszerű és funkcionális elkülönítésével definiálta a szóban forgó műfajokat. Tematikusan ide kapcsolhatjuk Iancu Laura gyűjtési tapasztalatain alapuló, magas színvonalú előadását, amelyben a készen kapott (olvasott) imádságok és az úgymond „*magam költötte*” apokrif imák/személyes fohászok funkcionális különbségeiről szólva azt állította, hogy az elmúlt évtizedek az ima-élet és az istenkapcsolat/istenkép megváltozását tükrözik, ez pedig az archaikusnak nevezett folyamatos imahagyomány „*kicserélődését*” indukálja.

Tánczos Vilmos a csángó apokrif imádságok kiváló ismerőjeként az eukarisztia európai eszmetörténeti háttérének felidézésével annak szimbolikus képeiről, motívumairól beszélt egyetlen festmény apropóján.

Lovász Irén (2021-ben *Kossuth-díjjal* kitüntetett énekes) még a konferencia bevezetéseként elénekelt egy apokrif imádságot, majd egy nagy tudású gyimesi csángó sirató- és gyógyítóasszonnyal folytatott beszélgetését mutatta be filmen.

Az új aspektusú vallásantropológiai vizsgálatokról tudósított Bárh Dániel: a katolikus papság klerikus és laikus, hivatalos és nem hivatalos „*gyakorlatából*” adott ízelítőt. Kortárs imádkozási szokásokkal/gyakorlással foglalkozott Peti Lehel, Komáromi Tünde és Fábíán Gabriella, mindhárman a különböző etnikumú és felekezeti kis közösségekben végzett terepmunkájuk tanulságait összegezték.

A kiadott programtól eltérően Gyivicsán Anna elnöklése alatt hangzottak el a nemzetiségi szekció előadásai, amelyek a magyarországi szlovák, szlovén

és horvát imaanyagot hasonlították, illetve kapcsolták össze a magyarral. Az ismert hazai nemzetiségi kutatók közül (Zsilák Mária, Horváth Sándor) ki kell emelnem két ígéretes fiatal kiváló előadását. Volter Domonkos a püspökhatvani szlovákok között 2016–2020-ban folytatott terepmunkája eredményeit foglalta össze, rámutatva a szóbeliség és a ponyvanyomtatványok, illetve a magyar, a szlovák és a cseh kultúra bonyolult kapcsolatrendszerére. Kovács Bence a Tolna megyei Szakadát német evangélikusai körében előforduló késő barokk vallásos populáris irodalom (17–18. századi Krisztus- és Mária-életrajzok) jelentőségét és „népnevelő” hatásait mutatta be.

Hangsúlyosan előkerült ezen a tanácskozáson is a nyomtatott imák és a népi kéziratosságban terjedő imádságok, népelemek, illetve a paraliturgikus szóbeliség szövegszerű kapcsolata és mindennapi használata. Kész Margit egy salánki görögkatolikus asszony gyűjteményes imádságos füzetéről beszélt. Hozzákapcsolódó kiselőadás terjedelmű felszólásában Réthey Prikkel Miklós kézbe is adott egy hasonló, anonim – szerintem székely összeíróra valló – 20. sz. elején összeírt, műfajilag igen összetett népi kéziratot énekeskönyvet. Mindketten azt hangsúlyozták, hogy a vallásos tartalmú népi kéziratok kiemelkedő tudású „szöveggazdái” fontos, mediális kulturális tevékenységet folytattak, s hogy az általuk létrehozott füzetek további szövegfolklorisztikai elemzésre érdemesek, sőt egy-egy kézirat kiadásra is méltó.

A konferencia záróelőadásában egy kortárs jelenségről, az internet ima-közösség szervező és hagyományozó szerepéről beszélt Frauhammer Krisztina.

Erdélyi Zsuzsanna halálát követően (2015) ez volt immáron a 4. olyan szakmai tanácskozás, amely a vallási néprajz/folklorisztika/vallásantropológia eredményeiről, jövőbeli feladatairól és újabb perspektíváiról adott képet.* A különböző néprajzi intézményekben dolgozó konferenciaszervezők (Frauhammer Krisztina, Horváth Sándor és Landgráf Ildikó) azt tervezik, hogy az elhangzott előadásokat a közeljövőben kötetbe rendezve adják közre. Ezt a változatos tematikájú, (a szó szoros értelmében) gondolatébresztő vallási néprajzi kiadványt mindnyájan nagy érdeklődéssel várjuk.

KÜLLŐS IMOLA

* Legelőszőr (2015. november 3–4-én) a balassagyarmati Palóc Múzeum rendezett konferenciát emlékére. Lásd „*Kívül aranyos, belül irgalmas...*” – *Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna emlékére*. Szerk.: Lengyel Ágnes, Czövek Judit. Balassagyarmat, 2018.

**Megnyitóbeszéd az Erdélyi Zsuzsanna születésének
100. évfordulójára rendezett konferencián**

„... mennék el meghallgatni néhány magnetofontekercset, hallani valamit, a magnetofon-szalagokról fölzengő csodát, valamit, ami ...maga a hulló, kusza, tétova, arany szárnyú és vérző szépség, a kegyelem... Sokan voltunk a hallgatók: nyelvészek, néprajzkutatók, irodalomtörténészek, költők, fordítók, a népművészet ihletettjei, s aligha túlzok, ha mondom: amit hallottunk, az valóban a vérző, aranyló, ősfán-virágzó, csoda-fában aranylángokkal csipkésedő, véres, csillagos csoda volt, s ha szánkat be nem tapasztja átlátszó kezével a tapintat, kilobbantak volna belőle ...Kazinczy sikolyai.” Juhász Ferenc költő, az Új írás főszerkesztője írt így a folyóirat egyik 1970-es számában Erdélyi Zsuzsanna archaikus imáiról. Jól érzékelteti ez az idézet, hogy milyen döbbenetes hatással volt a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* gyűjteményes kötet, egyáltalán magának az archaikus népi imáknak a műfaja az értelmiségi közegben. A népi vallásosságnak egy olyan, addig nem gyűjtött, külön műfajként meg nem határozott, szinte ismeretlen világa tárult fel Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseiből, ami azonnal visszhangot keltett a néprajzos szaktudományon túl, elsősorban az irodalmi és művészeti körökben is. Nem véletlen, hogy a népi írókban – itt csak Csoóri Sándort és Juhász Ferencet említem – rezonáltak leginkább az Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött archaikus szövegek. Hallgassuk csak ezt a versrészletet:

„...Én nem kiáltok,
nem mondok átkot,
csak állok az esős szivárvány-vadonban,
szájamból nagyanyám szava lobban:
»Ments meg uram az Egyszarvú lótól, a Négymellű madártól,
ments meg uram a Pikkelyes kostól, a Vonító virágtól,
ments meg uram az Uगतó békától, a Patás angyaltól,
ments meg uram engem, ments meg a gonosztól!...«”

Nagyon ritka pillanat, amikor felfedezésértékű kutatása van valakinek a tudományban. Erdélyi Zsuzsanna rátalált a folklorisztika Galápagos-szigetére a Somogy megyei Nagyberényben, amikor 1968-ban, az akkor 98 éves Babos Jánosné Ruzics Rozália elmondta neki az első imát. (Zárójelben: talán megérne annyit ennek a néprajztudományban jól ismert adatközlőnek a személye, hogy neve Nagyberény honlapján, a falu híres szülőiteinek jegyzékében szerepeljen dr. Faust Miklós Marylandben meghalt gyümölcsfiziológusé mellett.)

Nem tisztem, hogy most végigmondjam a konferenciára összegyűltek előtt amúgy is ismert leckét, hogy innentől hogyan áradtak Erdélyi Zsuzsánához az archaikus népi imák, hogyan járta az országot és hogyan küldték

neki százával az imaszövegeket. (Hasonlatos egy kicsit a történet ahhoz, ahogy egy öreg, magyargyerőmonostori asszonytól, aki az egyik utolsóként értett még hozzá és készítette, Gyarmathy Zsigáné felgyűjtötte és ismertté tette a kalotaszegi varrottast.) A 98 éves Babos Jánosné olyan tudást közvetített, ami messzi évszázadok világába nyúlt vissza. Ahogy a már idézett Juhász Ferenc írta: „*Hihetjük talán, hogy a magyar kora-középkor, a kódex-kor, a keresztesháborúk kora, az első klastromok kora, vagy még-kezdetibb idők ez az ima-sarjadások földje. S azóta burjánzik, ágazik, virágzik, indázik az ima, mint szívben a titkos szerelem, mint magányunkban a rejtett megváltás, mint mindig-megpróbált hitünkben a bűvő segítség...*”

A konferencia programja	
<p>9.00: A konferencia résztvevőinek köszöntése</p> <p>köszöntőt mond: Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója és Kemecsi Lajos, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke</p>	<p>Archaikus imák a hazai nemzetiségek hagyományában – a szekciót vezeti: Silling István</p> <p>13.00 – 13.16 Zsilek Mária: A magyarországi szlovákok népi imáinak jellemző jegyei 13.16 – 13.30 Volter Domonkos: A püspökhivatali szlovákok archaikus imádságairól – műfajok összevetése 13.30 – 13.45 M. Kozár Mária: Szlovén nyelvű párbeszéd Aranyimátiákról 13.45 – 14.00 Horváth Sándor: A passió motívumai a magyar és a horvát archaikus imádságokban 14.00 – 14.15 Kérdések</p>
<p>Erdélyi Zsuzsanna a kutató – a szekciót vezeti: Küllös Imola</p> <p>9.20 – 9.35 Landgraf Ildikó: Terep és gyűjtemény. Eredmények és feladatok Erdélyi Zsuzsanna intézeti hagyatékában 9.35 – 9.50 Bana Csóbor: Erdélyi Zsuzsanna munkásságának tudománypolitikai jelentősége 9.50 – 10.05 Medgyessy S. Norbert: A Lajtha-csoport gyűjtötte Sopron megyei kalendáriumi népdalok funkciójuk és szövegforrásaik 10.05 – 10.20 Kérdések</p>	<p>14.15 – 14.30 SZÜNET</p> <p>Képek, kéziratok paraliturgikus gyakorlatok – a szekciót vezeti: Lengyel Ágnes</p> <p>14.15 – 14.30 Volgt Vilmos: Kis virágok a Szentföldről 14.30 – 14.45 Kovács Bence: Cristliches Hausbuch: ideális olvasmány hasznos állampolgároknak 14.45 – 15.00 Kiss Margit: Egy salinói görögkatolikus asszony kéziratok imádságos füzetek bemutatása 15.00 – 15.15 Fábán Gabriella: Nagybójtó paraliturgikus imagyakorlatok 15.15 – 15.30 Kérdések</p>
<p>10.20 – 10.30 SZÜNET</p> <p>Archaikus imák és rólvasások – a szekciót vezeti: Mohay Tamás</p> <p>10.30 – 10.45 Lovász Irén: „Ez hesznost!” – Még élő Archaikus népi imádságok és rólvasások a gyimesi csángó tudatban és gyakorlatban 10.45 – 11.00 Tónczos Vilmos: „Bizony Úrmak szent teste!” Az ezkeresztia képei az archaikus népi imádságokban 11.00 – 11.15 Pócs Éva: Ima, rólvasás és az „archaikus népi imádság” 11.15 – 11.30 Bárh Dániel: Ráimádkozás pappal és pap nélkül. Történeti és jelenkori római katolikus alakzatok 11.30 – 11.45 Kérdések</p>	<p>15.30 – 15.45 SZÜNET</p> <p>Kortárs jelenségek – a szekciót vezeti: Bednárk János</p> <p>15.45 – 16.00 Petti Lehel: A nyelveken szűrés (glosszológia) rituális gyakorlata moldvai román és roma közösségekben 16.00 – 16.15 Komáromi Tünde: Egyéni ima és közborjáró ima: ortodox és református gyakorlat, papi és látoi segítség Mezőségen 16.15 – 16.30 Jancu Laura: Az egyházi imák és a spontán fohászk kapcsolata a népi valláscsúszásban 16.30 – 16.45 Frauhammer Krisztina: Az imádkozás kortárs alakzatai és megjelenési formái az interneten 16.45 – 17.00 Kérdések</p>
<p>11.45 – 13.00 SZÜNET</p>	<p>17.00 Záró gondolatok, észrevételek</p>
<p>ELKH Eötvös Loránd Kutatási Hálózat</p> <p style="text-align: right;"> </p>	

Jól emlékszem, amikor fiatal kutatóként Sárbogárdon egy 101 éves öreg-asszonnyal beszéltem, hogyan villant belém először a felismerés, hogy ez az asszony személyesen megélte az államalapításunktól számított történelmünk egytizedét. Megborzongatott, hogyha vele beszélek, mintha mély kútba néznék, és látom apáink víz alatti arcát.

A Covidos, înséges időszakban kicsit elszoktunk a szakmai találkozótól. Most hirtelen mégis bőséges szürete van a népi vallásosság témakörében rendezett konferenciáknak: tegnap Domokos Pál Péter születésének 120., ma Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulóját ünnepeljük, bőséges szakmai előadásokkal tisztelegve emlékük előtt. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy mindkét ünnepeltet személyesen is alkalmam volt megismerni. Zsuzsa néni (hiszen mi csak így hívtuk) az ELTE Folklore Tanszékének meghívására tartott nekünk előadást a kutatásairól a 80-as évek végén. Egyszeri alkalom volt, de nem lehet elfelejteni határozott fellépését, szakmai öntudatát, lendületes előadói stílusát. Akkor körülbelül 20 év telt el az általam is sokat emlegetett 1968-as „felfedezése” óta. Nekünk, hallgatónak, akkor távolinak tűnt, olyanak, mintha nagyon régen történt volna mindez, pedig mai szemmel szinte friss volt. Azóta újabb 33 év szállt el, összesen több mint fél évszázad. Most már igazán érezzük, hogy milyen távoli világ üzenetét hozták ezek a szövegek, hogy talán valóban akkor lehetett még utoljára ezt a folklórgyűjtést elvégezni. Hogy közhely, de éppen ezért igaz a 24. óra emlegetése. Később meglátogattam egyszer belvárosi otthonában, ahol megismerhettem polgári környezetét, igazi „nagyasszonyként” fogadott. Intézetünkben töltötte alkotó éveinek nagyon aktív időszakát. Hagyatékának áttekintéséről most hallunk majd előadást a konferencián.

A mai, mintegy 20 előadás széles kínálata jól tükrözi Erdélyi Zsuzsanna gazdag életművének megannyi aspektusát. Tisztelgés, főhajtás, megemlékezés és egyben a megkezdett munka folytatása is ez a konferencia.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében megnyitom a konferenciát.

BALOGH BALÁZS

Százhusz éve született Domokos Pál Péter

**Korszakok, állomások és fordulópontok a csángómagyarok kutatásában
Emlékkonferencia Domokos Pál Péter születésének 120. évfordulóján
(Budapest, 2021. szeptember 22.)**

Korszakok, állomások és fordulópontok a csángómagyarok kutatásában címmel szervezett emlékkonferenciával tisztelgett a Néprajtudományi Intézet Domokos Pál Péter *Széchenyi-díjas* kutató előtt, születésének 120. évfordulóján. A rendezvényre a Bölcsészettudományi Kutatóközpont épületében került sor, 2021. szeptember 22-én. A konferencián hazai és határon túli magyar kutatók, történészek, néprajz- és népzene-kutatók, nyelvészek előadásai hangzottak el.

Domokos Pál Péter (Csíksomlyó, 1901. június 28.–Budapest, 1992. február 18.) tanár, zenetörténész, néprajzkutató tudományos munkásságának legjelentősebb területe a moldvai magyarok történetével, néprajzával kapcsolatos. Az alap kutatásokon túl korábban ismeretlen történeti és egyháztörténeti forrásokat tárt fel, fordított le és adott közre. Fő műve, *A moldvai magyarság* című történeti, néprajzi kiadvány 1931–2001 között 6 (ebből 5 átdolgozott, bővített) kiadást élt meg. Munkásságának másik meghatározó területe a zenetörténet, a népzene- és népénekkutatás. Elsőként közölt kottával ellátott népdalokat *A moldvai magyarság* című művében (az 1–2. kiadásban 65, a 3–4. kiadásban 123 dal), később a Pátria-lemezek sorozatban (1938), majd a (Rajeczky Benjaminszal közös) *Csángó népzene* köteteiben. Már első (1929) gyűjtőútjának tapasztalatai nyomán megfogalmazta, hogy a Bartók Béla által megállapított négy magyar népzenei dialektusterület (Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély) mellett a moldvai magyar népzene az ötödik dialektust képviseli. Kezdetből foglalkoztatták a közköltészeti, népköltési, egyházi énekszövegeket tartalmazó csíki kéziratos énekeskönyvek. Kájoni János Csíksomlyón nyomtatott *Cantionale Catholicum* című énekeskönyvét (1676) az ad notam utalások alapján dallamokkal kiegészítve adta közre Petrás Ince János népköltési adalékaival és leveleivel együtt. Tudományos tevékenységének harmadik területe Erdély és Moldova jeles személyiségeinek (Kájoni János, Petrás Ince János, Lakatos Demeter, Márton Áron) életművét bemutató és értékelő munkássága.

**KORSZAKOK, ÁLLOMÁSOK
ÉS
FORDULÓPONTOK
A CSÁNGÓMAGYAROK KUTATÁSÁBAN**

KONFERENCIA

DOMOKOS PÁL PÉTER 120

©Dr. Szigetvári Ferenc felvétele. Lujzikalagor, 1979. augusztus.

ELKH Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat

BTK Néprajztudományi Intézet

BTK Néprajztudományi Intézet, 2021. szeptember 22.

A Domokos Pál Péter tiszteletére rendezett konferenciát dr. Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) főigazgatója és dr. Richter Pál, a BTK Zenetudományi Intézet igazgatója nyitotta meg. Balogh Balázs a tudós Domokos Pál Péter Isten-, haza- és magyarságszeretétét és szolgálatát

méltatta, Richter Pál zenetörténeti munkásságának egyedülálló eredményeit emelte ki.

A konferencia négy szekciójában egy-egy diszciplína jeles képviselőinek előadásai hangzottak el. Az első blokkban a Domokos Pál Péterre emlékező és kutatási területeihez egyaránt kapcsolódó témákról esett szó. Halász Péter a Kájoni János-, Kővári Réka a népénekkutató, Seres Attila a kántorok jelentőségét kutató, Iancu Laura a Boldog Oláh Jeremiás-kutató Domokos Pál Péterről emlékezett meg. A Domokos Mária elnöklése alatt lezajlott szekciót Harangozó Imre személyes emlékeket felidéző előadása zárta.

A Barna Gábor elnöklése alatt zajló második egységében a népszokásokról és az anyanyelvű hitélet helyi vezetőiről szóló előadások hangzottak el. Medgyesy S. Norbert a Domokos Pál Péter által is kutatott betlehemes játékról, Tánczos Vilmos a bogdánfalvi búcsúvezetőről, Andor Jánosról, Pávai István a szászkeresztény magyar közösség népzenejéről és anyanyelvéről érkezett.

A nagyszámú érdeklődő közönség részvételével megtartott emlékülésen a moldvai magyarsággal kapcsolatos legújabb, napjainkban zajló kutatásokról a harmadik és a negyedik szekción elhangzott előadások nyújtottak igen izgalmas ízelítőt. Az asszimiláció történeti összefüggéseit Makkai Béla történész, a nyelvcsere legjelentősebb hatótényezőit (pl. a csángó fogalom negatív hatását) pedig Péntek János nyelvész ismertette. A Bodó Csanád által vezetett szekció záróelőadásaiban a helyi (moldvai) szereplőkkel közösen végzett, az ún. részvételi kutatás keretében és módszerével zajló vizsgálatokat és azok első eredményeit ismertette Lajos Veronika, Barabás Blanka, továbbá a moldvai Fazakas-Timaru Carina és – videós bekapcsolódással – a szintén moldvai születésű Botezatu Isabella kutatók.

A konferencia utolsó egységében a népköltészet és a népnyelv, valamint a néprajzi és nyelvészeti gyűjtések területéről hangzottak el előadások. Mirk Kata-Szidónia a csíkszeredai gimnáziumban működő szakkörök tagjai által végzett néprajzi gyűjtésekről, B. Fodor Katalin az ELTE és a PPKE magyar szakos egyetemi hallgatóival közösen végzett, közel három évtizedet felölelő moldvai terepmunkákról számolt be. Jávorszéki Veronika a moldvai népdalok szövegvilágában tükröződő erkölcs és szerelem összefüggéseit megjelenítő motívumokról, azok kognitív nyelvészeti interpretációjáról tartott érdekes előadást. A Szemerényi Ágnes által vezetett szekció és a konferencia egészét záró előadásban Vargha Fruzsina Sára számolt be a Tánczos Vilmos gyűjtéseit feldolgozó és közreadó, a Nyelvtudományi Intézet munkatársai által létrehozott adatbázisról.

A konferencián elhangzott előadásokból készült tanulmányok emlékkötet formájában is elérhetők, olvashatók lesznek a későbbiek során.

IANCU LAURA

**„Van-e haza?”
A Domokos Pál Péter-konferencia megnyitója**

„*A becsületes ember célja mi lehetne más, mint küzdeni a családjáért, a közösségéért, a nemzetéért? Ezt soha nem mondani, hanem élni kell!*” Mi jellemezhetné jobban Domokos Pál Pétert, mint ez a rövid idézet tőle, magától, egy 1986-ban vele készített interjúból. Az elismerést el nem váró, alázatos munka hitvallása ez, az ... *édes Hazámnak akartam szolgálni!* szerzőjétől. Aki a családjáért, a moldvai csángó közösségért és a magyar nemzetért való szolgálatát mint a teljes és igaz életet élte meg. Hosszú, küzdelmes, nyolc évtizednyi szolgálat után írta, üzenete a tanítóképzős diáktalálkozóra a következő sorokat: *„a testemet működtető szív gyengülő, fogyó, hanyatló erejével, fátyolozott hanggal, a halk beszédet nem halló füllel, arcéleket kontúrban, tompultan látó szemekkel, de a hanyatlással ellentétben folyton növekvő tiszta szeretettel, teljesen ép, sértetlen lélekkel állok itt ma boldogságom csúcán közte-tek...”* Így az Isten ítélőszéke elé nyugodt lelkiismerettel lépő, igaz emberek vallanak csak. Azt hiszem, sajnos nagyon kevesen. És ez máris egyértelművé teszi, hogy egy kivételes emberről, egy kivételes tudósról és tanárról emlékezünk meg a mai konferenciával születésének 120. évfordulóján.

Egyetemi diákkorom hatalmas, elkötelező élménye volt, hogy személyesen találkozhattam vele, hallhattam okos, szelíd és bölcs szavát, ahogy gyermekkoráról, életéről és kutatásairól beszélt az Eötvös Kollégium meghívására egy estén a Ménesi utcában. 86–87 éves lehetett, éppen nagyapám korú idős ember, én 20 év körüli néprajzos hallgató. A világ, amit érzékletesen felelevenített gyermekkoráról, a nagyszüleimtől hallott emlékeket idézte. Nagyapám már 3 éves koromban beszélt nekem Petőfiről és a szabadságharcról, és megtanította nekem a Klapka-indulót (*Föl, föl vitézek a csatára!*). Elmesélte, hogy gyerekkorában, mikor az erdőmérnök édesapjával sétált Debrecen főutcáján, akkor egy egykori 48-as honvéd, féllábú, rokkant koldus előtt le kellett vennie a kis kalapját, és vigyázzba vágva magát szalutálnia kellett, amíg édesapja (dédapám) pénzt adott neki. Rejtélyes, hihetetlen volt előttem, hogy nagyapám még látott 1948-as honvédot, sőt, beszélhetett is vele! Ugyanilyen élményekről mesélt Domokos Pál Péter is nekünk az 1980-as évek második felében, ott az Eötvös Kollégiumban. Így vallott: *„A Himnuszt és a Szózatot tudni kellett mindenkinek, mert ez becsület kérdése volt. Nem is beszélve március 15-ről, amely gyermekéletünknek a legszebb és legnagyobb ünnepe. Hiszen akkor, 1906–07-ben olyan nyugalmas, békés és gyönyörű élet volt az egész országban és egész Magyarországon, amilyen soha. Alig hiszem, hogy 1867-től 1914-ig szebb és nyugalmasabb élete lett volna bármelyik európai államban élő embernek, mint nekünk. Az emberek ezt a szót, hogy haza, szentnek fogták föl. A hazáért meghalni, hőssé válni, az nem kicsi dolog. A mi falunkban, s ma már tudom, hogy az egész történelmi Magyarország területén*

1914-ben még bőven hatottak az 1848-as hagyományok. A 48-as emberek keresztjét külön gondozták a temetőben, s tudták, hogy az egy 48-as katona emléke. Gyerekkoromban Csíksomlyón volt egy nyugalmazott alezredes, Balogh Istvánnak hívták, s ő feltámadáskor a saját egyenruhájában ment a templomi körmenetre a kegytemplomba, s a katonaság sorba állt és tisztelgett neki. 48-as volt.” Igen, ez ugyanaz a világ még, mint Balogh nagyapámé, amelyben magától értetődő volt a hazaszeretet, a tisztelet a nemzetükért áldozatot hozók előtt.

Hogy mondta Domokos Pál Péter? Az emberek ezt a szót, hogy haza, szentnek fogták föl. Ebbe az Illyés Gyula-i „haza a magasban” nemzetközösségbe emelte be a moldvai magyarságot néprajzi és népzenei kutatásaival, könyveivel Domokos Pál Péter. A most kezdődő konferencia a csángómagyar kutatások korszakainak, állomásainak és fordulópontjainak tárgyalására vállalkozik. 1929-ben, az ő első moldvai gyűjtőútja jelenti néprajzi szempontból a nagy fordulópontot, a valódi mérföldkövet. Először kíváncsiságból megy a Bartók Béla gyűjtősugarából kimaradt moldvai magyarok közé, hogy aztán egy életen keresztül elkötelezett kutatójává váljon ennek a közösségnek. Az ő szavaival: „Én nem találtam ki új tudományos elméleteket, hanem a meglévőt kutattam. Életem fő célja az volt, hogy a magyar műveltség hiátusait, hiányait pótoljam.” Alapvető, megkerülhetetlen, hiánypótló kutatásainak megannyi aspektusa előtűnik majd a mai konferencián. Ha az anyanyelv, az asszimiláció súlyos kérdésein túl, a közösségek felbomlásának, a globalizációnak a folyamatait nézzük, akkor Domokos Pál Péter negyed évszázada kimondott szavai a moldvai magyarokon is túlmutató aggodalmat fogalmazott meg, idézem: „A mai életünkben mindig azon rágódom, hogy vannak-e családok, vannak-e otthonok, s vajon van-e haza?” Könnyebb lenne választ találnunk, ha köztünk lennél, Péter bácsi!

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében megnyitom a konferenciát!

BALOGH BALÁZS

100 éve született a „madárláttá folklorista”, Katona Imre Beszámoló a 2021. október 4-én tartott csongrádi emlékülésről

A költöző madár sosem szabadul szülőföldje vonzásától: újra és újra elszántan visszatér oda, honnan természete szerint el kellett indulnia. Az utazás vágya mellett őszinte hazaszeretettel átitott kutatói alkat leírása igen hasonló: a különbség abban rejlik, hogy az útra kelt folklorista mesékkel teleírt füzetekkel, hangszalagra mondott életutakkal, új barátságokkal, jövőbe mutató emberi kap-

csolatokkal a bőröndjében tér haza. Türelemmel szerzett értéket hoz magával, mely fényes, mint a gyermek szeme, amikor „*madárlátta*” ajándékot kap.

Katona Imre folklórkutató számára a hazatérés elsősorban a magyar nyelvterület egészét, azon belül életvilágának középpontját: Csongrádot jelentette. Hogy mi mindent kapott a város ettől a figyelmes és alázatos kutatótól, hogy mennyit profitált a város Katona Imre Csongrád iránti szeretetéből, talán a mai napig nem tudjuk kellőképpen felmérni és megbecsülni. Hagyatéka az MNL CSCSML Csongrádi Levéltárában amellet, hogy lélegzetelállítóan gazdag, a jelen számára komoly feladatokat is rejt. Kutatásra és kiadásra váró kéziratok, többé-kevésbé rendezett jegyzetek, gyorsírással rögzített, vaskos dossziék várnak az értő kezekre és a kiadási lehetőségekre. Lassan húsz évvel Katona Imre halálát követően sem látjuk pontosan, mikor érünk ennek az adósságnak a végére.

Helyi beágyazottsága okán kézenfekvőnek bizonyult, hogy születésének centenáriumát Csongrádon ünnepelje a szakma – stílusosan némi utazásra készítve Katona Imre egykori tanítványait, kollégáit, tisztelőit. A Művelődési Központ és Városi Galéria földszinti galériájában megrendezett emlékülést várakozáson felüli érdeklődés kísérte. Az esemény fő szervezője és háziasszonya, Georgiades Ildikó, az MNL CSCSML Csongrádi Levéltár igazgató asszonya köszöntötte a jelenlévőket, majd Bedő Tamás, Csongrád város polgármestere és dr. Biernacki Karol, az MNL Csongrád-Csanád Megyei Levéltár igazgatója tartott ünnepi beszédet, Katona Imre munkásságát, eredményeit méltatva.

A szakmai előadások sorát Bárh Dániel, az ELTE BTK Folklore Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense nyitotta, aki a tanszékén megőrződött kéziratokat, fényképeket alapul véve rekonstruálta Katona Imre budapesti egyetemi oktatói éveit. Korábban nem látott fényképek, elszórt jegyzetkből körvonalazódó emlékek és az egykori tanítványok visszaemlékezései egészen új motívumokkal gazdagították elképzeléseinket Katona Imre emberi és tanári alkatáról. Barna Gábor, az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének professor emeritusa egy évtizeden keresztül munkatársa volt Katona Imrének Szegeden. Előadásának témája a folklór és az irodalom határterületén elhelyezkedő halottas énekköltészet, azon belül is a vonatkozó csongrádi eredmények és feladatok ismertetése volt. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok nyugalmazott igazgatója, Bárh János címzetes egyetemi docens Katona Imre egyik kedvelt társadalomnéprajzi témájáról, a nagycsaládszerkezet működéséről tartotta előadását. A *Status Animarum*okból kiolvasható tanulságok mellett elsősorban a nagycsalád mint az öreg-, özvegy- és árvatartás kérdését egyaránt kezelni képes stratégiai rendszer bemutatására helyezte a hangsúlyt. Lábadi Károly néprajzkutató, nyugalmazott egyetemi tanár Katona Imre életének egyik meghatározó szegmenséről, a Drávaszögben végzett népmesei kutatások eredményeiről, napjainkig érzékelhető következményeiről, Katona Imre drávaszögi örökségéről tartotta előadását. Az ülés levezető elnöke, Marjanucz László nyugalmazott tanszékvezető egyetemi docens az előadásokat

értő módon összefűzte, szemléletében egységesítette. A délelőtti zárásaként a Csongrádi Értéktár Bizottság vezetője, Ujszászi Róbert bejelentette, hogy Katona Imre munkássága 2021. október 4-től kezdve a *Települési Értéktár* részét képezi.

Az előadásokat szép számú hallgatóság kísérte figyelemmel. Soraik közt helyet foglalt Simon András tanszékvezető egyetemi docens (SZTE), Mód László egyetemi docens (SZTE), valamint Frauhammer Krisztina, a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályának elnöke. A család képviselőiben Katona Imre fiai tették tiszteletüket.

Gyöngyössi Orsolya, Bárbth Dániel, Bárbth János és Frauhammer Krisztina
(Fotó: Fodor Péter)

Az előadásokat követő beszélgetések egészen délig folytatódtak. A csongrádi hallgatók közül többen saját tulajdonban lévő fényképeket hoztak Katona Imréről, melyeket a Tari László Múzeum számára ajánlottak fel. Emlékek, történetek töltötték be a Galériát.

Délután fél ötkor, Katona Imre Iskola utca 10. szám alatt lévő szülőháza előtt a Bokrosi Általános Iskola Cserfes Énekegyüttese és a Húzó Banda népzenei műsora várta a koszorúzásra érkezőket. A népviseletbe öltözött leányok és a népzene-sz-tanárok elragadó lelkesedéssel adták elő a Csongrád környéki népdalok színe-javát. A koszorúzáson Frauhammer Krisztina a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya nevében értékelte Katona Imre mun-

kásságának jelentőségét a hazai folklorisztikai és társadalomnéprajzi kutató-sokban. A rövid megemlékezést követően Csongrád Város Önkormányzata, az Oppidum Csongrád Alapítvány, az MNL CSCSML Csongrádi Levéltár, valamint a CSIK CSKK Tari László Múzeum képviselőiben koszorúkat helyeztek el a szülőház falán lévő Katona-emléktáblánál.

A programsorozat zárásaként, délután öt órakor nyílt meg a Tari László Múzeumban a *Madárlátta folklorista – 100 éve született Katona Imre* című kiállítás, melynek kurátora Vincze Klára néprajzkutató volt. A kellemes, kora őszi időjárás csábításának engedve – és a szép számban megjelent hallgatóság öröme – a Cserfes Énekegyüttes tagjai éneklés közben táncra perdültek az udvaron. A rögtönzött folklórműsort követően Frauhammer Krisztina kalauzolta végig a hallgatóságot Katona Imre életvilágában, felvázolva emberi és kutatói karakterét, kiemelve a csongrádi kiállítás jelzésértékét, szakmai és múzeumpedagógiai erőit.

A Cserfes Énekegyüttes Katona Imre szülőházánál
(Fotó: Tánczos Roland)

A Tari László Múzeum időszakos kiállítótermeiben megelevenednek Katona Imre életének kulcsfontosságú eseményei, megtekinthetők személyes tárgyai (mint híresen sokat használt írógépe, szemüvege, könyvjelzője), különböző díjai, elismerései, diplomái, könyvei, egyéb munkái. A kiállításon helyet kaptak a külföldi utazások alkalmával kollégáinak, családtagjainak írt, egzotikus képeslapok, valamint Katona Imre népviseletes babagyűjteménye.

Egyik legfontosabb kutatási témája, a kubikosok élete enteriőr formájában is megjelenik. A kiemelt kiállítási egység felépítéséhez az 1974-től 1994-ig állt – az országban egyedülálló – csongrádi kubikos kiállítás anyagát is felhasználták. A kisgyerekeket nagy méretű kubikos képkirakó kockák, valamint a Katona Imre által gyűjtött csongrád-belvárosi mesemondó, Palásti Annuska mesekönyvének illusztrációi várják, színező formájában. A kiállítás az MNL CSCSML Csongrádi Levéltár, valamint Katona Imre családjának értékes segítségével valósulhatott meg.

Az emlékező programsorozat a szakma képviselői és Katona Imre tiszteletére számára egyaránt tartalmaz, az ünnep jelentőségéhez méltó programokat kínált. Az előadások új, a helyi közönség számára alig ismert motívumokat villantottak fel Katona Imre életéből; a megjelent, rangos előadók pedig eredményesen hangsúlyozták a csongrádi „*madárlátta folklorista*” munkásságának szakmai elismertségét.

GYÖNGYÖSSY ORSOLYA

Konferencia a hungarikumokról

Hungarikumok témában rendezett konferenciát a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

2021. november 18-án *A magyarságszimbólumoktól a hungarikumokig – A kulturális örökség helyzete a Kárpát-medencében* címmel tartott konferenciát a Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Az esemény apropóján érdemes röviden áttekinteni a téma és a néprajztudomány kapcsolódási pontjait.

A magyar néprajztudomány intézményesülésének kezdete óta dokumentálja és elemzi a köznépi kultúra településhez vagy tájhoz köthető értékeit, melyek azután magyarságszimbólumokká válva nemzeti önképünk fontos alkotóelemei (cifraszűr, mohácsi busójárás, gulyásleves, kalocsai és matyó népművészet stb.). Több olyan hungarikum is szerepel a gyűjteményben, melyeknek nem egy konkrét lokalitás jelenti a gyökerét, ugyanakkor a néprajzi vonatkozásai egyértelműek. Például: a táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje; a Kodály-módszer vagy a magyar népmesék rajzfilmsorozata.

Az ezredfordulót követően kiteljesedő hazai örökségmozgalom bátran építhetett erre a kivételes tudásra, tradícióra. Örömteli, hogy egyre több néprajzos csatlakozott formálisan is az örökségmozgalomhoz. Néprajzos található a Hungarikum Bizottságban (Paládi-Kovács Attila) és a Kulturális Örökség Szakbizottság élén is (Kemecsi Lajos). A szakbizottság munkáját tagként se-

gíti Bali János, Csonka-Takács Eszter, Juhász Katalin és Szulovszky János is. A hungarikum törvényt előkészítő parlamenti munkabizottságot is néprajzos (Birinyi József) vezetett 2009 és 2011 között. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum keretében működő Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság vezetője (Csonka-Takács Eszter) és az igazgatóság mind a 19 (!) megyei referense rendelkezik néprajzos végzettséggel. Elmondható, hogy a néprajztudomány fontos pozíciókat szerzett az örökségmozgalommal kapcsolatos javaslatelőkészítésben és döntéshozatalban is.

A konferencia célja épp az volt, hogy közel tíz évvel az elindulását követően számba vegye a hungarikummozgalom eredményeit, illetve azokat a tudományos műhelyeket, amelyek szakmai tevékenységükkel kapcsolódnak a témához.

A konferenciát a házigazda minőségében Péti Márton, az NSKI elnökhelyettese köszöntötte. Kiemelte, hogy a Nemzetstratégiai Kutatóintézet széles kutatói palettáján egyre meghatározóbbak a magyarságszimbólumokkal és a hungarikumokkal kapcsolatos vizsgálatok, melyek egy része épp a Kárpát-medencei magyar ifjúságra fókuszál. Kulcskérdés ugyanis, hogy e fiatalok, akik között ott vannak a jövő döntéshozói is, milyen magyarságismerettel rendelkeznek, mire alapozódik nemzettudatuk.

A köszöntők sorát Antal Andrea, az Agrárminisztérium Hungarikum Főosztályának vezetője folytatta, akinek gondolatait Horváth Imre, a főosztály kommunikációs referense tolmácsolta. A hungarikummozgalmat a minisztériumi (ágazati) rendszeren belül az Agrárminisztérium gondozza és menedzseli. A mozgalommá terebélyesedett program szerkezetét a magyar értékpiramis teszi átláthatóvá. A térben alulról szerveződő helyi (települési vagy tájegységi) értéktárak felett a megyei értéktárak állnak. Léteznek ágazati értéktárak, s 2015 óta már külhoni magyar értéktárak is. Ha a középső szintre bekerülő elemek arra méltóak, továbbkerülhetnek az értékpiramis felső szintjeire, a kiemelkedő nemzeti értékeket magában foglaló *Magyar Értéktárba* vagy ennél is feljebb, az értékpiramis csúcsán elhelyezkedő *Hungarikumok Gyűjteményébe*.

A köszöntőket Paládi-Kovács Attila akadémikus, a Hungarikum Bizottság tagja zárta. Beszédében számos példát hozott arra, hogy a magyar nyelv és a magyar kultúra mennyire egyedi és gazdag, melyet már a 18–19. században tőlünk nyugatra élők is fel- és elismertek. Tózsza István, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem nyugalmazott professzora *Nemzeti identitás és kreativitás* címmel tartott előadást. A neves agykutató, az MTA elnöke, Feund Tamás megállapításait idézte fel, mely szerint az élményekhez és érzelmekhez köthetően megszerzett tudás jóval maradandóbb az agyunkban, mint a más módon elsajátított ismeretek. Tapasztalatai szerint azért nagyon alacsony még a legjobb egyetemeken tanuló fiatalok magyarságismeretének szintje is („*mintha magyarul beszélő külföldiek lennének*”), mert az ezzel kapcsolatos ismeretek elsajátítása nem kapcsolódik élményekhez.

Birinyi József, a Hungarikum Szövetség elnöke *Érték a mérték: márkahordozó értékek – Hungarikum stratégia* című előadásában visszaidézte azt a

törvényelőkészítő munkát, amelyet a Parlamenti Hungarikum Munkacsoport vezetőjeként, számos önkéntessel együtt végzett. Meglátása szerint a 2012-ben elfogadott törvény nem teljesen tükrözte vissza mindazt a javaslatot, melyet a munkacsoport kidolgozott. Különösen azt hiányolta, hogy a hungarikum nem vált egy olyan márkajeggyé, mely a külföldiek felé is jól eladhatóvá tehetné a magyar kultúrát, s a gazdasági hasznon túl egyfajta országimázst is közvetíthetne. Példákon keresztül mutatta be, hogy jelenleg milyen ellentmondások vannak a hungarikumok gyűjteményében.

A délelőtti program Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója előadásával zárult. *A Magyarságszimbólumok és hungarikumok a Néprajzi Múzeum új állandó kiállításában* című előadásából az érdeklődők megismerhették az új állandó kiállítás koncepcióját, s ennek fókuszában két konkrét tárgy kiállításban betöltött szerepéről tájékozódhattak. Az egyik tárgy a Szinte Gábor rajztanár, gyűjtő, fényképész által 1900-ban felfedezett és dokumentált, eredetileg 1673-ban készült mikházi székelykapu 1913-ban került a múzeum gyűjteményébe, s inentől folytatódott kalandos „sorsa”. A másik tárgy egy Györffy István által 1910-ben, egy ipolykeszi pásztortól gyűjtött cifraszúr volt. Mindkét tárgyról rövid animációs film is készült, melyet az előadó levetített.

A délutáni programot Horváth Imre, az Agrárminisztérium Hungarikum Főosztályának kommunikációs referense nyitotta meg. *Hungarikumok, imázs- és közösségépítés a Kárpát-medencében* címet viselő előadásában előbb ismertette azt a 2016-ban végzett kutatást, amelyben a magyarországi társadalom hungarikumokkal és a hungarikummozgalommal kapcsolatos ismereteit és attitűdjeit mérték, majd bemutatta azokat a köteteket, melyeket a főosztály adott ki az elmúlt években.

Pál-Kovács Dóra, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Igazgatóságának szakmai referense *Szellemi kulturális örökség közösségek Magyarországon* címmel tartott előadásában az igazgatóság által kezelt örökségelemek élő közösségi háttereinek példáit mutatta be. A szellemi kulturális örökségek jegyzékébe ugyanis csak olyan örökségelemek kerülhetnek be, amelyek mögött élő és éltető közösség áll.

Bali János előadását (*Népi kultúra a Kárpát-medencei fiatalok életében*) az NSKI kutatási igazgatójaként tartotta meg, s egy 2020 év végén, a Néprajzi Múzeummal közös kutatás eredményeit mutatta be. A Kárpát-medencében magyarul néprajzot tanuló diákok körében végzett online kérdőíves felmérés a fiatalok néprajzhoz, népi kultúrához és a néprajztudomány intézményrendszeréhez, így a Néprajzi Múzeumhoz tartozó ismereteit és attitűdjeit vizsgálta.

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet küldetésének része a határon átívelő kulturális nemzetegyesítés erősítése, ezért a konferencia programjából nem maradhatott ki a külhoni magyar értéktárak kérdése sem. Csonka Ákos, az NSKI felvidéki referense *A Felvidéki Magyar Értéktár helyzetéről* című előadásában betekintést nyújtott a szlovákiai magyar értékörzés és örökséggondozás eddigi eredményeibe, s őszintén beszélt a gondokról és hiányosságokról is.

Tózsér Anett, az NSKI kutatója *A hungarikumok hatása a települési identitásra* címen egy 2021 első félévében végzett kutatása eredményeiről számolt be. A hungarikumok gyűjteményéből előbb kiválasztotta azt a 35 értéket, melyek közvetlen kapcsolatban voltak egy konkrét településsel, s az értéket gondozó szervezeteket egy átfogó kérdőívvel kereste meg. A nagy számban visszaérkezett és kitöltött kérdőívek alapján bemutatta, hogy a hungarikumok milyen mértékben tudják erősíteni a lokális identitást és a munkahelyteremtést.

A konferencia következő programpontjaként az ELTE néprajz szakos hallgatói tartottak poszterbemutatót a nyári végi matyóföldi kutatótáborban szerzett tapasztalataikról. Az öt témát (a matyó identitás terei, Kisjankó Bori, Tard, hízművészet és a matyó népművészet a jelenben) átfogó kivetített posztereket a hallgatók prezentáltak.

A konferencia utolsó előadását Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem professor emeritája és egyetemi tanára tartották *Magyarságszimbólumok 1997–2021* címmel. A téma aktualitását az jelentette, hogy az azonos címmel, negyedszázada megvalósult nagy sikerű kutatást idén megismétli a jeles szerzőpáros. A házaspár az NSKI-val és az ELTE BTK-val együttműködve megvalósítandó kutatás dilemmáit és a korábbi adatfelvétel tapasztalatait vázolta fel.

A Tózsér Anett zárszavával végződött konferencia teljes egészében visszanezhető a következő linken: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLS7JNsDwVKjWVJAtn7M7TArXnLy7iL8VY>

BALI JÁNOS

A magyarságszimbólumoktól a hungarikumokig

A magyarság mindmáig legnagyobb kincse csodálatos nyelve, melyről Sir John Bowring angol filológus írta 1830-ban a *Poetry of the Magyars* előszavában: „*A magyar nyelv messze magasan áll, magában. Egészen sajátos módon fejlődött, és szerkezetének kialakulása olyan időkre nyúlik vissza, amikor a legtöbb európai nyelv még nem is létezett. Egy olyan nyelv, mely szilárdan és határozottan fejlesztette magát, matematikai logikával, harmonikus összeillesztésekkel, ruganyos és erős hangzatokkal. E nyelv a nemzeti önállóság, a szellemi függetlenség legrégebb és legfényesebb emléke...*” Kortársa, Jakob Grimm, az első német tudományos nyelvten megalkotója, hasonlóan vélekedett: „*A magyar nyelv logikus és tökéletes felépítése felülmúl minden más nyelvet.*” Sir G. B. Shaw 20. századi angol drámaíró pedig kifejtette: „*Bátran kijelenthetem, hogy miután évekig tanulmányoztam a magyar nyelvet, meggyőződésemmé vált: ha a magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna. Egyszerűen azért, mert ezen a különös, ősi*

erőtől duzzadó nyelven sokszorta pontosabban lehet leírni a parányi különbségeket, az érzelmek titkos rezdüléseit.”

A nyelv szerepe a gondolkodásban külön tanulmány tárgya lehetne. Sokan hozzák kapcsolatba magyar tudósok sikereit anyanyelvükkel. A „*marslakónak*” elkeresztelt tudósokra utalva született az a kijelentés, miszerint „*a 20. század Budapesten született*”. Kármán Tódor, Neumann János, Szilárd Leo, Teller Ede és Wigner Jenő neve bekerült a 20. század történetébe. Az atombomba, a számítógép és sok más nem született volna meg nélkülük akkor és úgy, ahogy az történt.

A magyar nyelv a lényeg a *Vizsolyi biblia* néven a hungarikumok listáján szereplő *Károli-bibliában* is, nem a könyv első kiadásának a vizsolyi templomban őrzött példánya. Károli Gáspár gönci prédikátor volt az első, aki a teljes *Bibliát* (az ószövetséget is) átültette magyarra. Ennek a tettnek és a protestantizmus gyors elterjedésének köszönhető, hogy a 16. század derekán „*a magyar nyelvet írni kezdik*”, és Janus Pannonius után jöhetett Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, meg a magyarul író költők, tudósok sora. Herdernek a magyar nyelv elenyészéséről szóló jóslatára (1791) a magyarság alaposan rá-cáfolt. Bessenyei Györgynek a magyar tudós társaság szükségét hangozgató szavait, miszerint „*Minden nép a maga nyelvén lett tudóssá, idegenén egy sem*”, követte Kazinczy Ferenc és nemzedékének nyelvújítása, majd a Magyar Tudós Társaság megalapítása, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc és a reformkori magyar költők, írók, jogászok, politikusok génuszai. Nekik köszönhető, hogy 1848–49-ben a nemzet már nemcsak a jobbágyság felszabadítására, de a függetlenségi háború megvívására is fel tudott sorakozni.

Ide kívánczik még egy vélemény a magyar nyelvről és a nemzeti „*huzakodásról*”. Márai Sándor írta 1938 decemberében, alig néhány hónappal a Felvidék déli része visszacsatolásának eufóriája után: „*Magyarnak lenni mindig magányos és csodálatos feladat volt. Ezer éven át őrizte egy nép titkát, ezt a rejtélyes, gyönyörű nyelvet, ezt a csodálatos, ellenálló erőt. [...] Mi megröppenve nézzük ezt a fényűzést, mellyel egy nemzet maradék erőit pazarolja politikai harcokban, [...] mit érezzenek... akik odaát maradtak, túl a határokon, mikor felharsan a gyűlölet-orkeszter, mikor emberek, akik tegnap még együtt dolgoztak a magyarságért, ma kölcsönösen egy vad politikai és sajtóháború füttykoncertjében állanak...*” (Pesti Hírlap, 1938. december 4. Vasárnapi Krónika. Újraközlés: Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Bp., 2004. 152–153.) Hasonló sorokat sajnos ma is írhatna a gyűlölködő politikai ellenségeskedésről!

A magyar néprajz már közel két évszázada foglalkozik népünk nyelvének, anyagi és szellemi műveltségének leírásával, dokumentálásával. Szakunk egyik előfutára, Edvi Illés Pál evangélikus lelkész 1835-ben publikálta *Miben áll a Magyar Nemzetiség?* címet viselő írását, melyben már egy átfogó kutatási programot körvonalazott. Kortársainak többsége a „*nemzeti karakter*”, a „*nemzeti temperamentum*” megragadását tartották az etnográfia elsődleges feladatának. Velük szemben azt tartotta, „*hogy a nemzetiséget csak a*

magyarnak személyes karakterében keresni akarni, nagyon szűk meghatározása volna azon ideának. Ide kell tehát foglalni mind azt, valami a magyarral össze-függésbe vagon: nyelvét, szokásait, intézeteit, s.a.t. mind ezekben [...] azt keresvén ki, a mi éppen csak a magyarok sajátosága [...]” A továbbiakban pedig felvázolja az egész tematikát: 1. Személyes nemzeti karakter. 2. A nyelv. 3. Törvényeink. 4. Öltözetek. 5. Ételek – italok. 6. Hajviselet. 7. Gazdálkodás. 8. Termények. 9. Geographiai és természethistóriai jelenségek. 10. Népművelés. 11. Nevezetesebb szokások. 12. Babonák. 13. Gyermekai játékaik. Edvi Illés elsők között ismerte fel a néphagyomány és a nemzeti műveltség közötti szoros kapcsolat lényegét, a nemzeti műveltség forrásvidékét. Az ételek között például olyanokat sorol, mint a *gulyáshús*, a *halász-leves*, a *tarhonya*, a *hajdú-* és a *kolozsvári káposzta*.

Bő száz évvel később, 1939-ben Györffy István *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című írásában 40 pontba gyűjtötte össze a nemzeti érdekű kultúrpolitika előtt tornyosuló feladatokat. Leszögezi, hogy „*A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak, s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.*” Ma is irányadó figyelmeztetése: „*Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítottuk az európai művelődést! Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonyt!*” Györffy István professzor megadja saját válaszát a *Mi a magyar?* (szerk. Szekfű Gyula) és a *Ki a magyar?* (szerk. Illyés Gyula) kérdésével vívódó magyar értelmiségnek és a politikának is. Tömör válaszát a mai „*magyarságkutató intézetiek (?)*” sajnos nem ismerik. Így szól: „*A magyarság nem a test, nem a vér, hanem a lélek kérdése.*” A zsidótörvények, a növekvő antiszemitizmus és sovinizmus idején ennek kimondása bátor tett volt. Igazsága pedig vitathatatlan! Petőfi, Zrínyi, Gárdonyi, Radnóti, s még számtalan nagy írónk, zeneszerzőnk, tudósunk magyarságát kimagasló életműve bizonyítja. Lelkének, kultúrájának magyarsága, annak vállalása mindnyájuk esetében nagyobb érték, mint sok származása szerint magyarnak minősülő honfitársunk kérkedő, melldőngető magyarsága.

Manapság Györffyvel együtt vallhatjuk, hogy a néphagyománynak egyedülállóan fontos szerepe van a nemzeti kultúra, a nemzeti önazonosság fennmaradásában. A neves vallástörténész, Mircea Eliade írja valahol, hogy „*A magyaroknak általában fogalmuk sincs arról, milyen hatalmas kultúrájuk van.*”

Néprajzkutatóként teszem hozzá, hogy a magyar néphagyomány, a több ezer évre visszatekintő s azóta is folyton változó, gyarapodó magyar népi kultúra is kimeríthetetlenül gazdag, páratlanul színes öröksége mai világunknak.

A hungarikummozgalom és a néprajzi kutatás közös feladata, hogy minél szélesebb körben tudatosítsuk, milyen hatalmas és mennyire szeretni való kultúránk van. Civil mozgalmunk jelszava ez lehet. „*Szeresd a magyart!*”

Ennek a felszólításnak a jegyében kívánok a mostani konferenciának sikeres, eredményes munkálkodást.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

A IX. Barkóság-konferenciáról

„Környékünk települései esetében a hagyományörzés egyfajta segédtudományként definiálható, amely elsődlegesen identitást és vele egy élehető közösséget ad, megannyi kivesző érték eltűnésének, illetve a mindent uraló digitalizáció időszakában.”

Alabán Péter szerkesztő szavai mottóját jelenthetik annak a konferenciasorozatnak, amelynek 2021. szeptember 17-én már a kilencedik részét rendezték meg a szentsimoni művelődési házban. Az *Emberek – társadalmak – hagyományok – Tanulmányok a Barkóságról* (Studia Barkonum VI. Ózd, Alapítvány Szentsimon Fejlesztésére, 2021) című kötet bemutatása, melynek előszavából az idézet származik, csupán egyik programpontja volt ennek a konferenciának. Ezt megelőzően a szép számban megjelent érdeklődők hat, a Barkósághoz valamilyen módon kötődő előadást hallgathattak végig. Paládi-Kovács Attila, a konferencia állandó levezető elnöke megnyitójában összefoglalta azokat az eredményeket, bemutatta azokat a kiadványokat, amelyek a legutóbbi – a pandémia miatt 2019-ben megrendezett – konferencia óta eltelt időben jelentek meg.

*Kovács Béla az előadását tartja, mellette Paládi-Kovács Attila
(Fotó: Gecse Annabella)*

Kovács Béla, az első előadó a (sajnos) mára múlttá vált önálló szentsimoni közigazgatás eredményeivel, működésével ismertette meg a hallgatóságot. Nemcsak a kutatás objektív távlatából, hanem az események részeseként, saját keserű tapasztalataira építve is beszélt 1979. január 1-ről, amikor Szentsimont Ózdhoz csatolták, tanácsi irattárát pedig, korántsem a gondos megőr-

zés szándékával, elszállították. Az 1945 és 1979 között működött önálló községi tanácsnak van néhány olyan eredménye, amelynek mai napig sem alakult ki újabb kori párhuzama, például a járdaépítés. A település vezetői testületében működése teljes idejében mintegy 100 fő állandósult, mérsékelt forgó rendszerben, a gyakorlatban pedig 6–8 fő irányította a falut.

Ifj. Németh Gyula másodikként sorra került előadása többek között egy aktuális időszak kiállítását mutatott be, amely a nekézsenyi születésű Szelezky Zita életművét dolgozza fel, és 2021. július 31. és december 31. között (volt) látogatható az ózdi Nemzeti Filmtörténeti Élményparkban. A kiállítás ismertetése mellett az előadásban elhangzott számtalan élettörténeti adat, de ifj. Németh Gyulának összegző következtetések levonására is alkalmat adott. Többek között arra, hogy a neves művész pályája második szakaszára jellemző mellőzöttségét egyetlen, később megbélyegzővé lett alkalom okozhatta: Szálasi Ferenc megjelenése egyik műsoros estjén.

Molnár Dávid előadása az ózdi munkásmozgalmakkal foglalkozott az első világháború előtti évtizedekben. Az érdekesítő előadás a forrásokban ugyan elérhető, de értelmezést kívánó tények mögé látott és megadta a magyarázatot jó néhány fontos kérdésre. Például arra is, mi volt az oka, hogy Ózdon és környékén, ahol a munkásság tekintélyes (méretű) társadalmi réteg volt, az első világháború közepéig nem alakultak ki sztrájkok, nem volt meghatározó baloldali szerveződés sem. Csepela Lajos plébános személyében kereshető az egyik ok, aki társadalomszervező szerepbe is helyezte az egyházat és békés irányba vitte a szerveződések. Segítségére volt ebben a gyár, a „Rima” szociális gondoskodása, ami miatt nem voltak sztrájkot kiváltó folyamatok.

Tengely Adrienn előadása Prohászka Ottokár szentsimoni és ózdi látogatásának részleteire derített fényt. A (később) székesfehérvári püspök együtt tanult a Collegium Germanicum et Hungaricumban Göbl Márton szentsimoni plébánossal. Ezzel a kapcsolattal is magyarázható Prohászka 1905. január 14-i látogatása, amikor a keresztényszocialisták hívták meg az ózdi olvasóba. Előadása után a szentsimoni plébánián szállt meg, majd másnap misézett és szentbeszédet mondott a templomban. A település nevét ismertté tevő szentsimoni műemlék templomban a látogatások emlékére máig őriznek egy kerezett képet, Kunwald Cézár 1930-as festményének a *Vasárnap* 1933. április 2-i számában megjelent változatát. Ez a kép, illetve Kovács Béla helyismerete és figyelemfelkeltése volt Tengely Adrienn minden kérdést megválaszoló kutatásának motivációja.

Horváth István előadása a Barkóság rendkívüli időjárás eseményeiről számolt be és helyezte azokat szélesebb összefüggésbe: a 19. század második felének európai klímaváltozásai és azok gazdasági, népesedési következményei sorába. A korábbi századok klímára vonatkozó adatainak egyik típusát jelentik (a meteorológiai, valamint fizikai feljegyzések mellett) a személyes történelem feljegyzett és fennmaradt változatai. Ezek közé tartozik Pók József

plébános naplója, aki 1837-ig Sátán, utána haláláig Bélapátfalván szolgált. Naplója egy plébániai jegyzőkönyv, amelybe kezdetben a leveleit írta, majd elkezdte az időjárás adatokat vezetni Sata és Bélapátfalva viszonylatában. 1812 és 1847 között vezette a naplót és rögzítette az időjárás adatokat. Horváth István igazán széles körű kitekintéssel támasztotta alá, mintegy hitelesítette a plébános feljegyzéseit, feltárta az összefüggést a Tambora vulkán kitörése és a „nyár nélküli év” (1816) között, az írországi burgonyavész és az elföldi éhínség között, sőt, utóbbi kapcsán még Pyrker érsek mértékletességről szóló prédikációira, az egyházmegyei uradalom 1847-es gabonaosztó segítségére is felhívta a figyelmet.

Nagy Péter előadása egy személy, egy család történetén keresztül átfogta az egész 20. századot. Kutatómunkáját egy családi kérdés indította el: a makói Marczis György azért fordult hozzá, hogy felmenői életéről minél többet megtudjon. Marczis Vilmos, akinek élete az előadás fő vonalát adta, egy özvegyasszony fia volt, tehetségére, eszességére egy káplán figyelt fel. A papi életet tartotta számára a legelérhetőbb útnak. Az ózdi gimnázium, majd a Pazmanium elvégzése után budapesti tanár lett, majd néhány kitérő után 1944-ben édesanyjával visszaköltözött Urajra. Az ózdi tanári évek után – miközben kilépett az egyházi kötelékből és megnősült – Csongrádra, majd Makóra került. Az egyházi indíttatás ellenére a szocializmus évtizedeiben is sikeres karriernek nevezhető pályát futott be, ahogy Nagy Péter összegezte: „rátermettség és állandó mobilitás jellemezte”.

A konferencia záróprogramja a szervező Alabán Péter összefoglalója volt, aki nem csupán a kilenc tanácskozás tematikáját összegezte, hanem a Barkóság kutatásának eredményeit is, annak kezdeti szakaszától a legújabb kutatói generáció munkájáig. Mint előadása címében fogalmazta: *A Barkóság és népétől a Studia Barkonumig*. A kutatástörténet két szélső pontjának összekötője Paládi-Kovács Attila, aki mai napig segíti a konferenciák szervezését, a kötetek szerkesztését, lektorálja azok tanulmányait. Alabán Péter zárásként bemutatta a fentebb említett *Studia Barkonum* sorozat legújabb kötetét. Ebben a 16 tanulmány mellett könyvismertetések szerepelnek, valamint – Alabán Péter jóvoltából – válogatott bibliográfia és filmográfia. A válogatások tételeit csak átfutva is feltűnő, milyen sok tétel született az utóbbi tíz évben. Korábban ehhez hasonló intenzitással nem foglalkozott kutatás ezzel a vidékkel. Csak kívánhatjuk, hogy ezek a tudományos eredmények elterjedésük, „*hasznosulásuk*” révén a vidék népességének is fogódzót és erősítést jelentsenek.

GECSE ANNABELLA

KUTATÁSOK

A „létező szocializmus” életvilágai – A vidéki miliók rendszerváltása

2020 és 2022 között a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Magyar Nemzeti Levéltár a rendszerváltoztatás harmincadik évfordulójára meghirdetett „*Antall József*” pályázat keretén belül szerteágazó kutatási programot végez. A projekt a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Köz-alapítvány támogatásával valósul meg.

1984 és 1987 között a Hazafias Népfront kezdeményezésére, a „*felszabadulás*” évfordulójára készülve helyi könyvtárosok, profi fotósok és aktivisták fényképezték végig Magyarország utcáit. A cél a hazai falvak változásának, átalakulásának bemutatása volt. Az országos kezdeményezés keretében több mint százezer fénykép készült. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára a *XXXII–12 Magyarország 1984-ben, felszabadulásunk 40. évében* fond mintegy 90 dobozban őrzi ennek az anyagnak fotóit, negatívjait. Ma ugyan-ezek a fotók visszafelé tekintve a rendszerváltoztatás előtti faluképek egyedülálló részletességű dokumentációját jelentik. A dokumentáció nem teljes, ugyanakkor az ország valamennyi tájegységéről őríz képeket és sokféle településtípust jelenít meg. A képeken nemcsak lakóházak, hanem „*szövetkezeti központok*”, boltok, falusi üzemek, víztornyok, emlékművek, közterek, strandok, közlekedési eszközök, iskolák, óvodák, templomok és takarékszövetkezet stb. is szerepelnek.

Kutatásunk alapját tehát ez a fényképgyűjtemény adta, amely 314 településről készült, 268 község és 46 város fotóit foglalja magában. A képanyag egyrészt olyan alapkutatói lehetőséget kínál, amely egyértelműen közhasznú, másrészt a szűkebb szakmai közösségen kívül, éppen a vizualitás révén, a közvélemény érdeklődésére is számot tart. A történeti kutatásokból évtizedeken keresztül kimaradt a vidéki történések életszerű ábrázolása. A kommunista politikai mítosz és gyakorlat több tekintetben is „sikerese” tabusítást eredményezett. Ennek példaként említjük meg, hogy a legújabb, átfogó kutatások ellenére is rendszerint a „*mezőgazdaság szocialista átszervezéseként*”, „*szövetkezetesítésként*” – kimondva-kimondatlanul a marxista álláspontot képviselve – „*szükségyszerű*” folyamatként írják le a kollektív erőszakot. A kollektivizálás, azaz az egyéni parasztgazdaságok felszámolása a szovjetizálási program szerves része volt, amely már 1945-ben az egyik legfontosabb hatalomtechnikai kérdésnek számított. Ehhez kapcsolódóan a „*felszabadulásként*”, „*földreformként*” beállított 1945. évi történések valódi ábrázolására, új értelmezésére szintén az elmúlt években kerülhetett sor. Az új megszállás egyik

döntő elemét képező „*földreform*” valójában földelkobzás és földosztás volt, amely már 1945-ben megerősítette a leplezett kommunista diktatúra alapjait. Nem 1948, hanem 1945 a „*fordulat éve*”. Ennek belátása az említett fotógyűjtemény (és tágabban az 1980-as évek végének rendszerváltozása) történetkutatói értelmezése szempontjából nagyon fontos.

A szövetkezetek létrehozásával felgyorsultak azok a folyamatok, amelyek már korábban elindultak, és amelyeket a paraszti kultúra lebontásaként definiálhatunk. A paraszti kultúra, a kistermelői magángazdaságok, egy speciális – a szocialista eszmékkel össze nem egyeztethető – közösségi tudat (és igény) elleni támadások lassan célba érni látszottak. A magyar mezőgazdaság szocialista átalakításával újra egyfajta nagybirtokrendszer alakult ki, megváltoztatva az üzemszervezetet és -struktúrát, valamint a tulajdonviszonyokat. A parasztság emiatt új stratégiákat dolgozott ki, amelyeket a földtől való elmenekülésben foglалhatunk össze.

A kommunista típusú iparosításhoz igazított gyakorlat alapján értelmezhetjük életszerűen a vidékellenes, diszkriminatív döntéseket a kádári időszakban is. A történeti források korrekt elemzése alapján jól látható, hogy a vidéken élők hivatalosan is másodrendű állampolgároknak számítottak. Így például ezt tapasztalhatjuk az egészségügyi ellátásban, a nyugdíjösszegekben és -korhatárban, fizetésekben, adópolitikában, közlekedési viszonyokban. A példák sorából mindenképpen ki kell emelni azt, hogy az állami lakáspolitikát, az építkezéseket a vidéki tereket alig érintették. A fotókon is látható lakóépületeket elsősorban saját erőből (más épületeket sokszor „*társadalmi munkában*”) kellett megépíteni, amely építés valójában a vidéki családok ismételt önkiszákmányolása révén volt lehetséges. Mindezek tömegesen azokban az évtizedekben mentek végbe, amikor a falvak elhagyása, a tsz-neurózis, az öregedés vált meghatározó tendenciává.

Az 1960-as évektől rohamosan terjedt a falu utcaképét egyre inkább meghatározó új épülettípus, a kockaház, amely teljesen mellőzi a korábbi, hagyományos építészeti formákat, típusokat. Az új épülettípusok, a modernizáció és a technikai fejlődés eredményeként új tárgyak, eszközök jelentek meg a tárgyi kultúrában, amelyek az életmódra is hatással voltak. Elég, ha itt csak a világításra, az elektromos gépekre, a vízvezetékre, a fűtőkorszerűsítésekre gondolunk. A kockaház nemcsak alaprajzi változást eredményezett, de a tetőszerkezetben (sátortető, manzárd tető), az alapanyagban (beton, téglák) is újításokkal járt. Az életmód megváltozását alapvetően befolyásolta többek között a mezőgazdaság szerkezetének átalakulása (szövetkezetesítés, háztáji), az iparosodás (kétlaki életmód elterjedése), a nők munkavállalása (a nemi szerepek megváltozása, új időbeosztás és munkarend), és a modernizáció, urbanizáció hatása. Mindezek hatást gyakoroltak a lakáshasználatra, az új építésű lakások stílusára, berendezésére is. A hetvenes évektől a házépítés, a lakások minősége egyre inkább összefüggött a család vagyoni helyzetével, az új építésű házak további differenciálódást mutattak, a regionális különbségek halványul-

tak, a vagyoni helyzet alapján jöttek létre típusok, a lakóházak újra a státusz szimbólumai lettek, a faluképtől teljesen idegen emeletes lakóépületek épültek. Tovább folytatódott a generációk szétválása, a fiatalok új lakásba költözése, az új házak építése új falurészeket hozott létre.

A lakóházépítések mögött gyakran a háztáji, a „*második gazdaság*” megjelenése, megerősödése állt. A háztáji alapvetően kiegészítő jellegű volt, hiszen mellette volt egy főfoglalkozás, munkahely, ami gyakran ugyancsak minimálisan, de bizonyos stabilitást garantált; kiegészítő forrást jelentett; töredék munkaidőben, a szabadidő rovására végezték.

Mindez miért lehet érdekes a kutatás alapját jelentő fényképek szempontjából? A fotókat a mai állapotokkal összevetve keresztmetszetet nyerhetünk az elmúlt bő három évtized változásairól és fejlődéséről, a falusi közterekről, a falusi építési szokásokról, háztípusokról, a díszítés változásairól, a kertek hasznosításának alakulásáról, a kerítésekéről, az infrastrukturális elemekről. Képet kaphatunk a középületek arculatváltozásáról (vagy éppen eltűnéséről), az iskolákról, a takarékszövetkezetekről, az orvosi rendelőkéről, a buszmegállókról, az üzletportálokról, a vidékies modern e jellegzetes típusházairól és utóéletükről. Egyedülálló lehetőség a mezőgazdasági létesítmények vizsgálata, hiszen ezek nagy részét a privatizáció majd a technológia-váltás elsodorta. A felvételeken megjelenő emberek kapcsán a hétköznapi ruhaviselet is vizsgálható. A dokumentáció azonban nemcsak építészeti szempontból lehet érdekes. A helyszínek bejárása során a képekhez kapcsolódóan a rendszerváltás „családtörténetei” is gyűjthetők, amelyek olyan érzékeny (de ma már lényegében lezárt) események emlékezetét is aktivizálhatják, mint a földek visszaszolgáltatása, majd az új földbirtokos réteg kialakulása.

Néprajzi szempontból kiegészíti az anyag értelmezését a fotókat készítő, és a fotókon ábrázolt épületek tulajdonosaival készített interjúk, amelyek értelmezik a nyolcvanas évek vidéki Magyarországnak életmódját, stratégiáit. A kutatás módszertanilag felhasználja a néprajztudomány szinte valamennyi eszközét, az egyéni és csoportos kutatásokat (helyszíni, levéltári, szakirodalmi), a különböző interjúkészítési módszereket (életút-, fókuszcsoportos, tematikus és mélyinterjúk), a dokumentálás változatos technikai eszközeit (fotó, film, épületfelmérés). A fotókat illetően más történeti források feltárása, elemzése során arra is válaszolni kell, hogy mi és miért hiányozhat a képekről. Ehhez szükség van egy új fogalmi megközelítésre is.

Érdekes lehetőség a képanyag összevetése a Skanzen gyűjteményében lévő Weinstock-hagyaték fotóival. Weinstock Ernő 1920–1943 között az ország egyik legnagyobb képeslapkiadójaként fotózta végig Magyarország több száz településének középületeit. Ezek alapján látható, milyen épületek jelentek meg a szocialista Magyarországon, mik lettek egy-egy település ikonikus épületei, hogyan változtatták meg a történeti településközpontokat, településképet.

A projektet 2020 őszén indítottuk, amely egybeesett a koronavírus második hullámának megerősödésével. Először a levéltári anyag teljes digitalizálá-

sát végeztük el, majd a vírushelyzet következtében eleinte csak telefonos interjúkat készítettünk. Az igazi terepmunka a veszélyhelyzet enyhülésével kezdődhetett el, muzeológusaink a fotók alapján jelenleg is terepkutatást végeznek a kutatási tervünkben előre meghatározott kutatópontokon, félig strukturált interjúk segítségével. Az így összegyűlt adatok alapján tematikus kutatást is folytatunk előzetesen megállapított témák feldolgozásával. Így rendelkezésünkre fog állni egy archív és egy ma rögzített fotóállomány az ezek értelmezését segítő interjúkkal és szakirodalmi háttéranyaggal. A kutatásban a Skanzen szinte valamennyi muzeológusa részt vesz meghatározott számú település kutatásával, és egy-egy téma feldolgozásával. Célunk az eredeti fotóanyag mellé a mai állapotokat bemutató fényképgyűjtemény létrehozása is.

2021. június 19–22. között Orosházán végeztünk terepmunkát a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Urbanisztika Tanszékével karöltve. A Skanzen munkatársai az orosházi fotóanyagot workshop keretében mutatták be a helyiek számára és egy kötetlen beszélgetéssel egybekötve vizsgálták az 1985-ös év óta eltelt változásokat. A fényképek azonosításában nagy segítségét nyújtott az eredeti fotóanyag egyik fotósa, Fehér Béla, akinek az eredeti fényképek újrafotózásában is nagy szerepe volt. A négy nap során kutatásunkat további interjúk készítésével egészítettük ki, többek között magával a fotóssal is.

E cikk megírásáig több mint 155 interjú készült, amelyet 22 fős kutatócsoportunk közreműködésével, mintegy ötven településről gyűjtöttünk. Online kérdőívünket 355 fő töltötte ki, amely elérhető a Skanzen honlapján és a *Rendszerváltás Vidéken* elnevezésű Facebook oldalon.

A kutatás célkitűzései szerteágazóak. Az alapkutatással a fotók értelmezésével és feldolgozásával egyrészt megismerhetjük a vidéki miliók, a települési tájak rendszerváltását, másrészt az eredményeket kézzelfogható módon is be kívánjuk mutatni. Budapesten és a megyeszékhelyeken a Magyar Nemzeti Levéltár összesen húsz kiállítást rendez, a Skanzen pedig 2022 tavaszán nyitja meg szabadtéri tárlatát. A kiállítással célunk annak bemutatása, hogy a projekt során milyen kutatási eredményekre jutottak muzeológusaink a 20. század második felének, valamint a rendszerváltástól máig tartó időszaknak a változásvizsgálatával kapcsolatban, a mindennapi életvilágot és a településképet, köztereket, közintézményeket és az ezekhez kapcsolódó történeteket illetően. Célunk annak hangsúlyozása is, hogy folyamatos a felkészülés a Skanzen tervezett 20. századi épületegyüttesének a megvalósítására és tudományos megalapozására. Fontos rávilágítani arra, hogy a ma látható környezet, a velünk élő történelem, a minket körülvevő világ történeti dimenziói rétegzettek, különböző idősíkokba nyúlnak vissza, ezeknek a feltárása a múltból való ismereteinket bővíti és pontosítja.

A projekt végére ütemezett zárókonferencián, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltárral közösen szervezünk, a szakmai közösséggel is ismertetjük elért eredményeinket. További célkitűzés egy olyan digitalizált adatbázis létrehozása is, ahol egyrészt a levéltári fotókhoz rendeljük az elkészített interjúkat és a mai állapotokat bemutató fényképeket, másrészt pedig a látogató maga töltheti fel és oszthatja meg az eddig fiókokban rejtőző fotókat és elméjükben tárolt történeteket. A projekt keretében egy nivós fotókkal ellátott reprezentatív kötet is megjelentetünk, a tematikus kutatást feldolgozó eredményeket pedig tanulmánykötet formájában tárjuk a publikum elé.

A kutatást bárki segítheti személyes történetekkel, fotókkal és a kérdőív kitöltésével. További információk a Skanzen honlapján és a *Rendszerváltás Vidéken* elnevezésű Facebook oldalon.

SÁRI ZSOLT
STEIB JANKA
SZEGEDY-KLOSKA TAMÁS
SZENDREI DÓRA JÚLIA

ALMA MATER

Köszöntő Kolozsvárra, kettőezer-húszban

A következő rövid köszöntés 2020 őszén készült. A Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete akkor készült megünnepelni a néprajz szak indításának harmincadik évfordulóját. A járvány miatt az ünnepség elmaradt, az online „találkozón” pedig nem volt mód a felolvasására. A 2021. június 28-án megtartott évfordulós ünnepségen csak a helybeli kollégák előadásaira került sor (<http://etno.lett.ubbcluj.ro/konferencia-3/>).

Alljon itt utólag, szíves megemlékezésül.

*

Harminc éve, 1990 őszén indult meg a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a néprajz szakos képzés. Egyszerű bővített mondat, ahogy az ünnepeink alapja legtöbbször egy egyszerű mondat emlékezetre méltó, számonkora nélkülözhetlenül fontos tényekről. A szeretteink születésnapját évente megüljük, az intézményekét rendszerint kerek évfordulókon tartjuk számon. Szakemberek, kollégák körében vagyunk; ha tetszik, mindenki mindent tud, természetes, hogy „újat” nem lehet, nem kell mondani. Most csak születésnap köszöntőnek van helye, nem a részletes áttekintésnek vagy az értékelésnek.

A néprajz egyetemi oktatása Kolozsvárott harminc évvel ezelőtt harmadjára született meg. Herrmann Antal annak idején húsz évig tanított néprajzot katedra nélkül, egyetemi magántanárként, tanítványai közül a szakmánk következő nemzedékének meghatározó alakjai kerültek ki. 1941-től a magyarországi Kolozsvár egyetemén már rendes egyetemi néprajzi tanszék alakulhatott, amelyet a romániai kommunista fordulat számolt fel; az a pár év mégis elegendő volt hozzá, hogy a szakmánk következő nemzedékének meghatározó alakjai onnan indulhassanak. Nem csoda, hogy a pusztai vándorlás következő negyven éve során mindvégig eleven maradt az igény irodalmár, nyelvész, történész, muzeológus körökben a néprajz egyetemi oktatására. Sokan emlékeznek abban az időben létezett műhelyekre jeles szakemberek körül, akik között itt is biztosan meg kell említeni Nagy Olgát, a Gaál Gábor Kört, Péntek János egyetemi szemináriumait, a *Népismereti Dolgozatok* Kós Károly és Faragó József szerkesztette kötetsorozatát, a *Korunk Évkönyv*, az *Igaz Szó* évkönyveit, a *Művelődést*, és még sok mást, kiváló gimnáziumi, iskolai tanárokg. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a romániai Erdélyben a szocializmus évtizedeiben egyetemi képzés nélkül is a legmagasabb szintű néprajzi kutatómunka folyt. De az egyetem mégis hiányzott.

Az 1989-es változást követő hetekben-hónapokban, amikor minden cseppfolyóssá vált, és sok, addig lehetetlen lehetőség nyílt meg, mindenki tud-

ta, hogy itt van az ideje lépni. Péntek János volt abban a helyzetben, hogy animátora, szervezője lehetett egy leendő néprajz szaknak, majd a fokozatosan kiépülő néprajzi tanszéknek. Köszönjük Neked, Professor Úr, kedves János, akkor is, ha méltó köszönetet ezért aligha lehet mondani. A Te egyetemi előéletered, szakmai tekintélyed, széles látóköröd, kapcsolataid, diplomáciai érzéked és emberi érzékenységed nélkül aligha lehetne évfordulót ünnepelni.

Emlékszem, hogy 1990 márciusában már tantervekről beszéltünk Pozsony Ferencsel Budapesten, és valamiért megmaradt, hogy ez – az akkor a Münnich Ferencről Nádorra visszanevezett – utcán sétálva történt. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy pár hónap elég legyen egy szakindításhoz, mégis ez történt. Ősszel, november elején Péntek János meghívására már a helyzet súlyának megfelelő megilletődöttséggel lehettem jelen egyetemi órán a kolozsvári egyetemen. A következő évek ezer és egy szakmai-emberi kapcsolatot, kezdeményezést, együttműködést hoztak. Kivételes szakmai igényesség, ötletgazdagság, nyitottság, kivételes készség az együttműködésre, irigylendő képesség a lehetetlennek bizonyuló helyzeteken való felülemelkedésre, túllépésre – hamarjában ilyesfélék jutnak eszembe a kolozsvári néprajzi katedrára gondolva. Meg az, hogy nincs még egy egyetemi tanszék, amelyik a legutóbbi időkhöz olyan *kicsi* helyen, egyetlen szobában működött volna, ahol a legfiatalabb bútordarab is hetven-nyolcvan éves. Mégsem ezen múlik: nem a körülmények *sokasága*, hanem a *lélek (s szabad nép...) tesz csuda dolgokat*. A kolozsvári néprajz szakra idők során meghívást kapott a teljes magyar néprajzi szakma, a diákok pedig tucatjával jöttek a társtanszékekre olvasni, konzultálni, barátkozni. A megünnepelt harminc év már több, mint amennyi Herrmann Antal, Viski Károly és Gunda Béla kolozsvári egyetemi működése együttvéve lehetett. Már arra is elég, hogy nemzedékváltás történjék, miközben még köztünk lehetnek a kezdet megalkotói és tanúi.

Mielőtt hosszúra nyúlnék e köszöntő, befejezem. Isten éltesse a kolozsvári néprajzi szakképzést, a Tanszéket, az alapítókat, mindenkit, aki három évtized alatt itt tanított, itt tanult, gazdagodott szellemi-lelki javakban. Sok örömet és áldást kívánok a folytatáshoz mindenkinek.

MOHAY TAMÁS

„Pécsi néprajz 30” 30 éves a pécsi egyetemi néprajzoktatás

A pécsi Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék 2021-ben ünnepelte alapítása, illetve a néprajz szak megalapításának harmincadik évfordulóját. A jubileumot egész éves eseménysorozattal ünnepeltük meg, mely egyaránt célozta hallgatóinkat és alumnusainkat, jelenlegi és egykori kollégáinkat is.

Tisztában vagyunk vele, hogy a 30 év bizonyos szempontból egyáltalán nem tekinthető soknak. Az elmúlt években társtanszékeink egyike-másika a 70. vagy éppen a 90. születésnapját ünnepelte. Ehhez képest a pécsi tanszék a maga 30 évével a legfiatalabb néprajzi tanszék. Sőt, valójában nemcsak a tanszék, hanem az egyetem maga is fiatal, hiszen a Pécsi Tudományegyetem Magyarország legfiatalabb, és egyben legöregebb egyeteme is (tekintettel két-szeri megalapítására). Nekünk ebből a relatív fiatalságból kell erényt kovácsolnunk: fiatalosan lendületesnek kell lennünk; bízunk kell benne, hogy még nagyon sok idő áll előttünk; és hinnünk kell, hogy „*ifjonti hevületünk*” túllendít minket mindazokon a nehézségeken, amelyeket adott esetben a rohamosan változó felsőoktatási környezet jelent számunkra.

Optimizmusra adhat okot a támogató egyetemi, és főleg bölcsészkar-i környezet. Hisszük és tapasztaljuk a támogatást, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy az elmúlt évben tanszékünk dolgozói közül egy *Pro Facultate Díjas* (Vargyas Gábor), egy *Arany Katedra Díjas* (Nagy Zoltán) és egy *PAB Fiatal Kutató Díjas* (Balatonyi Judit) került ki.

A tanszék 30 éves évfordulójára rendezett konferencia résztvevői

A tanszékről

A Tanszék 1991-ben alakult Néprajz Tanszék néven, az akkor még Janus Pannonius nevére hallgató egyetemen, Andrásfalvy Bertalan kezdeményezésére. A tanszék tanári gárdájához működésének első évtizedében a hazai néprajztudomány nemzetközileg is elismert, meghatározó alakjai csatlakoztak,

például Filep Antal, a népi építészet kutatója és a tanszék első megbízott vezetője, Nagy Ilona szövegfolklorista, Pócs Éva néphit- és népivallás-kutató, Vargyas Gábor etnológus, kulturális antropológus, valamint kis késéssel a később a tanszékvezetői tisztséget szintén évekig betöltő Kisbán Eszter táplálkozástudós. Ekkor alakult ki a tanszék jellegzetes oktatási profilja is, amelyben egyenlő hangsúllyal volt és van jelen a magyar és európai, valamint Európán kívüli társadalmak kultúrájának vizsgálata, a klasszikus néprajzi témák és a jelenkori társadalmi és kulturális jelenségek kutatása, továbbá a néprajzi és az antropológiai szemléletmód és módszertan átadása. Ez a sokszínűség tükröződik a tanszék oktatóinak, doktoranduszainak és hallgatóinak kutatási témáiban is, amelyek a Mecsek kora újkori gazdálkodásának, a vietnámi brúk sámánizmusának vagy a vaszjugáni hantik és az olajbányászat kapcsolatának vizsgálatától a somogyvámosi Krisna-völgy, a hortobágyi rizstermesztés vagy a görögkatolikus liturgikus zenei reformok fogadtatásának kutatásán át az otthonszülés, a zero-waste életmód és a covid-esküvők elemzéséig terjednek.

Részletes tanszéktörténet helyett hadd álljanak itt az eltelt harminc év legfontosabb eseményei kronológiai sorrendben:

1991: A Janus Pannonius Tudományegyetemen, az „A” épület ötödik emeletén megindul a néprajz szakos képzés a frissen megalakult Néprajz Tanszéken

1991: Filep Antal lesz a tanszékvezető

1993: A tanszék felköltözik a JPTE Damjanich úti épületébe

1994: A tanszék részvételével megalakul az MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Etnológiai Munkabizottsága

1995: Andrásfalvy Bertalan veszi át a tanszék vezetését

1996: Kisbán Eszter váltja Andrásfalvy Bertalant a tanszékvezetői poszton

1996: Pócs Éva vezetésével megindulnak a Magyar Néphit Archívum munkálatai, amelyben különböző pályázati keretek között hallgatók egymást követő generációi vesznek részt

1997: A tanszék elfoglalja jelenlegi helyét a Rókus utcai „M” épületben

1998: Elindul a *Tanulmányok a transzcendensről* című könyvsorozat

1998: Megalakul a Pécsi Néprajz Tanszékért Alapítvány

1999: A hallgatók kezdeményezésére megalakul az Etnográfusok Pécsi Egyesülete, azaz az EPE

1999: Megnyílik a tanszéki kutatószoba és könyvtár

2001: Vargyas Gábor tanszékvezetőségének kezdete

2001: A tanszék felveszi a Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék nevet

2001: Elindul a doktori képzés, a program vezetője Kisbán Eszter

2001: Elindul a *Studia Ethnologica Hungarica* című tanszéki könyvsorozat

2002–2005: Az Iskolateremtő egyéniségek OTKA-pályázat keretében *A Kárpát-medence felszínének változása a földhasználat és életmód változásainak következtében – Antropogén ökológiai változások a Kárpát medencében* címmel nagyszabású kutatás indul a tanszék oktatóinak, hallgatóinak és vendégkutatóknak a részvételével. Vezető kutató: Andrásfalvy Bertalan

2003: Elindul a másoddiplomás levelező képzés

2003: Pócs Éva kezdeményezésére a tanszék oktatói kutatóházaat létesítenek Gyimesközépleken, amely a 2010-es évek közepéig a gyimesi régió vallásos életét feltáró, doktoranduszok és graduális hallgatók részvételével és Pócs Éva vezetése alatt zajló OTKA-kutatások bázisául szolgál

2003–2007: Kisbán Eszter vezetésével zajlik a *Magyar táplálkozáskultúra Európában az ezredfordulón – Néprajzi vizsgálat (három generáció 1920–2005)* című OTKA-kutatás

2004–2008: A bölcsészettudomány területén Magyarországon elsőként a tanszék elnyeri a Marie Curie Host Fellowship for the Transfer of Knowledge pályázatot, amelynek keretében nyolc féléven keresztül neves külföldi kutatók tartanak kurzusokat a tanszéken. A projekt címe: *A magyar néprajztól az európai etnológiáig és kulturális antropológiáig*. Vezető kutató: Vargyas Gábor

2005: Elindul a *Fontes Ethnologiae Hungaricae* című tanszéki könyvsorozat

2005: Bevezetik a bolognai rendszert, a tanszéken alapszakos és mesterszakos képzés indul

2007: Elindul a Pécsi Tudományegyetem *Néprajz – Kulturális antropológia doktori programjának kiadványai* című virtuális sorozat

2007–2011: Farkas Judit vezetésével és hallgatók bevonásával zajlik az *Ökofalvak néprajzi-antropológiai kutatása* című OTKA-projekt

2007: Nagy Zoltán lesz a tanszékvezető

2008: Elindul az alap- és mesterszakos levelező képzés

2010–2014: Fókuszban az etnikus táj és a posztszovjet térség – OTKA-kutatás Nagy Zoltán vezetésével *Szimbolikus tájak és etnikus kapcsolatok Oroszországban* címmel.

2010–2014: Kuti Klára vezetésével csoportos kutatás zajlik az *Egyén és közösség változó terekben – Gazdasági stratégiák, lokális megoldások, mindennapi életvilágok etnográfija és antropológiája* c. OTKA-pályázat keretében

2013–2018: Újabb nagy európai uniós pályázat a tanszéken, hazai és külföldi kutatók részvételével: *Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán – Folyamatosság, változások és kölcsönhatások* ERC Advanced Grant. Vezető kutató: Pócs Éva

2014: Elindul a *Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából* című könyvsorozat

2014–2017: *A mai kulturális antropológia fő áramlatai és megkerülhetetlen megközelítésmódjai* címen előadásorozat indul a doktori program és a Fondation de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, valamint a Centre Français de Recherche en Sciences Sociales, Prága közös szervezésében

2020: A tanszéken megalakul a Humán Környezettudományi Kutatócsoport

2021: Elindul a *PNEKAT Füzetek* és a *PNEKAT Working Papers* kiadványsorozat

Tanszéktörténeti szeminárium

A tanszék eltelt harminc évére visszatekintve egy úgynevezett *Tanszéktörténeti szemináriumot* rendeztünk, ahol két féléven keresztül minden héten egy-egy volt diákunk beszélt magáról és/vagy a kutatásáról. A kurzusnak több célja is volt. Egyrészt szerettük volna felvenni a kapcsolatot volt diákjainkkal, másrészt szerettünk volna jövőképet nyújtani mostani hallgatóinknak azzal, hogy felmutattuk, hányféle sikeres karrierlehetőség áll előttük nyitva a néprajz szak elvégzése esetén. Éppen ezért meghívtunk olyan régi diákokat is, akik a szűken vett szakmában helyezkedtek el, de olyanokat is, akik a szakma tágabb környezetében maradtak, esetleg attól eltávolodva más területen – a közoktatástól a civil szféráig stb. – futottak be sikeres pályát.

A kurzus nappalis és levelezős, BA-s és MA-s hallgatóink számára egyaránt felvehető volt. Az online csatlakozási lehetőségnek köszönhetően jelenlegi hallgatóinknál sokkal szélesebb kört sikerült megszólítanunk, hiszen régi diákjaink, sőt, hajdani oktatóink is rendszeresen bekapcsolódtak az előadásokba.

Az előadók számára tematikus korlát nem volt: beszélhettek szorosan vett szakmai kérdésekről, vagy attól el is távolodhattak, de minden esetben arra kértük őket, hogy karrierjüket ágyazzák be személyes életútjukba, és ily módon reflektáljanak saját pályafutásukra, hogy minél több olyan tanulságot tudjanak ebből leszűrni mostani hallgatóink is, amit később maguk is tudnak hasznosítani saját karrierjük felépítésében.

A két félév alatt a következő hajdani hallgatóink tartottak előadásokat (alfabétikus sorrendben):

Babai Dániel (néprajzkutató, ELKH BTK Néprajtudományi Intézet): *„Mindenki különbözik egy kicsit...” – Egy kisparaszti társadalmi-ökológiai rendszer működése a Keleti-Kárpátokban*

Balogh Imréné Jánosi Erzsébet (tájházvezető, néprajzos, Batai Tájház): *Egy tájház és annak lehetőségei*

Békési Tímea (addiktológiai konzultáns, gyászkiérő, metamorphoses meseterapeuta, képzésben lévő családi tanácsadó; szabadúszó): *Függőségek és veszteségek – a hagyományos kultúra hiánya a szenvedélybetegségek hátterében*

Busa Csilla (szociológus, kutató; PTE Általános Orvostudományi Kar Alapellátási Intézet Hospice-Palliatív Tanszék): *Halálwellness, Black Friday, #mindmeghalunk*

Csibi Krisztina (igazgató, Magyarság Háza): *Közösség és tudomány*

Frazon Zsófia (muzeológus, Néprajzi Múzeum, Budapest): *A tigris a múzeumban, az tigris a múzeumban, és nem a tigris*

Fuksz Márta (néprajzos muzeológus, Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd): *Történész-néprajzsból antropológus? Avagy miért fontos a jól megalapozott módszertan*

Györffy Eszter (fiatal kutató ösztöndíjas, ELKH [MTA] Néprajztudományi Intézet): *„Átrajzolt határok” – Vallás, társadalom és etnicitás (volt) görögkatolikus közösségekben*

Horváth Gergő (Ökoturisztikai és Környezeti Nevelési Osztály, Duna-Ipoly Nemzeti Park): *Távol, és mégis közel – mi lesz a cserebogárból*

Kis-Halas Judit (néprajzkutató, Marie Skłodowska-Curie Fellow, Dept. of Ethnology and Cultural Anthropology Faculty of Arts, University of Ljubljana): *Tudós nők Ljubljana és Pécs között – Egy kutatási projekt története és tanulságai*

Kolutáczi Andrea (igazgató, muzeológus, Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács): *A múlton keresztül a jövőbe – A mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum működésének bemutatása*

Kovács Edina (forrásszervező, kulturális projektmenedzser, vállalkozó): *A Magyarországi Tájházak Szövetsége szerepe, kapcsolódása*

Köszegi Gábor (muzeológus, Néprajzi Múzeum, Budapest): *A múzeum dinamikája – Múzeum kívül-belül*

Mácsai Boglárka (muzeológus, Néprajzi Múzeum, Budapest): *Az eltűnt új nomádjai – 19. századi gyűjtemények kortárs muzeológiai megközelítései*

Neichl Noémi (néprajzos muzeológus, Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztály, Pécs): *Volt egyszer egy Baranyai Szabadtéri Néprajzi Múzeum – A népi építészet bemutatási lehetőségei a néprajzi muzeológiában*

Pásztor Andrea (történész muzeológus, Janus Pannonius Múzeum Város-történelmi Osztály, Pécs): *A Magyarlukafai Néprajzi Műhely*

Pisztora Zsófia (néprajzos muzeológus, Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár): *„Beszéd, hallgatás, gyakori igénybevétel...”*

Schmidtmayer-Busa Mónika (néprajzos muzeológus, Német Nemzetiségi Múzeum, Kuny Domokos Múzeum, Tata): *Mindennapi élet egy nemzetiségi múzeumban*

Somkuti-Nagy Gergely (középiskolai tanár, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma): *Néprajz és néphagyomány a gimnáziumi nevelésben*

Tóth G. Péter (független kutató, „Kelet–Nyugat” Vallás- és Kultúrtudományi Kutatócsoport [OTKA], BTK Néprajztudományi Intézet): *Kalauz adatbányához: a magyarországi boszorkányper-archívum 30 éve*

Varga Sándor (néprajzkutató, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék és ELKH BTK Zenetudományi Intézet): *Új utak a táncutatásban: a koreomuzikális interakció vizsgálata*

Vatascin Péter (etnológus, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom): *Járható és járhatatlan utak – Megfigyelések a média és néprajz/kulturális antropológia határmezsgyéjéről*

Viczián Zsófia (pedagógus, művelődéstörténész, publicista, Sylvester János Református Gimnázium, Heti Válasz Pestbuda melléklete): *Fától az erdőt, avagy kultúrakutató a rengetegben*

Ördögkatlan

A tanszék jubileumi megjelenésének része volt az is, hogy augusztus 4. és 7. között az Ördögkatlan Fesztiválon több helyütt részt vettünk programjainkkal. Egyrészt a Bölcsész Udvarban ünnepeltük évfordulónkat az ökológiai gondolkodáshoz kapcsolódó programokkal, másrészt pedig a zene témájára felfűzve a fesztivál egész ideje alatt díszvendégei voltunk Both Miklós Ukrán Udvarának.

A Bölcsész Udvar vendégeként augusztus 5-én egy teljes napra megkaptuk a lehetőséget, hogy megmutassuk a tanszék egyik fő profilját, az ember – társadalom – természet viszonyának kutatását. Ennek során igyekeztünk felmutatni a téma sokszínű – és a nagyközönség számára is érdekes és fogyasztható – megközelítési lehetőségeit. A program tanszéki koordinátora Farkas Judit volt.

A *Sárból építőanyag* című, délelőtti foglalkozásunkon Balogh Pál segítségével mindenki elsajátíthatta a vályogtéglakészítés fortélyait. A program nem csak a gyerekeket, hanem a felnőtteket is vonzotta, pillanatok alatt megtelt az udvar sáros lábú vendégekkel. Miközben lelkesen taposták a sarat, a résztvevők megismerkedhettek a népi építészeti technikák mai alkalmazási lehetőségeivel, szerepükkel a kortárs, ökológikus, hulladékmentes építkezésben.

Ördögkatlan – Bölcsész Udvar

Közben Varga Anna vezetésével gyermekfoglalkozás indult: a „*Keresd meg Bori bárányt!*” – *Élő társasjáték* keretében a gyerekek farkas vagy pásztorbőrbe bújva megismerhették a fás legelők és pásztorok világát. Amíg a gyerekek játszottak, a felnőttek Anna fás legelőkről és a pásztorok világáról készített fotókiállítását tekinthették meg.

14 órakor kezdődött az „*Amilyen a gazda, olyan a bora...*” – *Ökológia, hagyomány, innováció a borászatban* című kerekasztal-beszélgetésünk. Ennek során a meghívott vendégeinkkel közösen áttekintettük a kortárs borkultúra mint továbbélő hagyományos tájgazdálkodási ágazat legfontosabb kérdéseit. Kitértünk többek közt a gazdasági fenntarthatóságra, a piac átalakulására, a hagyományhoz való viszony és az ökológiai módszerekben rejlő lehetőségek kérdéseire, valamint az ágazat által a vidékfejlesztés felé támasztott kihívásokra. A beszélgetés moderátora Balogh Pál Géza volt, beszélgetőtársai pedig: Héhl István, Szarkándi Lajos, Ruppert Ákos helyi borászok, és Kurucz Réka, a tanszék doktorandusza.

16 órakor pedig néprajzi túra indult a Szársomlyó tetejére Máté Gábor néprajzkutató vezetésével, *Hegyre fel!* címmel. A résztvevők a pazar kilátást felhasználva betekintést nyerhettek a térség népcsoportjainak múltjába és jelenébe, a vidék településtörténetébe és ökológiai adottságaiba. Továbbá megismerhették az itt zajlott történelemformáló ütközetek helyszíneit és jelentőségét is.

A hallgatóink is kivették részüket a munkából: a nap folyamán folyamatosan rendelkezésre álltak azoknak, akik barátság-karkötőt fonni vagy hennáztatni szerettek volna. Különösen jó volt látni, ahogyan több generáció is részt vett az udvar munkájában: oktatóink és hallgatóink gyermekei is segítettek.

Both Miklós Ukrán Udvara évek óta az Ördögkatlan egyik leglátogatottabb programhelyszíne, amely elsősorban izgalmas zenei kísérleteinek, projektjeinek, az egyes programok egymás utáni megrendezésén túlmutató folyamatos jelenlétének és bensőséges hangulatának köszönhetően vált a fesztivál egyik központjává. Ide hívták meg a szervezők a jubiláló tanszéket, hogy bekapcsolódjunk a programjaikba.

Az udvar profiljához alkalmazkodva programjainkat a zene mint kulcsfogalom köré építettük. A helyszínt adó Rác-ház utcai szobáiban kiállítást rendeztünk, melynek címét egy Bartók Béla-idézet adta: „*A népzene tehát a természet tüneménye.*” A kiállítás bevezető tablóját idézve:

„*Kiállításunk a zenének és a zene megértésének ezt a sokoldalúságát kívánja felvillantani négy példa segítségével. Mind a négy a pécsi néprajzi/antropológiai műhelyek munkáját mutatja be. A Dél-Dunántúl régióját, pontosabban az etnikailag rendkívül sokszínű Baranya megyét a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályának fotóarchívumában található képek reprezentálják. A világ és a zene sokféleségét Vargyas Gábornak, a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék professzorának és Tamás Ildikónak, a tanszék óraadó oktatójának, egykori hallgatójának (mindketten emellett az ELKH BTK Néprajztudományi Intézetének kutatói is), illetve Horváth Csillának, a Helsinki Egyetem*

kutatójának, tanszékiünk doktoranduszának képei mutatják be. Ezeken a képeken egy igazán távoli világ, a Vietnam területén élő hegyi törzs, a brúk (zenei)világán, valamint az Európa peremvidékén élő, sajátos énekes műfajjal bíró nép, a számik (lappok) énekművészetén, valamint a nyugat-szibériai obi-ugor népek, a hantik és a manysik városokban működő zenei életén keresztül sajátos, ugyanakkor sokfelé általánosítható képeket kapunk arról, amit népzene nék nevezhetünk. Mindez pedig Both Miklós Udvarában kiegészül az ukrán vendégek folyamatos zenei jelenlétével, tovább tágítva a kört.”

Ördögkatlan – kiállítás

A tárlat készítői Balatonyi Judit, Burján István, Farkas Judit, Horváth Csilla, Nagy Zoltán, Neichl Noémi, Sárközi Katalin, Tamás Ildikó és Vargyas Gábor voltak. A kiállításban a nap túlnyomó részében néprajz szakos hallgatók várták a vendégeket, és rögtönzött vezetéseket tartottak a számukra.

A tárlat mellett négy napon keresztül minden délután egy-egy előadást tartottunk, amelyek hol szorosabban, hol kevésbé szorosan kapcsolódtak a kiállítás tartalmához. Ezek az előadások a következők voltak:

Augusztus 4.: Tamás Ildikó: *Örök körforgásban – Gondolatok egy (valaha) nomád közösség énekes hagyományáról*

Augusztus 5.: Vargyas Gábor: *Zene és társadalom egy vietnami hegyi törzsnél*

Augusztus 6.: Balatonyi Judit: *Szerelem a koronavírus idején – Innováció és hagyomány a karanténesküvők világában*

Augusztus 7.: Horváth Csilla és Nagy Zoltán: *Őshonos szibériai népek zenéje a XXI. században – Szölkup múlt, manysi jövő*

Fontos tapasztalatunk volt, hogy egy nyári kulturális fesztivál közönsége valóban fogékony az efféle kérdésekre is, így előadásaink folyamatosan sok nézőt szólítottak meg.

A fesztivál keretében újtára indítottuk a *Nagyharsányi portrék* című programsorozatot is, amelynek keretében a fesztivállátogatók a tanszék oktatói és hallgatói által szervezett beszélgetések során nagyharsányi mesteremberekkel és a helyi közösségi élet meghatározó alakjaival ismerkedhettek meg. 2021-ben két beszélgetőpartnerünk volt: Szabó Gyuláné Kati néni, aki évtizedekig volt a térség körzeti ápolónője, jelenleg pedig a nyugdíjasklub vezetője, és Schmidtmeister János bognármester. A programsorozat célja: kapcsolatot teremteni a nagyharsányiak és a fesztiválozók között, akik így egyéni sorsokon keresztül nyerhetnek betekintést a község múltjába, egykori és jelenkori mindennapjaiba. Beszélgetőtársainkról portréfotók is készültek, amelyeket egy rövid életrajz kíséretében a község egyik izgalmas múltú házában, az Ukrán Udvarnak is otthont adó Rác-házban tekinthet majd meg a nagyközönség.

Ördökatlan – „Nagyharsányi portrék”

A Both Udvar programjai azért is jelentettek különös lehetőséget, mert hallgatóink bekapcsolódhattak a helyszín lebonyolítási munkáiba is. Egyrészt az udvar mindennapi tevékenységeiben vettek aktívan részt, másrészt pedig délelőttönként kreatív foglalkozásokat vezettek. Ezeken táskákat festettek, hennáztak, szerelmi jóslásokba bonyolódtak. A célközönség előzetes számításaink szerint a gyerekek és a gyermekes szülők lettek volna, ám rengeteg diák, felnőtt is részt vett benne.

„Pécsi néprajz 30” konferencia

2021. október 8–9-én tartottuk a 30. születésnap fő ünnepségét. Egyrészt tudományos konferenciát rendeztünk a tanszék, illetve a PAB II. Filozófia-, Történettudomány- és Néprajztudományok Szakbizottság Etnológiai Munkabizottságának közös szervezésében. Itt a tanszék tudományos portfóliójának három hangsúlyos pillérét (az „anyagi kultúra” kutatása, a folklórisztika és a kulturális antropológia) mutattuk föl a tanszék egy-egy korábbi, mára már ikonikussá vált hazai vagy nemzetközi pályázatának a bemutatása révén.

A konferencián a tanszékvezetői köszöntés, valamint prof. dr. Fedeles Tamás rektorhelyettes és dr. Wolos Robert dékánhelyettes köszöntői után a szóban forgó korábbi kutatások vezetői, illetve egy-egy azokban résztvevő oktató és az ennek a projektnek köszönhetően a szakmában helyet talált hallgató előadása hangzott el. A jelenlevő, jelentős számú hallgatóság mellett online is számosan követték az eseményt. A részletes program a következő volt:

I. *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében (Iskolateremtő egyéniségek OTKA-pályázat, 2002–2005)*. Vezető kutató: Andrásfalvy Bertalan

Máté Gábor (PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék): *Humán környezettudományi kutatások a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén*

Kiss Andrea (Technische Universität Wien Institut für Wasserbau und Ingenieurhydrologie, Forschungsbereich Ingenieurhydrologie und Wassermengenwirtschaft): *A szomszéd kertje mindig zöldebb? Klíma és időjárási szélsőségek Kőszegen és Szombathelyen a kora újkorban – Új rekonstrukciók és összevetés közép-európai kontextusban*

Kurucz Réka (PTE IDI Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, doktorandusz): *„A bodonyi faluvégén, leányvásár lesz a héten” – Táj-szerkezet, identitás, szőlőművelés*

II. *A magyar néprajztudománytól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig (Marie Curie Host Fellowship for the Transfer of Knowledge, 2005–2009)*. Vezető kutató: Vargyas Gábor

Vargyas Gábor (PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék): *A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig. A PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék Európai Unió pályázata (2005–2009)*

Losonczy Anna (Directeur de recherches, Université Paris Sciences & Lettres, École Pratique des Hautes Études (Sorbonne), Section des Sciences Religieuses): *Szettek és kísértetek egy polgárháború után – A kollektív gyász rítusai és csendjei Columbiában*

Györfy Eszter (ELKH Néprajztudományi Intézet): *A vallás mint összekötő és elválasztó erő – erdélyi görögkatolikus példák*

III. *Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán – Folyamatos-ság, változások és kölcsönhatások. (European Research Council Advanced Grant, 2013–2018). Vezető kutató: Pócs Éva*

Pócs Éva (PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék): *A „Kelet–Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport (ERC projekt) eredményei*

Hesz Ágnes (PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék): *Halotti rítusok és a nyilvánosság*

Balatonyi Judit (PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék): *A gyimesi lakodalmaktól a magyarországi karanténesküvőkig – Régi témák, új problémák és módszerek*

„Pécsi néprajz 30” – kiállítás

Másnap kötetlenebb rendezvényekre invitáltuk a tanszék valaha volt összes hallgatóját és oktatóját. Ennek háttérében az a megfontolás állt, hogy célunk a kezdetektől fogva olyan, a világ iránt nyitott szakemberek képzése volt, akik nálunk megszerzett tudásukat nemcsak a tudományos szférában, hanem a munkaerőpiac egyéb területein, például a közoktatásban, civil szervezetekben, vidékfejlesztésben, turizmusban vagy éppen a művészetek terén is kamatoztatni tudják. Először egy kiállítást nyitottunk meg a JPM Néprajzi

Múzeumában, amit a tanszéken végzett, és a képzőművészetben karriert befutott hallgatóink (Agócs Írisz grafikus, illusztrátor; Csille Márta nemezművész; Gebauer Hanga fotográfus; Kóczyán Zoltán fotográfus; Varga Judit restaurátor – a megnyitón Király Nóra zenélt hárfán) műveiből rendeztünk. Utána pedig, immár este, koncertet szerveztünk, amelyen zenei karriert befutott hajdani diákjaink léptek fel (Csajkás Júlia és a Rokokó Rosé; Hajba Gergő, vagyis dr. Daydreamer PhD; Kurucz Réka népdalénekes Havasréti Pál és Murányi Zsófia kíséretében; illetve Nemes-Horváth Orsolya, operaénekes). Végül pedig egy közös informális beszélgetéssel zártuk a programot.

„Pécsi néprajz 30” – koncert

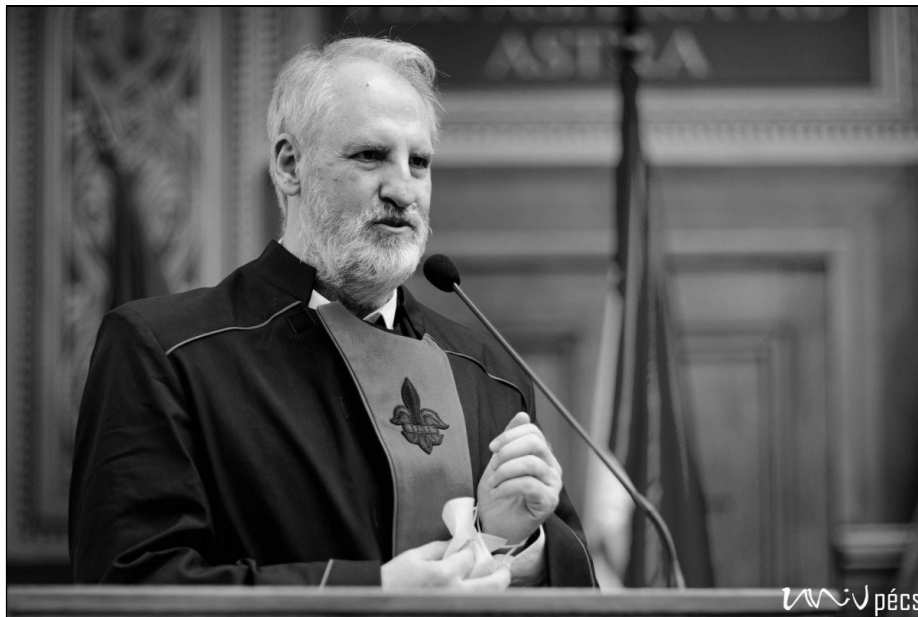
„Doctor et Professor Honoris Causa” kitüntetés

Jubileumunkat egy hozzánk szorosan kapcsolódó nemzetközi kutató kitüntetésével is emlékeztessé kívántuk tenni. Így a tanszék felterjesztésére, a kar támogatásával 2021. november 4-én avatta az egyetem tiszteletbeli doktorrá (*Doctor et Professor Honoris Causa*) Dmitrij Anatoljevics Funkot. Hadd idézzem a laudáció szövegét:

„Dmitrij Anatoljevics Funk (szül. 1962., Kemerovó, Oroszország) néprajzkutató, kulturális antropológus jelenleg az Orosz Tudományos Akadémia Antropológiai és Néprajztudományi Intézetének igazgatója. Az oroszországi

néprajztudományi élet kiemelkedő tekintélyű, meghatározó személyisége, aki mind tudományos, mind intézményvezetői karrierje révén motorja volt az oroszországi kutatások megújításnak, a nemzetközi kutatások fő sodrába vonásának.

Érdeklődésének fókuszában mindenkor az úgynevezett szibériai kislélekszámú őslakos népek kultúrájának vizsgálata állt. Kandidátusi disszertációját a teleutok 19–20. századi kultúrájának leírásával, akadémiai doktori címét pedig a »Nyugat-Szibéria déli részén élő töröknyelvű népek samanizmusa és epikus hagyománya« c. disszertációjával szerezte meg. Ez a téma (területileg Délnyugat-Szibéria, tematikusan az epikus folklór) egész karrierje során megmaradt központi érdeklődésének. Műveiben érzékenyen elemezte – elsősorban a Szovjetunió keretei között – a modern kor kihívásainak hatására végbemenő változásokat a tradicionális kultúrában, illetve külön figyelemmel volt a nemzetiségi elit tudatos kultúraalakító hatására, etnopolitikájára is. Emellett a szibériai élet számtalan olyan területét vizsgálta, amelyek a hagyományos orosz néprajztudomány felfogása szerint nem számítottak klasszikus kutatási témának, ezáltal jelentős szerepet játszott az oroszországi kutatások modernizálásában. [...] A társadalomszerkezet és az etnicitás különböző módozatai mellett az elsők között tette központi kutatási témává a szibériai városi lakosságot, illetve a város és a vidék (tajga, tundra) kapcsolatrendszerét is, amivel gyökeresen megváltoztatta az addig szinte csak vidék- és őslakos-központú oroszországi Szibéria-kutatásokat. [...]

Dmitrij Anatoljevics Funk

Dmitrij Anatoljevics Funk professzornak kiemelkedő szerepe van az oroszországi Szibéria-kutatások, illetve mára már általában a néprajztudomány, a kulturális antropológia intézményi életének megreformálásában. Az Orosz Tudományos Akadémia Antropológiai és Néprajztudományi Osztályának vezetője volt 1995 és 2003 között, 2019-ben az egész Antropológiai és Néprajztudományi Intézet vezetőjévé is kinevezték. Az oktatásban is aktív szerepet játszik: 2013 és 2020 között a Moszkvai Lomonoszov Állami Egyetem Néprajztudományi Tanszékét vezette. Számos nemzetközileg magasán jegyzett orosz, illetve angol nyelvű folyóirat alapítója, főszerkesztője, szerkesztőbizottsági tagja, nemzetközi konferenciák és konferenciasorozatok alapítója és szervezője. Oroszországi és nemzetközi pályázatok nyertese, vezetője, melyek közül kiemelkedik az »Ember a változó világban. Az identitás és a társadalmi adaptáció problémái a múltban és a jelenben« című úgynevezett megaprojektje, amelynek tudományos célja mellett az a gyakorlati eredménye is megvolt, hogy a nemzetközi gyakorlatok ismeretében, a hazai humán erőforrásra támaszkodva Oroszországban először alapítson kulturális antropológiai tanszékét. A projekt központja Tomszk volt, ahol Funk professzor vezetésével 2015-ben akkreditálták az »antropológia és etnológia« BA és MA szakot, 2017-ben pedig a »szociálintropológia« és a »migrációkutatás« MA szakokat, illetve 2017-ben megalapították az Antropológia és Etnológia Tanszékét.

Dmitrij Anatoljevics Funk professzor évtizedek óta szoros kapcsolatot ápol a magyarországi tudományos élettel. [...] A PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékével különösen gyümölcsözők a kapcsolatai. 2009 tavaszán részt vett a tanszék Marie Curie pályázatában, ezután 2015. november 25-én tartott előadást a Fondation de la Maison des Sciences de l'Homme, Párizs és a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Programja közös szervezésében rendezett »Main currents and influential approaches in anthropology today« c. előadássorozatban. Dmitrij Anatoljevics Funk híd szerepet tölt be a hazai, azon belül is a pécsi és az oroszországi néprajztudomány között: rendszeresen jelenik meg kiadványokban magyarul, illetve jelentet meg magyar publikációkat oroszul.”

A „Jövőnk gyökerei – Andrásfalvy Bertalan, a népművészet kutatója” című kiállítás

A tanszék 30. jubileuma egybeesett az alapító Andrásfalvy Bertalan 90. születésnapjával. A JPM Néprajzi Osztályával, a BTK Zenetudományi Intézetével és a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeummal közösen 2021. november 17-én kiállítással köszöntöttük az ünnepeltet a pécsi Néprajzi Múzeum Guzsalyas Termében. A kiállítás a jubiláns több évtizedre visszanyúló népművészeti tárgyú vizsgálatait mutatja be azon intézmények közös vállalkozásaként, amelyekben pályafutása során Andrásfalvy Bertalan hosszabb ideig dolgozott, és amelyekben fontosabb munkáit jegyezte.

Andrásfalvy Bertalan és felesége

Andrásfalvy Bertalant a néprajzos szakma eddig jobbára az áltéri gazdálkodás, a gyümölcsészet és a társadalomnéprajz kutatójaként tartotta számon, jóllehet egyetemi előadásában, különféle népszerűsítő előadásokban és kiadványokban igen sokat értekezett a népművészet fontosságáról, elsősorban annak szellemi/érzelmi hasznosságáról, illetve visszatartásának szükségességéről. A 2019-ben (Máté Gábor szerkesztésében) kiadott *Jövők gyökerei – Írások a népművészetéről* című tanulmánykötete nyilvánvalóvá tette, hogy az elmúlt évtizedek során kiemelt figyelemmel fordult a téma felé. Ez irányú munkái a szakma számára mégis kevésbé voltak ismertek, hiszen írásai jellemző módon konferenciakötetekben, ismeretterjesztő kiadványokban kaptak helyet.

A kiállítás tehát Andrásfalvy Bertalan népművészeti koncepciójának a bemutatását tűzte ki célul, és az 1980-as években általa vezetett pécsi néprajzi gyűjteményben valósult meg.

Azonban nemcsak az írások rejtőzködtek eldugott helyeken, hanem az azok alapját képező kutatási dokumentációk (fényképek, kéziratok, gyűjtési beszámolók, levelezések) is. Ezek „felszínre hozása” a rendezők egyik legfontosabb célkitűzése volt. Ennek megfelelően a kiállítás előcsarnokában egy – a közgyűjteményekben őrzött leírókartonok alapján összeállított – gyűjtőtérkép látható, amely Andrásfalvy Bertalan szerteágazó gyűjtési tevékenységét szemlélteti Gyimestől az Ormánságig. Az itt elhelyezett tárgyak (egy, az 1960-as években használt dongó-bicikli, írógép, korabeli levél- és visszaemlékezésrészletek pályatársaktól, barátoktól) a korabeli gyűjtés miliójét hivatottak bemutatni. A tárlat egyik fontos alapja Andrásfalvy Bertalan közgyűjteményekben őrzött fotói voltak. A képek a legváltozatosabb helyeken ábrázolják a gyűjtőt és az általa vizsgált jelenségeket.

A látogatók tíz nagyobb tematikus egységben ismerhetik meg Andrásfalvy Bertalannak a népművészetről alkotott felfogását. Az első tabló az alkotás folyamatától elválaszthatatlan személyes aspektusról szól, ahol a család, az egyéni motivációk és az ambíciók befolyásoló szerepe fogalmazódik meg. A második tablón a jubiláns népművészet-felfogásával kapcsolatos alapvető elgondolások jelennek meg. Andrásfalvy Bertalan szerint a folklór a közösségi kultúra része, átvitt értelemben közösségi alkotás, csak hogy megformálódása pillanatában a közösségre vagy közönségre nem tart igényt. Lényegét tekintve a folklór elsősorban egyéni szükségletet elégít ki, a személyiség belső feszültségét sűti ki. Ezt az egyéni, személyes funkciót: az alkotó, az előadó és az élvező egyszemélyes egységét tartja Andrásfalvy a folklór lényegének.

A harmadik és a negyedik tablón a természeti környezet és a népművészet kapcsolatrendszerének jelenik meg, ahol az élethez fűződő eltérő viszonyok Andrásfalvy Bertalan koncepciója szerint eltérő „*korszakokban*” öltönek testet. A természeti környezettel együtt élő, annak hasznából egyenlően részesedő társadalom alkotókedve szöges ellentétben áll a környezet használatától megfosztott, anyagi gazdagságot „*hajszoló*” társadalom alkotásainak minőségével és demográfiai magatartásával.

Az ötödik és a hatodik tablón ennek a gondolatnak hímzésekben megmutató lenyomatai ismerhetők meg egy konkrét példán, a sárközi főkötők változásán keresztül. Itt az is nyomon követhető, hogy a gyűjtő-néprajzkutató Andrásfalvy Bertalan miként vált a sárközi népművészeti mozgalom egyik mozgatórugójává.

A hetedik és a nyolcadik tablón bukovinai székely és moldvai gyűjtéseinek az eredményei elevenednek meg. Az elemzés alapjául elsősorban a Bonyhád környéki székely falvakból a múzeumba került viseletdarabok, festékesek, illetve a Kallós Zoltán által Pécsre küldött női viseletek szolgálnak. Itt különösen hangsúlyosan jelenik meg a barátságok befolyásoló szerepe, a közösen

végzett gyűjtések élményszerű megélése is, ami Andrásfalvy Bertalan egész pályautjára kiemelten jellemző.

A kilencedik és a tizedik tematikus egységben Andrásfalvy Bertalan egyik igen fontos témájával, a hallgatóság nélküli népművészzel, és a szeretetnek a néphagyományban betöltött szerepével, továbbá a néptáncok egyéni és közösségi aspektusaival ismerkedhetnek meg a látogatók. Itt tapintható ki talán legmarkánsabban az ünnepelt azon alapgondolata, hogy a népművészet nem „színpadi megnyilvánulás”, hanem érzelmi és szociális szükségletek kielégítése. A kiállítás egyik kuriózuma az Andrásfalvy Bertalan és gyűjtőtársai (Pesovár Ferenc, Martin György) által felvett néprajzi filmekből készült táncfilm, ami nemcsak a táncok hú tükre kíván lenni, de tele van a gyűjtések során ellesett apró, érdekes mozzanatokkal, és magát a gyűjtőt ábrázoló filmkockákkal.

A kiállítás belső terében a látogatók tárlókba rendezett sárközi, ormánsági, bukovinai tárgyakkal találkozhatnak, amelyek a tablók szövegeire „rímelve” nyerték el végső helyüket a kiállítási térben. A „táncos” sarokban pedig korabeli rögzítőeszközök (filmfelvevő, magnetofon) szemléltetik a gyűjtés technikai feltételeit.

A kiállítás összképét meghatározzák a falakon elhelyezett nagy méretű fényképek, amelyek embereket, falvakat, tájrészleteket ábrázolnak, s mintegy vizuális kontextusba helyezik a kiállítás mondanivalóját.

A kiállítás megnyitóján összesereglett szép számú látogatóközönség három előadást hallgatott. Heidi György, a PTE BTK dékánja az ünnepelt szakmai életútját méltatta, Fülemlile Ágnes, a BTK Néprajztudományi Intézetének kutatója Andrásfalvy Bertalan munkásságának eredetiségére, és emberközpontúságára hívta fel a figyelmet, Sebő Ferenc *Kossuth-díjas* előadóművész az 1960-as évek falujárásait, tánc- és folklórgyűjtéseit idézte fel. A megnyitóelőadások között a Tiszta Forrás Zenakar játszotta Andrásfalvy Bertalan legkedvesebb dallamait. Az ünnepségen az ünnepelt a vírushelyzet fokozódása miatt személyesen nem lehetett jelen, a kiállítást azonban a megnyitó előtt megtekintette és rövid, videóra mondott üzenetet is megfogalmazott a látogatók számára, amit a megnyitó végén láthattak a jelenlévők.

A kiállítást Andrásfalvy Bertalan tanítványai rendezték: Fuksz Márta, Máté Gábor, Nagy Zoltán, Neichl Noémi, Varga Anna és Varga Sándor.

Coda

Végezetül hadd üssünk meg személyes hangot! Az eltelt harminc év nemcsak egy tudományos program jegyében zajlott. Legalább ennyire fontosnak tartottuk a tanszék étoszának a fenntartását is. A tanári testület tagjait valójában a tanszék megalapításától kezdve máig baráti, szinte családias kapcsolatok fűzik egymáshoz, és hasonló, az egyenlőségen és az egymással megosztott gondokon és hétköznapiakon alapul kapcsolatunk a diákokkal is. Mindig is arra töre-

kedtünk, hogy fiatalabb kollégáink vagy éppen diákjaink ne féljék, hanem inkább szeressék idősebb kollégáikat, tanáraikat – hiszen a tisztelet legszebb formája nem a félelmen, hanem a szereteten alapul. Ezért is választottuk a tanárok és a diákok által közösen használt kicsiny tanszéki konyhát – a tanszék rituális központját, *axis mundi*ját – a konferencia logójául.

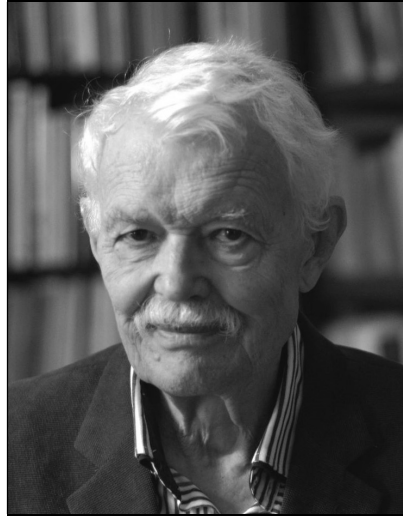
És ezért is volt oly nagy öröm a számunkra megtapasztalni, hogy a tanszék alapító generáció tagjai folyamatosan részt vettek ünnepi rendezvényeinken, gyakran személyesen is, vagy ha erre nem volt mód, online formában.

A tanszéktörténeti rendezvénysorozatra ugyanis – ne feledjük – a Covid újabb és újabb hullámai alatt került sor, ami miatt szinte minden rendezvényt közvetítenünk kellett online is, vagy éppen eleve online módon tartottuk meg őket. A róluk készült felvételek a tanszék videocsatornáján tekinthetők meg (<https://www.youtube.com/channel/UChEhSIINzBhx-8spBNel> Aug), ahol szeretettel várjuk az érdeklődőket!

NAGY ZOLTÁN
FARKAS JUDIT
HESZ ÁGNES
MÁTÉ GÁBOR

KÖSZÖNTÉSEK

Andrásfalvy Bertalan 90 éves

Köszöntjük a 90 éves Andrásfalvy Bertalant

*„Legyen tiéd, ha kell,
az imádott szerencse,
de engem őrizzen
tetteimnek bilincse,*

*hagyjon a véletlen
a mézben vagy a sárban,
magam-varrta sorsot
hordjon mindég vállam.”*

(Weöres Sándor: Rongyszőnyeg)

Sokan és sokszor köszöntötték már Andrásfalvy Bertalant az elmúlt évtizedekben, életévekben és sikerekben gazdag életpályájának különböző fordulóin. 1991-ben, 60. születésnapján, minisztersége idején a néprajzi szakma „Festschrift”-tel tisztelgett előtte (*A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Szerk.: Halász Péter. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1991), amelyben az ünnepelt szakmai és személyes életútját pályatársa és barátja, Hofer Tamás méltatta értő és érző

szavakkal. 70. születésnapja alkalmából Mohay Tamás köszöntötte a kutató – tudós – professzor – művelődéspolitikus – miniszter – értékőrző Andrásfalvy Bertalant (*Ethnica* 2001/III/3:116–118.), felvázolva egy szakmát és egy „ügyet”: tudományt – közművelődést – politikát – és etikát rendhagyóan és következetesen egységben látó és láttató ember képét.

70. születésnapján magam is köszöntöttem őt egy emlékezetes tanszéki estén mint az általa alapított pécsi Néprajz Tanszék új professzor emeritusát, felvázolva benne szakmai „telitalálatait” és társadalompolitikai eszméit, amelyekért megalkuvás nélkül küzdött egész életében és amelyek a politikába is elcsábították; édesapámhoz, Vargyas Lajoshoz fűződő, a mester-tanítvány viszonyon messze túlmutató, meleg emberi-szakmai kapcsolatát; illetve ebből fakadóan hozzá fűződő gyerekkori emlékeimet, mindazokat a családi „legendákat”, amelyeket csak a közelállók ismertek (Andrásfalvy Bertalan 70. születésnapjára. In *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Szerk.: Pócs Éva. [Studia Ethnologica Hungarica IV.] Budapest, L’Harmattan, 2003: 9–18.).

2006-ban a pécsi (akkor már) Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék háromnapos monstre ünnepi konferenciával ünnepelte a tanszék négy jubiláló alapító tagját, köztük az akkor 75. éves Andrásfalvy Bertalant, „*így fejezvé ki irántuk érzett tiszteletünket és hálánkat, demonstrálva egyben a Tanszék és a szakma egészét összefűző szolidaritást, a generációk folyamatosságát, továbbá hitünket, hogy az elkerülhetetlen elválás ellenére is jubiláló kollégáink tudásukkal, jelenlétükkel, tanácsaikkal továbbra is segíteni fogják a megfiatalodott Tanszéket.*” (Előszó. In Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene. Tudományos konferencia a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék jubiláló professzorai: Andrásfalvy Bertalan, Filep Antal, Kisbán Eszter és Pócs Éva tiszteletére*. [Studia Ethnologica Hungarica, XIII.] L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 2011: 7–10.) Ezen a konferencián, amelyen a néprajzi szakma színe-java felsorakozott, Andrásfalvy Bertalant külön szekcióban köszöntöttük, amely tematikai sokféleségével és sokszínű látószögével tanúbizonyságát adta az ünnepelt máig tartó szakmai hatásának, megtermékenyítő erejének.

2011-ben Andrásfalvy Bertalan 80. születésnapját Budapesten, az Uránia moziban már egy egész ország köszöntötte, a szakmán túl politikusok, közéleti személyiségek, tisztelői, sőt, rajongói az érdeklődő nagyközönség köréből is. Ebből az alkalomból mutattuk be a Róla készült filmet: „... *hogy hasznára lehessenek...*” – *Beszélgetés Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval*. (2011, 75 perc. Gyártó: Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék; szerkesztő-riporter: Vargyas Gábor; rendező-gyártásvezető: Csorba Judit; operatőr: Dénes Zoltán; forgalmazza: Intermap Kft.). Ez a film azóta rövidített, átszerkesztett formában a Magyar Művészeti Akadémia kiadásában is napvilágot látott (2018).

A szűkebb szakmához visszatérve: ugyancsak 2011-ben, Andrásfalvy Bertalan 80. születésnapjára láttak napvilágot a pécsi Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék évkönyvében, Máté Gábor szerkesztésében Andrásfalvy válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai *Együtt élő népek – eltérő értékrendek* címmel (Studia Ethnologica Hungarica XIV.). Ezt néhány évvel később, ugyancsak Máté Gábor szerkesztésében Andrásfalvy népművészetről írott válogatott tanulmányai követték (*Jövők gyökerei – Írások a népművészetről*. Budapest, MMA Kiadó Nonprofit Kft., 2019). Ökológiai látásmódja pedig épp a közelmúltban „intézményesült” a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén a Humán Környezettudományi Kutatócsoport megalapításával (2021). Beszédese példa mindez Andrásfalvy Bertalan szakmabeli – és nem utolsósorban: a pécsi Tanszék általi – megbecsülésére, szakmatudományos örökségének ápolására.

És most itt vagyunk a 90. évfordulónál! A fentiek után nyilvánvaló, hogy Andrásfalvy Bertalan pályáját, szakmai teljesítményeit, munkahelyeit, műveit, felelős pozícióit, kitüntetéseit újból felsorolni közhelyszámba menne. Engedjék meg ezért számomra, hogy őt most a 80. születésnapjára írott beszéddel köszöntsem, amelynek szövege – eltekintve attól, hogy rövidebb formában a pécsi díszpolgárságra való felterjesztés melléklete volt (Andrásfalvy Bertalan Pécs Díszpolgára. *Pécsi Szemle* 2010. XIII. évfolyam 3. szám, ősz: 114–115.) – még nem látott napvilágot. Ez a méltatás – úgy érzem – semmit sem veszített aktualitásából, és hűen tükrözi a mára már pátriárka korbba lépett Andrásfalvy Bertalan habitusát.

„Andrásfalvy Bertalan neve fogalom nemcsak szűkebb pátriájában, Pécsen és Tolnában-Baranyában, hanem fogalom az egész országban, sőt az országhatárokon túl is. Egyike a legeredetibb magyar néprajzkutatóknak, társadalomtudósoknak, akinek nevéhez számos nagy »találat« fűződik. Jóllehet tudományos tevékenysége szinte az egész magyar néprajz, folklorisztika és társadalomnéprajz területét átfogja, témái közül különösen jelentősek az általa felfedezett »ártéri gazdálkodás«, a kadarka típusú borkészítés, a magyar gyümölcskultúra, az ökológiai néprajz, a táji munkamegosztás, az árucsere, a nemzetiségi és a néprajzi csoportok együttélése, a polgárosodás, az (összeütköző) értékrendek; illetve választott szűkebb pátriájának, a Sárköznek, Tolnáknak-Baranyának, Pécs városnak és környékének, a Dél-Dunántúlnak a néprajza. Tudományos publikációinak a száma meghaladja a háromszázat, magyar és külföldi tudományos társaságok és akadémiák tagja, számtalan díj és kitüntetés tulajdonosa.

Am mégis, ha Andrásfalvy Bertalan neve ma fogalom, akkor az talán leginkább annak köszönhető, hogy a szűken vett szaktudományos kérdések vizsgálatát sohasem öncélúan végezte, hanem mindig megkísérelte összekötni közéleti cselekvéssel. Néprajztudósként a »zöld«, ökológiai szemléletmód térhódításának előharcosa és szószólója volt: a természettel való harmonikus együttélés, az elpusztított természeti környezet rehabilitációjának kérdése,

amihez többek között az ő tudományos felismerései adtak támpontot, akárcsak e kérdés társadalmi-gazdasági-politikai fontossága ma már különösen nyilvánvaló!

Andrásfalvy a tudományos kutatást mindig is oktatással, az ismeretek – egyetemi szintű vagy akár tudományos népszerűsítő – továbbadásával ötvözte. A Pécsi Tudományegyetemen 1991-ben az ő kezdeményezésére jött létre a Néprajz (ma: Néprajz – Kulturális Antropológia) Tanszék, amelynek két cikluson keresztül a vezetője volt. Az általa irányított »iskolateremtő egyéniségek« OTKA program, amelybe számos tanítványa és külső tisztelője kapcsolódott be, már a címével Antropogén [azaz: ember okozta] ökológiai változások a Kárpát-medencében is jelzi, hogy a 2001 óta professor emeritus kutatásainak és tanításának fókuszában milyen központi problematika áll.

Tudományos eredményei társadalmi-politikai konzekvenciáinak nyílt vállalása mindig is heves vitákat gerjesztettek körülötte. Megalkuvást nem tűrő, szikrázóan kemény, »kurucos« habitusa, népben és nemzetben való gondolkodása, keresztény értékrendje »borítékolták« számára az egy életen keresztül tartó küzdelmet eszméiért és igazáért. Az ÁVH-val már diák korában Pécsen – amikor gyalog indult útnak, hogy bejárja a Kodolányi nyomán a szépirodalomtól megismert Ormánságot – összeütközésbe került. Tudósként, közéleti szereplőként a rendszerváltást megelőző politikai megmozdulások aktív résztvevője: a kisebbségben élő magyarság, különösen a csángók ügyének szószólója, a (nyugat-európai) Protestáns Szabadegyetem előadója, a Bibó emlékkönyv szerzőinek egyike, az MDF (lakitelki) alapító tagja, a pécsi MDF szervezet első elnöke. A rendszerváltás után országgyűlési képviselő, az első demokratikus kormány kulturális minisztere.

Mindezek mellett, sőt mindezek előtt EMBER – így, csupa nagybetűvel. Kevés olyan embert ismerek, aki ennyire tisztelné a másikban az Embert, aki ennyire őszintén törekedne mások megértésére és elfogadására, aki hozzá hasonló jóindulattal, sőt már-már naiv őszinteséggel közeledne embertársaihoz, aki ennyi méltósággal, türelemmel és megbocsátással tűrné a vele kapcsolatos szándékos félremagyarázásokat, becstelen rágalmakat, a rosszindulat nyilvánvaló jeleit. Egész életében arra törekedett, hogy önmagát legyőzve és felülmúlva szűkebb és tágabb környezete: a család, a tanítványok, a nemzet számára hasznossá váljék. Tőle magától tudom: a világháború alatt, még fiatal diákként, a lét elviselhetetlenségétől meghasonulva, »két pogány közt, egy hazáért« felajánlotta magát és életét Jézusnak, kérve őt: legyen segítségére abbéli igyekezetében, hogy hasznára lehessen népének és nemzetének. A kérés meghallgattatott. Mi most ezt a példamutató életet, ezt a nemzetért, a magyarságért kifejtett fáradhatatlan munkásságot ünnepeljük.”

Isten éltesen sokáig, kedves Berci!

VARGYAS GÁBOR

**„Önmagamat őszintén eszméim szolgálatába”
A kilencvenéves Andrásfalvy Bertalan köszöntése¹**

A most nyíló kiállítás a hálás tanítványi tiszteletadás rendhagyó formája. Nem egy évfordulós Festschrift – amelyből már van nem egy, s amelyben minden szerző inkább kicsit magát és az ünnepelthez való viszonyát mutatja meg. Ez a főhajtás egy olyan összegzés, amely valóban a köszönteni kívánt tanítómes-tert állítja a figyelem középpontjába. A kiállítás műfaja szélesebb közéleti nyilvánosságot ad, a szűkebb szakmai körökön kívül másoknak is megközelíthetővé teszi a kivételes kutatói életpályát és alkotójának személyiségét, szellemiségét. A kiállítást létrehozó egykori hallgatók mára már kollégák. Professzorukhoz hasonló szerénységgel háttérben maradnak. Mégis minden egyes tabló mögött ott van sejthetően, érezhetően a Tanítvány, aki már a saját pályáját futja, s ennek tükrében véleményt formál, válogat, kiemel, összefoglal, értékkel, úgy, ahogyan ő látja a Mesterét, a legnagyobb tisztelet hangján, mégis a saját szubjektumán és szakmai irányultságán keresztül keresve a kapcsolódási pontokat. Egy kiállítás anyagának megalkotásában hónapok fáradtságos munkája van, kíván annyi erőfeszítést, mint egy könyv megírása, megszerkesztése. Épp ezért nem kívánom cím szerint idézni, „recenzálni” a tablókat, melyek mindegyike egy-egy kis kiváló tanulmány. (Ily módon az értelmezés el is tér a megszokott kiállítás műfajától, mert a szövegek hosszabbak, alaposabb elmélyülést, odaszánást kívánnak a látogatótól.)

Engedjék meg, hogy én is csatlakozzam e kiállítás kurátoraihoz a magam „tablójával”, beszéljek arról, hogy nekem mit jelent Andrásfalvy Tanár Úr személye és munkássága. Ha ebben a képben, amit az emlékeim, benyomásaim alapján próbálok felidézni, én is felsejlek, az csak az utólag felismert véletlen összeesések, találkozási pontok miatt van, amelyben az én személyem lényegtelen.

Határozottan emlékszem a heurékaszerű felfedezés izalmára, amikor 1981 táján, másodéves egyetemista koromban, egy a földművelési rendszerek történeti kérdéseivel foglalkozó dolgozatra készülve, az MTA Kézirattárában kezembe akadt Andrásfalvy Bertalan kandidátusi disszertációja a Duna-mente ártéri gazdálkodásáról.² (Ez 10 évvel a kandidatúrájának megvédése után tör-

¹ Elhangzott a PTE BTK TKI Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék és három társintézmény által rendezett, a *Jövők gyökerei – Andrásfalvy Bertalan, a népművészet kutatója* című kiállítás megnyitóján a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, 2021. november 17-én.

² Nyomatott formában Andrásfalvy Bertalan: *A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt.* (Vízügyi Történeti Füzetek 6.) 1973, Budapest, valamint *Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig.* (Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.) 1975, Szekszárd.

tént.) Annyira lenyűgözött az átütő felfedezés, a munka izgalmas kérdésfelvetése, megközelítése és komplex szemléletmódja, hogy nem tudtam letenni, az első betűtől az utolsóig végigolvastam és egy életre szóló élményt hagyott bennem. Ezzel nemcsak én voltam így, azóta tudjuk, hogy a Tanár Úr felfedezésértékű munkájából, holisztikus tájszemléletéből, az embert a középpontba állító empatikus megközelítéséből egy egész tájtörténeti iskola szökkent szárbába. Forgatták, tanultak és tanulnak belőle, nemcsak a néprajzkutatók, hanem a középkorász régészek, történészek, ökológusok, etnobiológusok is. Mindaz, amit Andrásfalvy Bertalan a fok-gazdálkodásról, az egykor volt sárközi ember táját kímélő és a közösséget gazdagító harmonikus tájhasználatáról tud, bizonyítják már ásatások, bekerült a történész köztudatba, egyetemi és középiskolai tananyag lett belőle.

**JÖVŐNK
GYÖKEREI**

Andrásfalvy Bertalan, a népművészet kutatója
címművelői kiállítás

Kiállítás megnyitó:
2021. november 17. (szerda) 16 óra

**A kiállítás látogatható:
2021. 11. 17. - 2022. 03. 01.
Pécs, Rákóczi út 15.**

A kiállítás szervezői:
PTE BTK TKI Néprajz - Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs
A Pécsi Néprajz Tanszékért Alapítvány, Pécs
Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztály, Pécs
Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd
ELKH BTK Zenetudományi Intézet, Budapest

Andrásfalvy Bertalan

NKA Nemzeti Kulturális Alap
JANUS PANNONIUS MÚZEUM
PNEKAT
PTE BTK

Ugyanebben az évben, 1981-ben én is azok között a hallgatók között voltam, akik bekapcsolódtak az egeri múzeum nagy palóckutatásába, és kérdőívekkel – közte a palóc társadalom kutatásához Tanár úr és Csalog Zsolt által írt útmutatóval, vezetővel³ – a kezünkben, nemcsak Nógrád és Heves falvait jártuk, hanem a szakma fogásait is tanulgattuk, s kezdtük megtapasztalni azt a sokunkat pályára állító, meghatározó és elkötelező élményt, amit a néprajzi terepmunka szépsége, emberközelisége ad. És kezdtük felismerni azt, hogy a kultúrának bármely jelensége csak a tágabb társadalmi kontextusában, az őt létrehozó közösség teljesebb megértésének a tükrében értelmezhető, illetve

³ *Kérdőív a palóc társadalom kutatásához. Szakképzett gyűjtők számára.* Összeáll.: Andrásfalvy Bertalan, Csalog Zsolt etc. (Palóc kutatás. Módszertani közlemények, 7.) 1970, Eger, Dobó István Vármúzeum.

érdemes értelmezni. (Ez az élmény, felismerés indított el, ösztönzött a szakdolgozati, későbbi doktori munkám terepén, Kazár megismerésében.)

Ugyanez idő tájt, másodéves koromban ért az a megtiszteltetés, hogy Voigt Vilmos professzor ajánlásának köszönhetően Fél Edit tanítványává válhattam. Én is ott tanulhattam Fél Edit lakásán, a nagy polgári íróasztala mellé helyezett kis asztalkánál, ahol tanítványok sora fordult meg, és ahol hihetetlen intenzív szellemi izgalomban tárgyaltuk meg a nagy elődök munkáit, a terepmunka-élményeket, s tanulhattam szakmát, munkaetikát, tudomány iránti elkötelezettséget, emberi tartást. A régi tanítványokról is szó esett. Mint egy kis titkos „szellemi páholyba”, olyan volt a körbe belépni, tudtunk egymásról. Én legalábbis hallottam Fél Editet mesélni a korábbiakról. Fél Edit kevés emberről beszélt olyan nagy szeretettel és megbecsüléssel, mint – hadd mondjam így, az ő szavával – „*Berciről*”. A mélyen vallásos, az életét a protestáns etika szellemében élő Fél Edit nemcsak a kutatót, hanem az embert is nagyra tartotta Andrásfalvyban. Sokakat, kollégákat, pályatársakat szigorúan, a hibáikkal együtt ítélte meg, de Andrásfalvyról mindig csillogó szemmel, belső örömmel mesélt, nemegyszer mondta: „*Ő egy tiszta ember.*” A legkedvesebb tanítványa volt. Még akkor is szinte suttogva mondta el: „*Berci ott állt 56-ban a Kossuth téren*”, amikor a Mezőgazdasági Minisztérium tetejéről eldördültek a lövések. Mondta ezt az a Fél Edit, akinek a lakására menekültek föl a „*csillagszedők*”, a vörös csillagot leverő fiatalok. Aki 56 után a svájci kapcsolatai mentén a Vöröskereszt mentőakciójának „*irodája*” volt, és aki nyugatra utaztában, a gyönyörűen fésült, mindig nett frizurájában a kontyába tekerve csempészett át kis papírtekercseket, üzeneteket a határon, saját életét és egzisztenciáját veszélyeztetve, a humánus mindennél nagyobb, szent kötelességének engedelmeskedve.

Én ezt már tudtam, amikor szerencsém volt az ELTE Néprajzi Tanszékén Andrásfalvy Bertalan szemináriumát hallgatni, a Dunántúl „*titkos történetéről*”, amiről mástól nemigen hallottunk, a törökdúlás utáni tájról és népéről, a rác Dunántúlról, a kuruc kor népirtásáról, az etnikailag sokszínű Tolna-Baranyáról, a népek együttéléséről és arról, hogy milyen, amikor egy népnek egészséges, vagy beteg az önbecsülése. Sosem felejttem azt a megvilágító gondolatát, hogy mit jelent az, mi a társadalompszichológiája annak, amikor egy nép meghasonlik önmagával, és már nem a saját antropológiai típusát látja szépnek, amikor a kis barna csángó ideálja a szőke német lesz. Egyetemistaként hallgattam konferencia-előadását a nemzetiségek néprajzi kutatásának módszertani kérdéseiről Békéscsabán, a Káli-medence változásvizsgálatáról Kővágóörsön.

Andrásfalvy Bertalan 1985-ben lett az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos munkatársa. Én abban az évben kerültem egyetem után doktori ösztöndíjasként az intézetbe. 85 és 89 között, amíg Tanár Úr az intézetben dolgozott, a sors úgy hozta, hogy én az Ő terepeit jártam. Nem volt ebben szándékosság, a véletlen műve volt, de ugyanazon a tájon kalandoztam. Sok

időt töltöttem Sióagárdon, a kiállítás egy 20 évvel korábbi képén fel is ismerem egy adatközlőmet, kedves házigazdát. De jártam Madocsán, Bogyiszlón, a Sárközben, elkalandoztam Csibrák, Dúzs, a Kapos mente felé, Pécsváradra, Mecseknádasdra, Szébenybe, Hosszúheténybe és az általa oly tisztelt szellemóriás, Fülep Lajos gyülekezetébe, Zengővárkonyba. Valahogy úgy alakult, hogy a szekszárdi és pécsi múzeumban a Tanár Úr gyűjtéseit olvastam az adattárban, s magammal vittem munkáit a regionalitás, a táji csoportok körbehatarolásának kérdéséről, a bukovinai székelyekről, a Dél-Dunántúl viseleteiről, a Sárköz öltözködés-, hímzés- és szőteskultúrájáról, Váralja népművészetéről, a kiterjesztett református Sárközről, ami miatt átlátogattam a Duna túloldalára, Érsekcsanádra és Szeremlére, és ahol megértettem, hogy az egykori Duna, a fokok, vízjárta területek, a Duna ártere az azt ismerőknek nem elválasztó vonal, hanem összekötő kapocs.

Ő a nagy generáció tagja, akiktől mi tanulhattunk népművészetről, alkotó közösségekről, az alkotásban kiteljesedő, a művészi kifejezésben örömet és vigaszt találó emberi sorsokról. Andrásfalvy mellett kell említenem Csilléry Klárát, Kresz Máriát és a nagy pályatársat és barátot, Martin György, Tinkát. Akit nemcsak a szemináriumi teremből ismertem, hanem a Bartók Együttes próbaterméből is, amelynek tagja voltam. Mi, amikor elindultunk az Erdélyjárásainkra, a Ceaușescu-korszak legsötétebb idején, a Tanár Úrral fémjelzhető elődök nyomdokain jártunk. A hajnali 3-kor Kolozsvárra beérkező Orient Expresszről leszállva úgy 5-ig eltöltöttük valahogy az időt a mocskos pályaudvaron, s aztán iramodtunk Kallós Zoli bácsi Móricz Zsigmond utcai házához. Fél 6 körül már meg lehetett érkezni hozzá. Vilma nénitől mindig kaptunk egy meleg teát. S aztán Zoli bácsi, minden „tudás őrzője” elindított minket: – menjünk ki Mérába, Vistára, most Palatkán, Széken vagy Magyarózdton van lakodalom, Gyimesben katonabúcsúztató. Vagy Zoli bácsi csatlakozott hozzánk és vitt minket Bonchidára, Válaszútra, Buzába, a mezőségi cuppanós sárba, mindig oda, ahol éppen lehetett zenét hallgatni, táncot látni.

Erdély és a falujárás elkötelező élménye minket is hasonlóképp magával sodort. Mi nem voltunk olyan bölcsek és céltudatosak, mint Tanár Úr, mint Tinka, Zoli bácsi, Pesovár Ferenc. Mi fiatalok voltunk, táncolni akartunk, a megtapasztalás lelkesületével vetettük bele magunkat az eseményekbe, nem volt időnk arra, hogy a fényképezőgépet elkattintsuk, jegyzeteket írjunk (amit a határon úgyis elvettek volna tőlünk). Ahogy a kiállítás táncfilmjeit nézem, ott a háttérben fel-feltűnik a fiatal Andrásfalvy alakja, amint a magnetofont bekapcsolja, amint jegyzetel. Felbecsülhetetlen értéke van annak, hogy úgy mint itthon, Magyarországon a tsz-szervezés és kulákozás legmegnyomortóbb tragikus időszakában, Ők táncra bírták, dalra fakasztották, megmuzsikáltatták az embereket a Ceaușescu-diktatúra retorzív korszakában, amikor a magyarországiak házigazdái a securitate folytonosan zaklatta.

Andrásfalvytól, Tinkától, Timártól, Kallóstól tanultuk, hogy nem elég lelkesen részt venni a mozgalomban, nemcsak kapni kell, hanem adni is va-

lamit vissza abból a rengeteg tartásból és emberségből a befogadó helyi közösségnek, a népművészeti mozgalomnak és a tágabb „családnak”, a nemzetnek. A kutató nem válhat szobatudóssá, nem bújhat el az íróasztala mögött, ki kell lépni, olyan tetre kész, „munkás” szerepet is vállalni kell, ami áldozatvállalással és felelősségvállalással jár.

Andrásfalvy Tanár Úr észrevette azt a gyermeket, aki a kiállítás táncfilmjének az elején feltűnik, aki a háttérből figyelve ugrál, szökdécsel, figyel, önkéntelenül is próbálja ellesni apjának, nagyapjának táncmozdulatait. A totyogó kislányra, aki a zubbonykájá szoknyáját csipőre tett kézzel ringatja, az iskolaudvar nyüzsgésében forgózó, sörgő lánykákra, „*adj király katonát*” játszó fiúcskákra.

Meg kell írni – megírja az oktatási programokat, útmutatókat fiataloknak, nevelőknek, szakkörvezetőknek. Irányt kell mutatni, zsűrizni kell, megjeleníteni a publicisztikákat a hagyományőrzőkről, a fesztiválókról. Beszélget a hozzá fordulókcal, szól mindazokhoz, akiknek fontos a hagyomány jövője, akik példát akarnak meríteni az elmúló paraszti világ emberének tudásából, autonóm függetlenségéből, teljes világképéből és az azt kutató tudós etikus elkötelezettségéből ahhoz, hogy maguk is egyenes derékkal, önmagukban megerősödve, a kritikus gondolkodás birtokában kerüljék el a csapdákat és tudják megteremteni a szellemi függetlenséget, a túlélés stratégiáit és erejét. Farkas Árpád (1978-ban a *Tiszatáj*-ban megjelent) versének a sorait idézve, hogy fúrjanak „*alagutakat a hóban, miljomnyi egymást kereső utat*”,⁴ hogy átmentsék az értékközpontú világot a jövő számára.

A *Tiszatáj* 1974. szeptemberi számában megjelent egy rovat *Népművészet és közművelődés* címmel, benne Kósa László, Vargyas Lajos, Martin György, Marosi Júlia, Bálint Sándor és mások írásaival. Itt egy interjúban Andrásfalvy Bertalan Budai Ilona kérdéseire válaszol.⁵ Ez két évvel azt követően jelenik meg, hogy megrendezik az első táncházat Budapesten és egy évvel azután, hogy ugyancsak a *Tiszatáj* lehozza Andrásfalvy Bertalan egyik korszakalkotó cikkét az *Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodást*.⁶ Mindössze 5–6 oldal, mégis lefordítják idegen nyelvekre. Kevés tömörebb és esszenciálisabb tanulmány van, amely közelebb visz a kultúrát létrehozó paraszti közösség gondolkodásának, motivációinak, értékrendjének, világlátásának megértéséhez.

Hadd búcsúzzam én is zárszóként Tanár Úrnak a *Tiszatáj*-interjúban megjelent szavaival, mert „*méltatlan szolgaként*” a szavaim megbotlanak és dadognak ahhoz képest, ahogy Tanár Úr kerek gyöngyszemekként formálva gurítja elénk gondolatait:

⁴ Farkas Árpád: *Alagutak a hóban. Tiszatáj* 1978, 4. sz. 5–6.

⁵ Budai Ilona kérdez. Válaszol: Andrásfalvy Bertalan. *Tiszatáj* 1974. 9. sz. 57–60.

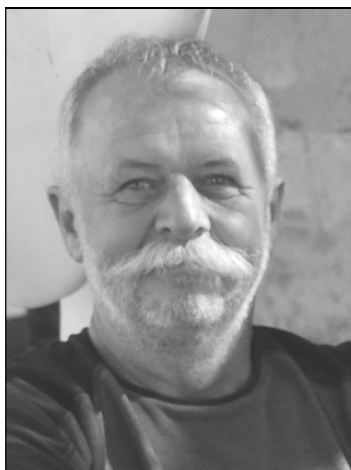
⁶ Andrásfalvy Bertalan: *Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodás. Tiszatáj* 1973. 8. sz. 105–110.

„A néprajzhoz két út vezet. Az egyik a népművészet titokzatos szépségének vonzása, a másik az az igény, hogy az ember meg akarja ismerni azt a népet, melynek fia lett, gondjával, bajával, erényeivel és hibáival. A maga számára élményt, gazdagodást kereső embert felelőssége tudata, felismerése teszi kutatóvá... Minden egyéniség érvényesülhet, ha minden erejével... a legjobbat akarja nyújtani. Őszinte igyekezetével, mondhatnám alázatával... Mi is az az egyéniség? Annak felismerése, hogy mi az a »szerep«, melyet csak én tudok betölteni, azzal, hogy önmagamot őszintén eszméim szolgálatába állítom.”

Köszönjük, Tanár Úr mindazt a gondolatot, ami tetté válik, a példamutatást, amit kaptunk – a mi nemzedékünk és a jövő nemzedéke. Isten éltesse jó egészségben, szeretetben sokáig!

FÜLEMILE ÁGNES

**Nem kopnak az őrlőkövek
Köszöntjük a hetvenéves Balázs Györgyöt**

Balázs Györgyöt sokan ismerik, tisztelik és szeretik, s nem csupán a néprajzos kollégák, hanem a Kárpát-medence minden szegletében – illetve még azon túl is – találkozhatunk olyan baráti társasággal, amelynek megbecsült tagja. Viszont kevesen vannak azok, akik valóban jól ismerik életének hét évtizedét. Noha az elmúlt közel húsz évben e sorok írója abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a munkahelyi feladatokon túl is több közös tevékenységben osztozott az ünnepelttel, azonban a korrekt köszöntő összeállításához bizony

segítségére volt szüksége. Azt tudni/sejteni lehetett, hogy a hetvenedik életévét 2021. december 26-án betöltő Balázs Gyuri rengeteg mindent letett az asztalra, de végigolvasva az önéletrajzát, illetve a fontosabb bibliográfiai tételeit tartalmazó listát, még inkább megerősödik bennünk az a gondolat, hogy az etnográfus-muzeológus szakma egyik meghatározó személyéről beszélünk.

A nádudvari születésű Balázs György a debreceni egyetemen szerzett néprajz–földrajz szakos diplomát, de már ötödévesen a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa lett Szentendrén, ahol ismerősként köszönthették, hiszen tanulmányai mellett már korábban is dolgozott itt. A Felső-Tisza-vidék tájegység megalkotásában tevékenyen részt vett, ugyanúgy, mint a Kisalföld tájegység munkálataiban. Mindkét rész felelős muzeológusa volt, de ezek mellett az Alföldön és a Balatonfelvidéken is végzett terepmunkákat. Már ekkor komolyabban kezdték érdekelni a malmok, és ez az érdeklődés a mai napig tart.

1982-től következett életének és munkásságának újabb fontos szakasza, ekkor került ugyanis a Mezőgazdasági Múzeumba, egész pontosan annak Növénytermesztési Főosztályára. Szépen lépdelve a ranglétrán, 1994-től az intézmény főigazgató-helyettese volt egészen 1999-ig, amikor áttette székhelyét a Néprajzi Múzeumba, ahol ugyanezt a tisztséget töltötte be. A vezetői pozíció velejárója volt, hogy a szakmai munka (kutatás, kiállításrendezés, publikálás stb.) nem mindig élvezett előnyt nála. Folyamatosan arra törekedett, hogy az intézmény minél jobb helyzetbe kerüljön és nem csupán az íróasztal felett tudott erről gondoskodni, hanem – köszönhetően a nagyon gyakorlatias egyéniségének – sokszor kétkezi munkájával „*tolta előre a múzeum szekerét*”.

A fentebb felsorolt patinás munkahelyei mindegyikében ez jellemezte őt. A Mezőgazdasági Múzeumban például ő dolgozta ki a teremőrzés alternatív rendszerét, amellyel együtt a fogadóttereket és kiszolgáló egységeket is komfortosabbá lehetett tenni. A Skanzenben a tájegységek építésénél (illetve az épületek eredeti helyéről való elszállításánál) – több kollégájához hasonlóan – tevékenyen részt vett, csakúgy mint a Néprajzi Múzeumban a raktárak, illetve az épület „*karbantartásában*” és megújításában, amelyeknek eredménye, hogy a tárgyak jelentős része sokkal jobb környezetbe került. Munkahelyein mindig is kiemelt figyelmet szentelt a műtárgyvédelemnek. Ennek kapcsán hasznosította nemzetközi tapasztalatait, kapcsolatait. Elévülhetetlen érdemei vannak a *Palotából látogatóbarát múzeum* elnevezésű projekt megvalósításában, amelynek során 2009–2010-ben megtörtént a Kossuth téri épület felújítása, ami által sokkal barátságosabb környezet várta az érdeklődő közönséget. Ugyancsak egyik fő „*hajtókereke*” volt a törökbálinti külső raktári munkálatoknak, amelyekről külön fejezetet lehetne itt írni. Most csupán néhány mozzanat kiemelésére van lehetőség, amelyek közül nem hiányozhat például a „*szám nélküli*” tárgyak beazonosítása – ehhez Balázs György tárgyi tudása elengedhetetlen volt –, vagy a szekerek, kocsik mozgatható tárolóinak megalkotása és ezek hasznosítása, új raktári rend kialakítása és még sorolhatnánk azokat az eredményeket, amelyeket az ő közre-

működésével ért el a múzeum – s mindezt a főigazgató-helyettesi tisztsége mellett csinálta. Nem derogált neki soha porszívót, akkumulátoros csavarozót, magasnyomású mosót vagy festőecsetet kézbe venni. (E tekintetben a legkedvesebb eszközei az asztalosszerszámok, ami a családi hagyományaikra vezethető vissza. Volt, hogy késő estig dolgozott a kézigyaluval, hogy egy kiállítási installáció elkészüljön.)

A múzeumi munkák során – a szervezés és a megvalósítás fázisaiban is – mindig látszott, hogy Gyuri igazi „csapatjátékos”. Nagyon jól tudott együttműködni a kollégáival, segítette, akit csak tudott, nem hagyta cserben sosem őket. Nemezszer hozott kisebb-nagyobb anyagi áldozatokat is, amelyek számára nem is „áldozatok” voltak, hanem természetes emberi gesztusok. A csapatmunkákban pedig sokszor ő vállalta a „zongoracipelő” (vagy ha úgy vesszük: székely kapu-, malomkő- vagy ekecipelő) szerepét, mert tudjuk, hogy az individuumok mellé mindig szükség van olyanokra, akik ténylegesen előre mozdítják a dolgokat, legyen szó itt akár raktárrendezésről, kiállításépítésről vagy munkaszervezésről. Ehhez tennénk hozzá, hogy Balázs Gyuri a közösségépítésből is mindig kivette a részét. Az általa kitalált, kezdeményezett és/vagy véghez vitt kisebb-nagyobb összejövetelekre, rendezvényekre, csapatépítőkre stb. a legtöbbször jó érzésekkel emlékeznek.

E személyesebb hangvételi sorok után – hiszen a köszöntők mindegyike szubjektív és kb. 99,9%-a elfogult – nézzünk még bele a kedvenc kutatási tevékenységébe (többre nem is elegendők a terjedelmi korlátok). Már fentebb említettük, hogy a malmok tudományos vizsgálatát több évtizede kezdte. Először az élőerővel működtetett típusok érdekelték, érdeklik, de ugyanúgy foglalkozott a vízi- és a szélmalomokkal is. A teljesség igénye nélkül kiemelünk néhány fontosabb publikációját. Az 1980-as és 90-es évek fordulóján megjelent több részes tanulmányára (*Élőerővel működő malmok a Kárpát-medencében*. I. Típrómalmok. *MMgMK* 1986–87. 405–446.; II. Taposómalmok. *MMgMK* 1988–89. 403–415.; III. Szárazmalmok. *MMgMK* 1990–1991. 127–147.) azóta is sokan hivatkoznak. Ennek bővebb formába öntése tulajdonképpen az *Élőerővel működő malmok a Kárpát-medencében a 18–19. században* című disszertációja, amelyet 1997-ben védett meg és megkapta a néprajztudomány kandidátusa címet. Külön foglalkozott pl. a csapodi, a vámosoroszi és a debreceni szárazmalommal (*MgMK* 1984–85. 437–464., *Ház és Ember* 5. 1989. 165–183., illetve *Ház és Ember* 6. 1990. 171–190.), tisztázta, hogy tulajdonképpen merre is forognak a malomkövek (Merre forognak a malomkövek? In S. Laczkovits Emőke–Viga Gyula [szerk.]: *Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére*. Debrecen–Veszprém, 2003. 113–122.), illetve komoly levéltári és adattári kutatásainak az eredményeit is olvashatjuk (Henry Willey Reveley szélmalom tervei a Festetics család levéltárában. In Kücsán József–Szende Katalin [szerk.]: *Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére*. Sopron, 1998. 303–322.; Horizontális vízimalmok a Bathyanyiak baranyai uradalmaiban a 18. században. *Ház és Ember* 28–29. *Tanulmányok Cseri Miklós 60. születésnapja alkalmából*. Szentendre, 2017. 241–250.). Szerkesztésében jelent meg angol nyelven Lambrecht Kálmánnak *A magyar szélmalom* című munkája (*The Hungarian Windmill*. Bp., 1999.), illetve eredeti változatának újrakiadása (Bp., 2004).

Tudását, tapasztalatát nem csupán kiadványokban olvashatjuk, hiszen több mint 30 malom rekonstrukciójában, tervpályázatában, tervezésében, építésében/újraépítésében stb. vett részt a Kárpát-medence szinte minden szegletében Esztergomtól Gyergyóremetéig, Csopaktól Pásztóig, Dusnoktól Kis-kovácsvágásig.

S még mindig malmok... 1985-től tagja Nemzetközi Molinológiai Társaságnak (The International Molinological Society), illetve 1997-ben ő volt a kezdeményezője a Magyar Molinológiai Társaság megalapításának, amelynek az elnöki tiszttét is betölti, de a múzeumokat összefogó Pulszky Társaságnál is vállalt vezetői szerepeket (ügyvezető elnök: 2003–2007; elnök: 2007–2010).

S mindezek mellett maradt ideje és energiája a kedvenc „hobbijára”, a családjára, illetve barátaira, akik körében még további boldog évtizedeket kívánunk!

Kedves Gyuri! Isten éltesse! Forogjon még sokáig életed (malom)kereke!

MÁTÉ GYÖRGY

Borsos Balázs köszöntése *

Borsos Balázs 60 éves

Tanárt nemigen ér nagyobb öröm, mint amikor rájön, hogy kivételesen tehetséges tanítványt taníthat. Borsos Balázs esetében ez rögtön nyilvánvaló volt, amikor diákként megismertem. Akkor már geológiai tanulmányaiban előrehaladt. Idősebb és érettebb volt évfolyamtársainál. 18–22 éves korban sokat jelent az a néhány év meg az egyetemi tapasztalatok, de láttam, hogy itt többről van szó. Penge elme, állapítottam meg, aki bátran tesz fel nem könnyen megválaszolható kérdéseket, megvitatja velem, például, a mezőgazdaság szocialista átalakulásának megítélését egy szemináriumon. Nyilvánvaló tudásvágy hajtja. Benyomásaimat megerősítette a Márvány utcai gimnázium falán látható tabló, amely az iskola kiemelkedő diákjait mutatta be 1984-ben, amikor unokaöcsém, a korán elhunyt történész, Sahin-Tóth Péter szalagavató bálján ott megfordultam.

Azután Borsos Balázs eltűnt.

1985 januárjában elutazott Afrikába Móga Jánossal hat hónapra, Teleki Sámuel nyomában, végigkövetve a nagy felfedező útját, meg egy kicsit tovább is menve a Tóközi Államokon át egészen a Kongói-medencébe behatolva. Bátor vállalkozásukból könyv született 1998-ban: a *Matatuháton Afrikában* (Budapest, Osiris Kiadó), és ebben fontos geológiai felismeréseket fogalmaztak meg a szerzők, többek között arról, hogy hogyan tapasztalhatta Höhnel működőnek a Teleki-vulkánt, amelyet a jeles tűzhányószakértő Tazieff nem tartott aktívak. Az út tapasztalatai szolgáltak alapul Borsos Balázs 1987-ben megvédett geológiai diplomamunkájához.

* Az alábbi cikkek a Borsos Balázs születésnapra készített köszöntőjén, 2021. november 30-án elhangzott előadások szerkesztett változatai. *A szerk.*

Az etnográfiai érdeklődés szép bizonyítékai főként a remek fényképek voltak a könyvben, amelyeket először vetítéseken láthattunk. Az ilyen megfigyelésekre azonban nem lehetett néprajzi szakdolgozatot építeni, ezért amikor Balázs hozzám fordult, hogy megtárgyaljuk szakdolgozati témáját, más témát javasoltam. Akkoriban készültem én is a Teleki Sámuel útját végigjáró expedícióra,¹ láttuk mindketten, hogy az azzal korábban foglalkozók mennyire nem jártak a dolgok végére, ezért javasoltam, hogy Balázs dolgozza fel az egykori expedíció tudományos teljesítményét, különös tekintettel a néprajzi eredményekre. Minthogy 1987. december 17-én elutaztam Tanzániába egy fél évre, így már a megírás végső szakaszában nem konzultálhattunk, de erre Balázsnak nem is volt semmi szüksége. Hogy mennyire alapos, elmélyült munkát végzett, az kiviláglik 1998-ban *Safari a pále, pále* címen könyvként kiadott munkájából (Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, a Magyar Etnológia sorozat 3. kötete), amely alig különbözik az 1988-ban megírt diplomamunkától. Az akkor összeállt tudásanyag azóta is fontos bázis, amelyből kiindulva Borsos Balázs időről időre ismét foglalkozik a 19. századi Afrikában kutatók munkásságával.²

Úgy mellékesen, 1986-ban, egyetemistaként, tett egy három hónapos utat Balázs Észak-Amerikában, Alaszkában, Kanadában járt, majd vissza az Egyesült Államokba, amelyből élvezetes útleírás született – 2000-ben jelent meg a *Vadászokról Vadnyugatra* (Budapest, Osiris).

A végzést követően a hogyan tovább tekintetében egy dolog volt nyilvánvaló. Képzettsége, érdeklődése valósággal predesztinálta Balázst arra, hogy az akkoriban már egyre szakszerűbb, azaz a természettudományokból merítő ökológiai antropológia művelője legyen, akinek tudására kutatóként és egyetemi oktatóként egyaránt szükség lesz. Sorra megjelentek az ökológiai antropológiát tárgyaló tanulmányai, majd összefogva könyvként 2004-ben (*Az elefánt a hídon*. Budapest, L'Harmattan).

Szerencsére nem csak én láttam a jövőt Borsos Balázsban, hanem Paládi-Kovács Attila is, aki nem csupán az MTA Néprajzi Kutatóintézetének volt az igazgatója, hanem Balázs tanulmányi időszakában az ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszékét is vezette, így ösztöndíjak, szerződések után Balázs az MTA Néprajzi Kutatóintézet állományába került. Itteni munkaviszonyban kezdte el kutatásait a Szernye-mocsár térségében és a Bodroglóközben, mellette először a budapesti, majd a miskolci kulturális antropológiai képzés keretében tanított

¹ Az 1987/88-as, Gábris Gyula vezette Magyar Tudományos Afrika Expedícióról van szó.

² Például: Terepmunka tropikálban. Az Egyenlítői Kelet-Afrika megismerése a 19. század második felében és egy ehhez készített útmutató. *Ethno-Lore* XXXIII. (2016) 247–258.

ökológiai antropológiát, majd Miskolcon más stúdiumokat is, többek között Afrika néprajzát.³

A kutatóintézetben én voltam az osztályvezetője az Etnológiai Osztályon, bár az első, igazán nagyszabású kutatásában másoktól több szakértelmet, segítséget kapott. Ez a Bodroglakó gazdálkodási változásainak vizsgálata volt 1840 és 1910 között, amikor a folyószabályozás, és az azt követő beavatkozások átalakították a természeti környezetet. Az ebből született kandidátusi disszertációt 1994-ben védte meg Borsos Balázs, majd könyvként 2000-ben jelent meg némileg rövidítve több, a disszertáció anyagára épülő tanulmányt követően (*Három folyó között*. Budapest, Akadémiai Kiadó).

Az ember és környezete közötti viszonyról a mi tudományunkban is sokan írtak Magyarországon, gondoljunk csak a halászati kutatásokra, vagy a Bodroglakó kapcsán Gönyey Sándor tanulmányára. Az elődöket gondosan figyelembe vevő Balázs munkája abban hozott újat, hogy ő átfogóan érvényesítette az ökológiai antropológiai szemléletet, a sokféle forrásból származó, egymással nehezen viszonyba állítható adatokat saját adatgyűjtéssel mintegy közös nevezőre hozta, térképek egymásra vetítésével és a számszerűsíthető adatok cluster-analízisével egységes szerkezetben kezelte, ezzel módszertanilag óriási lépést tett. Ezen a széles adatbázison igazolta, hogy a folyószabályozás a területhasznosítás tekintetében viszonylag sikeres volt a Bodroglakóban, ám a társadalmi környezetet illetően inkább sikertelen adaptációról beszélhetünk (Id. mű 184–186.).

Az ifjú Borsos Balázsban roppant energiák mozogtak. A kutatás és az oktatás mellett elvégezte a filmrendezői szakot is (1993–1996), több tudományos szakfilmet készített, közülük számomra a legemlékezetesebb a Peruban, Gyarmati János régészeti-kulturális antropológiai kutatásához kötődően forgatott *A nap fiainak földjén I–II*. (1997–1998) volt.

A kandidátusi disszertáció megvédése után leültünk beszélni a jövőről, és felhívtam a figyelmét arra, hogy most van néhány nyugodt éve, amit gyorsan használjon ki újratöltekezésre, mert közeleg az idő, amikor teljesítményénél és életkoránál fogva olyan állások, feladatok várnak rá, amelyek idejét elviszik, és most kell új témát találni, amit kidolgozhat azok mellett is. Mint kiderült, a jövőbe láttam.

Ami a töltekezést illeti, Balázs tett még egy nagyobb utat, ezúttal Pakisztánban járt és mászott hegyet nagyvonalúan megértő ifjú feleségének, Kálmán Outinak a hozzájárulásával.

Emellett abban az időben volt egy dolog, aminek révén szerepet kaptam Balázs életében. Akkoriban szerkesztettem a Paul Bohannon és Mark Glazer által összeállított *Mérföldkövek a kulturális antropológiában* (Budapest, 1997).

³ Az ELTE BTK-ra Boglár Lajos hívta meg az 1990-ben megalakult Kulturális Antropológia Szakcsoportba előadóként, majd Kunt Ernő az 1992-ben megalakított Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékre oktatóként.

Panem Kft.) kötet magyar változatát, és meghívtam Balázst, hogy fordítsa le a Leslie White-tól és Julien Steward-tól származó szövegeket. Örömmel tette, hiszen ökológiai antropológiai érdeklődésébe vágta, és mint kiderült, azzal a hatással jártak, hogy ráébredt a fordítás ízére. Azóta számos könyvet fordított, mintegy pihenésképp Woodehouse-tól és Arthur Ransome *Fecskék és fruskák* sorozatából, amelyeket unokáim nagy élvezettel olvasnak.

Talán nem mindenki tudja, de Balázs verseket is ír, limerickeket, amelyek meg is jelentek a Várady Szabolcs szerkesztette *Magyar Badarban* (Budapest, 2011, Syllabux).

Ami a jóslatomat illeti, bevált. 2001-ben igazgatóhelyettesnek hívta meg Paládi-Kovács Attila, ettől kezdve megfordult a viszony, most már ő lett az én főnököm. Ám ahogyan azelőtt is, viszonyunk inkább baráti volt, ez azután sem alakult másként.

Már ebben a pozícióban volt, amikor megalkotta eddigi legnagyobb szabású munkáját *A magyar népi kultúra regionális struktúráját* (Budapest, 2011. MTA Néprajzi Kutatóintézet), amelyben azt a munkát végezte el számítógépes adatfeldolgozással, ismét a cluster-analízis technikáját alkalmazva, amelyet a *Magyar Néprajzi Atlasz* alkotói már nem tettek meg. Ennek az *Akadémiai Díjban* (2014) részesített műnek az értékét az látja igazán, aki megvizsgálja az általa kimutatott térbeli tagoltság bármelyik példáját. Akkor látszik, hogy a rendelkezésre álló források (néprajzi és egyéb források, ideértve térképeket is) feldolgozása az MNA anyagával együtt jóval árnyaltabb és pontosabb képet ad sok esetben, mint ami eddig a köztudatban élt. Magam ezt Schleicher Veronikának a Balaton térségét tárgyaló doktori disszertációja (*Kölcsönhatások a Balaton térségében 1822–1960 között*⁴) opponensként tapasztalhattam meg.

A nagy mű eredményeit dolgozta bele Borsos Balázs *A magyar népi kultúra régióiról* Magyar Zoltánnal megosztva írott oldottabb áttekintésébe (Budapest, 2011. Mérték Kiadó), amelyben ő tekintette át az I. kötetben a Dunántúlt, a Kisalföldet és az Alföldet.

Megjegyzendő, hogy ha egyszer a magyar néprajzkutatás történetéről ismét ír valaki egy munkát, bizonyára megállapítja majd, hogy az 1990 és 2020 közötti időszakban a kutatás homlokterében állhatott a magyar népi kultúra táji tagoltsága, hiszen mindhárom akadémikusunk írt erről egy vagy több kötetet.⁵

⁴ Csekély változtatással megjelent (Schleicher Vera: *Kultúrfürdő*. Budapest, 2018. L'Harmattan).

⁵ Például Kósa László: *Paraszti polgárosodás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. 3. bővített kiadás. Budapest, 1998. Planétás Kiadó, Paládi-Kovács Attila írta a Kulturális régiók és etnikai, néprajzi csoportok fejezet nagy részét a *Magyar Néprajz* I/1-es kötetében (Főszerk.: Paládi-Kovács Attila, szerk.: Flórián Mária. Budapest, Akadémiai Kiadó, 427–598, 679–787. Ugyanebben a részben az Alföldet és Erdélyt Mohay Tamás tekintette át (599–678, 788–893.).

Az említett munkákon keresztül vezetett a díjak és kitüntetések szegélyezte út az akadémiai székhely felé 2020. február 10-én, amely visszanyarodás volt központi érdeklődéséhez, az ökológiai antropológiához, hiszen azt taglalta, hogy hogyan vizsgálható ökológiai lábnyomunk kultúrák közötti összehasonlításban.

Balázs ebben az évben töltötte be a 60. életévét, és a teljesítménye immenzus. Érdemes ilyenkor feltenni a kérdés, hogy ez minek köszönhető?

A tehetségnek nyilván. Az otthoni ösztönzésnek nemkülönben. A természettudományi érdeklődést építőmérnök édesapja, Borsos József, a néprajzit inkább folklórt is tanuló édesanyja, dr. Irányi Lujza ültethette el benne, akiről csak akkor jöttem rá, hogy jól ismerem a Széchényi Könyvtárból, amikor először jártam Balázsnál.⁶ Természetesen felvethető az is, hogy akadtak mesterei, de mint a fentiekből látható, ilyenek sokan lehettek, következésképp egyiknek sem volt igazán tanítványa, inkább a maga útját járja.

Úgy látom, hogy ő a David-Riesman-i belülről irányított ember (*A magányos tömeg*. Budapest, 1973. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 64–67.) jellegzetes megtestesítője, akinek van irányítúje, amelyet meggyőződéssel követ. Ez az irányítú a protestáns etikából vétetett, amelynek fő jellemzői, Max Weber (*A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, 1982. 87–290.) után szabadon: a hivatástudat és az ahhoz társuló kötelességtudat, a racionális számvetés a lehetőségekkel és a rendelkezésre álló javakkal, a mértéktartás, a léhaság és a felesleges luxus kerülése.

Az ilyen elveket követő ember alkotásba transzformálja energiáit, teljesít és gyarapít, miközben értékeket óv, őriz, az eshetőségekkel, lehetőségekkel számot vet, mérlegel, nem enged, hogy szenvedések irányítsák az életét a meggyőződés helyett arról, hogy mi jó, üdvös.

Persze, Balázs még csak hatvanéves, halad a maga ösvényén, és ez még messze vezethet.

Olykor azért jólesik visszatekinteni az időben.

Volt egyszer egy nagy közös utazásunk, amikor Lisszabonba tartottunk együtt, és velünk Kristóf Ildikó és Kovács Nóra. Az apropót a European Association of Social Anthropologists alakuló kongresszusa szolgáltatta 1990-ben, amelyre Boglár Lajos és jómagam úgy kaptunk meghívót, hogy elvihetjük két-két tanítványunkat, akik még nem 30 évesek. Boglár nem jött, de delegálta Nórát, Ildikót és Balázst meg én hívtam meg. A Balázs Kacsájával megtett kéthetes utazás részleteiről most nem számolok be, csak arra emlékeztetek, hogy a visszaúton, egy campingben töltött néhány órás alvást, hajnali korai kelést követően, amikor féket kellett javíttatnunk Franciaországban, betértünk egy kávézóba, hogy meggémberedett tagjaink életre keltsük, és ezért

⁶ Borsos Balázs édesanyjának szokásgyűjtése is megjelent (B. Irányi Lujza: A szokások Mónosokoron. *FolklórArchívum* 5. [1976] Szerk.: Hoppál Mihály. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 5–62.).

ittunk egy pohárka Calvadost. Balázs vezetett, így nem részesülhetett belőle. Ő egyébként is szinte absztinens, bár mindent megkóstol egyszer. Most pótolom az akkori hiányt, fogadd szeretettel:

és kívánok további alkotásokban gazdag éveket!

SÁRKÁNY MIHÁLY

Egy druszaság margójára

Borsos Balázst legalább harmincöt éve ismerem az egyetemről, majdnem három évtizede vagyunk kollégák a Néprajztudományi Intézetben. Egy év híján húsz éve dolgozunk vezetőként együtt. 2002-től ő igazgatóhelyettesként, én tudományos titkárként próbáltuk szolgálni az intézet érdekeit. Ő azóta rendületlenül igazgatóhelyettesként húzza az igát, miközben nagydoktor, aztán akadémikus, végül az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Irányító Testületének tagja is lett. Eközben én igazgató, majd főigazgató lettem, és papíron – nyomatékosan hangsúlyozom, hogy csak papíron – az adminisztratív nyilvántartott egymásnak való alá- és fölérendeltségnek állandóan változó, már-már teljesen kiismerhetetlen kuszaságában dolgoztunk és dolgozunk ma is. Mert ez a hivatali alá- és fölérendeltség soha nem volt tényező a kettőnk kapcsolatában, sem a munka terén, sem a barátságunkban. Ahogy hiányzik a szótárunkból – nemcsak egymás viszonylatában, hanem egyáltalán, abszolút mértékben, mindkettőnkéből – a beosztott szó, és csak munkatársunk van, úgy soha nem utasítjuk, hanem megkérjük, felkérjük egymást is, és a munkatársainkat is az elvégzendő feladatokra. Apróságnak tűnik, de az irányításhoz való hozzáállás, a vezetési attitűd meghatározó tényezője ez, ami mindig is közös volt bennünk, így rímelt benne is, bennem is a kollegialitás eszménye. Egyszer egy másik intézményben dolgozó kutató mondta nekem, mikor igazgató lettem, hogy milyen jó dolgom van, hogy olyan ember a helyettesem, aki együttműködő, aki

nem dőfi a hátamba a kést. Megdöbbsentem a gondolattól, hogy ilyen is létezhet? Hiszen mi akkor is jóban voltunk, amikor Ő nem volt senki és semmi, és amikor én se voltam senki és semmi. És ennyi évtized után most már biztosan mondhatom, hogy amikor megvénülünk majd – ha a ninivei hatalmak engedik, hogy éljünk még –, és már volt férfiakként újra senkik és semmik leszünk a hatalmi hierarchiában, akkor ugyanígy jóban leszünk, ugyanez a barátság köt majd bennünket össze, ami eddig is – remélhetően egy hosszú életen át.

Mert Balázs soha nem hajtott a hatalmi pozíciókra, elegánsan lépett oldalra, amikor igazgatóválasztásra került a sor. De a feladat, a felelősségteljes munka így is mindig megtalálta. Az otthonról hozott biztos erkölcsi-etikai érzék, hit és akarat, na és persze az állhatatosan elvégzett munka, a tudásvágy, ami mindig szolgálni akarással párosult, előre és feljebb vitte őt. Akkor is, ha nem akart kitűnni. Mert a műveltség, a tudás, az olvasottság ideje is eljön, kivált, ha ezt egy belső hang irányítja. Lászlóffy Aladár *Vox humana* című verséből ez a részlet mintha róla szólna:

„Egy alkonyi ablak előtt egy kinti hangban felismerem: egy benti hang. Az égen most is épp minden lángol, de ez csak a szokásos naplemente, az álmok előjátéka, az idő bölcsője,.. ez még csak az a sötétedés, mely elhozza az olvasás idejét... – felütött könyvembe még egy sokat szenvedett nagymama tette be, leánykorában ezt a szűziesen bolyhos gyopárt s az újságkivágást a veszteséglistákkal: ...Doberdo, ... Verdun, Dunkerque, Donkanyar, Hirosima...”

Igen, Balázs és Outi otthonában ott van a szép arcú nagymama úriasszony öltözetben, és ki tudja, melyik öreg könyvében lepréselt havasi gyopárral üzen. Ott van az első világháború poklát megjárt nagyapa több tucat, varázslatosan festett képe a falakon. Egy szecessziós plakát, a damaszt, a porcelán, és persze a sok ezer könyv, Balázshoz méltóan sorszámozva, katalogizálva. Az ízléssel, a tudással, az olvasottsággal és a hittel örökölt óriási adomány ez.

A családtól kapott értékek és a saját személyiségfejlődése során tanultak egy rendkívül sokoldalú és sokszínű emberré formálták őt. Merthogy egyszerre etnológus, filmrendező, operatőr, egyetemi oktató, néprajzkutató, persze mindehhez geológus-geomorfológus végzettsége is van. Precizitása – amely alkalmassá teszi arra, hogy a legaprólékosabb adminisztrációs feladatot is elvégezze – már-már közmondásos.

Most, hogy e köszöntőre készülve ránéztem az intézeti honlapon fentlévő angol nyelvű CV-jére, elmosolyodtam. Először azért, mert felesleges volt, minden fontos adatot tudtam fejből. Aztán azért, mert dehogy! Ahogy én nagyvonalúan a bevezetőmben azt mondtam, hogy Balázs 2002 óta igazgatóhelyettes, azt ő pontosabban jegyzi a honlapon. 2002-től 2011-ig (önálló intézeti létezésünkig) igazgatóhelyettes (deputy director), 2012-től 2018-ig igazgatóhelyettes, akit igazgatói megbízottnak neveznek (deputy director named as deputy entrusted by the director), hogy aztán 2018-tól újra igazgatóhelyettes legyen. Igaza van megint, mint általában, mint mindig. Így pontos, így dokumentál. Így hagy nyomot egy életrajzon az intézményi változás, az önálló-

ság elvesztése, a központosítás okozta kifícamodás, majd a fenntartóváltással összefüggő újabb Szervezeti és Működési Szabályzat diktálta változás, miközben ő és a feladatai ugyanazok maradtak. Ez a pontosság jól jellemzi őt.

Balázs azonban ennél is még sokkal összetettebb személyiség. Tudományos eredményei mellett kevesen ismerik magas színvonalú szépirodalmi műfordító tevékenységét. Gyermeknek megmaradni tudó lelke alkalmassá teszi őt arra, hogy a felfedezések örömeivel bolyongó kisfiú mosolyával fordítson angolról magyarra Arthur Ransome ifjúsági regényeket. Humora, éles esze és persze világlátottsága pedig P. J. Wodehouse magyar interpretálására készíti őt.

A józan, megfontolt, takarékos életvezetés koncepcionális kérdés a világlátásában, amely lehetővé teszi számára, hogy adakozzon, az egyházon keresztül támogassa az elesetteket, és hogy az Irányító Testületi munkájáért kapott honoráriumából díjat alapítson.

Számomra, és mindenki számára azonban az elmélyült műveltsége teszi őt kiváló beszélgetőpartnerré, remek társalkodóvá, szípkázó társasági emberré: egyszer Áprilyt szaval, másszor József Attilát idézi. A komolyzenétől a rock zenéig ismeri a klasszikusokat. De nem csak a művészet és kultúra terén művelt, hanem – és ez a mi bölcsész köreinkben nem túl gyakori – a természettudományok terén is jártas, hála persze geológus végzettségének is. Minden beszélgetésünk során tanulok tőle valamit, ami nem kis dolog, hiszen rengeteg időt töltünk együtt a közös munkáink során. Fodor Pali főigazgató korában mondta egy ünnepségen, hogy a felesége voltaképpen Balogh Margit, a helyettese, akivel több időt tölt, mint a valódi nejével. Nem lenne túlzás azt állítanom – Outi, most kérlek ne érts félre, és persze Ági, te főleg ne –, hogy Borsos Balázs a feleségem. A hétköznapiakban bizonyosan több időt töltünk egymás társaságában, mint a házaspárjainkkal. Szoktam mondani, hogy Balázssal mindent megbeszélünk, ő mindenről tud, amiről én tudok, 95%-ban. Az az 5 százalék különbség abból fakad, ami lényegtelen, vagy amit én elfelejték (mert ő nem felejt el semmit)...

Összeköt bennünket még a nevünk is. Ezért is különböztetjük meg magunkat az intézeti körlevelekben BoB-ként és BaB-ként. Habár az antropológiai jellemzőink meglehetősen különbözőek, de keresztnévünk és monogramunk azonossága, továbbá az, hogy a szakmai köztudatban „a *Balázsok*” vezetnek az intézetet – összekeverhetővé tesz bennünket. Se szeri, se száma a humoros történeteinknek, anekdotáinknak: anno neki gratuláltak az én Herder-ösztöndíjamhoz, nekem gratuláltak az ő akadémikussá választásához. Noch dazu a hőskorban, a kilencvenes években összekeverték a Gazdasági Hivatalban a fizetési borítékunkat: akkor én jártam jobban...

Kedves Balázs, azaz BoB! Kutatási témáid, az ökológiai és vizuális antropológia, az etnokartográfia és afrikánisztika terén elért eredményeid, szakmai sikereid, díjaid, a néprajztudomány működtetése terén végzett áldozatos munkád, érdemeid felsorolása estig tarthatna. Itt most hadd emeljem ki azt a bravúros képességedet, amellyel a „*senki földjén*” járva, a néprajzi és termé-

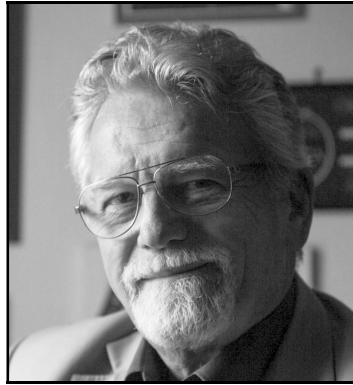
szettudományos ismereteid együttes kamatoztatásával meg tudtad alkotni a nagydoktori disszertációdban a szintézis összefoglalását, azaz a 20. század második felében megvalósított *Néprajzi Atlasz* eredményeit új dimenzióba emelted, és a számítógépes feldolgozásod segítségével újraalkottad a magyar népi kultúra regionális struktúráját. Ha valaki pedig azt gondolta volna, hogy az akadémikussá választásod a legcsekélyebb mértékig is korábban jött a hetvenhez közelítő, megszokott bölcész akadémikusi korhoz viszonyítva, az azt láthatja, hogy tekintélyed, lehetőségeid és osztályelnökhelyettesi kapcsolataid 100%-os kihasználásával minden erőddel a néprajztudomány diszciplináris érdekeit képviseled. Így tetted ezt az Akadémiai Néprajzi Bizottság elnökeként is, és így teszel meg minden Tőled telhetőt (és néha még annál is többet) az ELKH Irányító Testületének tagjaként is.

Kedves Balázs druzsám, legközelebbi harcostársam, drága Barátom, nagyon örülök, hogy alkotókedved teljében, egészségben ünnepelhetjük – még ha divatosan szólva némi spáttal is – a hatvanadik születésnapodat. A Jóisten legyen Veled és kedves jobbik feleddel, Outival továbbra is, még nagyon sokáig közös utatokon! Szeretettel köszöntelek minden elképzelhető jóval és széppel az intézet nevében! Isten éltesen sokáig!

BALOGH BALÁZS

IN MEMORIAM

Köszöntőből búcsúztató
Jankovics Marcell
(1941. október 21.–2021. május 29.)

2021 őszén várható, hogy a jeles rajzfilmrendező és kulturológus, számos kultúrtörténeti tárgyú tanulmány és könyv szerzője megünnepli Skorpió jegyű barátai körében (is) 80. születésnapját. Egy ilyen jeles évforduló megérdemli, hogy ha igen vázlatosan is, de megemlékezzünk néhány olyan jelentős sikeréről, amelyek fontos hozzájárulást jelentenek a magyar kultúra eredményeihez az elmúlt évtizedekben. Mert évtizedekben mérhető Jankovics jelenléte a hazai kulturális életben, és alkotótevékenysége minimum öt évtizedet ível át, mint ahogy a személyes barátságunk is. Egy alkalommal az 1973-as esztendőt említette a barátság kezdeteként. Természetesen megbízom híresen kitűnő memóriájában, mégis most egy majd évtizeddel későbbi eseményt idéznék. 1982 júniusának elején nyílt meg Debrecenben Jankovics Marcell kiállítása a DOTE Galériában az addig elkészült grafikai anyagából, Velényi Rudolf rendezésében. A kiállítás az *Etno-art* elnevezésű sorozatba illeszkedett, amelyeknek alkotói a magyar népművészet, a népi kultúra elemeit emelték be művészetük formakincsébe.

Jankovics mind a *János vitéz* (1971–1973), mind pedig a *Fehérlófia* (1978–1981) című egész estés filmjében ezen az úton járt, nem is szólva a *Magyar népmesék* (1977–1979) című sorozat képi világáról. Idéznék a kiállítás katalógusában közzétett szövegből, melyet annak idején megnyitóként felolvastam:

„... Petőfi költeménye, a János vitéz a magyar folklórból ismert népmesei motívumok felhasználásával készült. A mese azonban általános érvényű tanulságokat hordoz az emberségről, a helytállásról, a hűségről, a hazaszeretetről. Mint köztudott, a tündérmesében mitikus szerkezetek találhatók – ugyanis ebben a mesei műfajban élt tovább a korábbi mitikus gondolkodásmód. Talán ez magyarázza az elbeszélő költemény és a film közönségsikerét is – hiszen mindenki számára érthető nyelven szólt. A jelképek értelme a közösség tudatában egyértelmű, mert mindenki által ismert... A Fehérlófia esetében Jankovics még magasabbra emelte a mércét. Az ismert mesetípus (Berze Nagynál a 301.A) központi szimbóluma az égig érő fa, a hatalmas, a mindenséget tartó, amely a közép-ázsiai népek világképében a nemzetség szülőanyját jelképezi... A nagy erejű hős születését láthatjuk, az anyai áldozat és odaadás képeit. Ezenkívül nagyon fontos a mitológiai jelképek egymásba fonódása, nevezetesen a ló és a fa összekapcsolódása... A hős küzdelmei bár a mese világában folynak, mégis a sokfejú sárkányok alakjában mintha mai világunk ember alkotta szörnyei jelennének meg. A háttérben pedig gyakorta feltűnik a nagyváros, a kegyetlen, rideg arculatú falanszter víziója. Nem könnyű feladat ezeknek az egymást kizáró elemeknek az összehangolása. Jankovics megbirkózott a feladattal, és kivételes képi fantáziával illesztette egymáshoz az ősi mítosz és a mai jelképek sorait.”

Jankovics Marcell kiállításának megnyitója a DOTE Galériában
Balról jobbra: Jankovics Marcell, Velényi Rudolf, a DOTE Galéria művészeti vezetője és Hoppál Mihály
(Debrecen, 1982. június 4.)

2019-ben jelent meg egy monográfia, háromszáz nagy alakú oldal, *Jankovics Marcell* címmel, a Magyar Művészeti Akadémia kiadásában. A filmek alkotójának munkásságáról Varga Zoltán írt értékelő tanulmányt. Jankovics tanulmányairól, közéleti esszéiről és könyveiről pedig e sorok írója adott áttekintő ismertetést. Előre kell bocsátani, hogy a monográfiában rendelkezésre álló félszáz oldal is nagyon kevésnek bizonyult Jankovics szerteágazó érdeklődésének akár csak vázlatos áttekintésére, és most ez az ünnepi írás pedig még kevesebb lehetőséget ígér. Így aztán csak néhány főbb címszót említünk az irigylésre méltóan gazdag életműből.

Elsőként azokat a tanulmányait említeném, amelyek a népmesék, jelesül a magyar népmesék elemzésével és jelentéseik megértésével foglalkoznak. Jankovics rámutatott arra, hogy népmeséink a csillagos ég és az egyes csillagképek mozgásának megfelelően jelentéseket hordoznak. Fontos volt ez Jankovics számára azért is, mert a *Magyar népmesék* című rajzfilmsorozat elkészítéséhez nagyon jól megismerte a hazai népmesekincset. Véleményem szerint ő jobban ismeri népmeséinket, mint a hazai néprajzosok kilencven százaléka. A meseszövegek szimbolikájának ismerete tette, szerintem, oly népszerűvé mind itthon, mind pedig külföldön az egész sorozatot (egy hivatalos felmérés szerint például Japánban aratott nagy sikert a *Magyar népmesék* szinkronizált sorozata).

Hasonlóképpen nagy sikere volt a *Jelképtár* című kötetünknek, amely 1990 és 2010 között hét kiadást ért meg (társszerzők: Szemadám György, Nagy András és Hoppál Mihály). Tanulmányait többféle csoportosításban és válogatásban, de mindig a saját rajzaival illusztrálva vagy egy tucatnyi kötetben adta közre, amelyek mindig azonnal elfogytak, vagyis ma már könyvritkaságnak számítanak. A tanulmányok tematikája hihetetlenül változatos, a mitologikus gondolkodástól a vizuális nevelésen át a magyar címer kettős keresztjéig terjed.

Külön kötetben adta közre az egyes nagyobb filmjeihez készített rajzokat és jegyzeteket, vagy magát a forgatókönyvet (pl. *Ének a csodaszarvasról*, 2001; *Az ember tragédiája*, 2011; *Képes bibliai történetek*, 2015). Igazi kultúrtörténeti tanulmányosorozat a felvidéki templomok oltáraitól készített monográfiák képes kötetei, melyeket Méry Gábor (fotográfus és könyvkiadó) közreműködésével készített. 2007 és 2018 között, vagyis jó egy évtized alatt 12 kötet jelent meg, kitűnő minőségű képekkel, fotográfiákkal kísérve a Jankovics által írt szövegeket. Szinte évenként jött ki egy-egy könyv, ezek is nagy képeskönyvméretben, sőt, a nemzetközi érdeklődés kielégítésére a köteteket szlovákul és angolul is kiadták. Csodálatra méltó szerzőnk széles körű, vallástörténeti részletekben gazdag tudása, mindenkinek figyelmébe ajánlom!

Jankovics mindig nagyon tudatosan építette az egész életművet – legalábbis én így éreztem –, amit természetesen pozitívumként könyvelek el, hiszen a *János vitéz* (1971–1973) után minden nehézséget legyőzve elkészítette Madách remekműve nyomán *Az ember tragédiáját* (1988–2011), majd a

trilógia ékköveként a *Toldi* (2018–2021) került sorra. Így ezek az irodalmi klasszikusok elérhetőek lesznek rajzfilmek formájában. Elkészített egy mítoszfilmet *Fehérlófia* (1979–1981) címmel, ezenkívül 13 részt a *Mondák a magyar történelemről* (1986–1988) című sorozat számára. A népmesékkel együtt világos népevelői és magyar identitást erősítő cézzal választotta témáit Jankovics az elmúlt évtizedekben.

Ez a hazafias elkötelezettség 2019-ben, Trianon emlékévében világosan megnyilvánult abban a nagyszabású munkában, amely a *Trianon* (2019) kötetben és kiállításban öltött testet. Ahogy szerzőnk nyilatkozott: „*Ennél őszintébb munkám nem volt.*” Már csak azért sem lehetett, mert felmenői mind a mai határokön kívül éltek a tragédia idején. Jankovics egy szarkasztikus hangvételű karikatúragyűjtemény formájában dolgozta fel a tragédiát, a régi Nagy-Magyarország feldarabolását! Mint elmondta, mindvégig tartotta magát a történeti hűséghez, de a szereplőket valóságúen, mégis a karikatúra stílusában ábrázolta. Reméljük, hogy a középiskolák számára kötelező olvasmány lesz ez a sok tanulságot rejtő kötet.

Még a szinte áttekinthetetlen gazdagságú életmű után, napjainkban is dolgozik Jankovics Marcell, és amint közeli barátját beavatta, a *Biblia* egyes részeihez ír magyarázó vallástörténeti érdekességű kommentárokat. Állítólag már a harmadik kötetnyi jegyzetet készíti sajtó alá. Ez még egy hivatalos szakembernek is a dicsőségére válna. Jankovics az örökké alkotó művész prototípusa, aki akkor érzi jól magát, ha alkothat – legyen az rajz, illusztráció, film, esszé, vagy tanulmány.

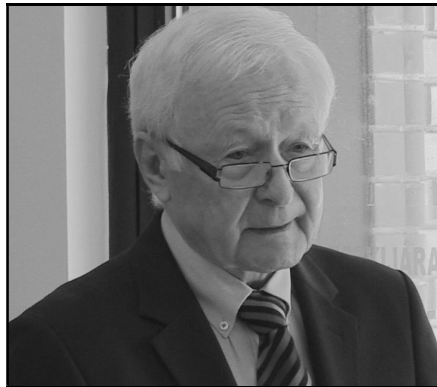
Adja Isten, hogy még sokáig élvezhessük e szakadatlan alkotóerő eredményeit!

†

A sors, vagyis a Fennvaló másként rendelkezett! Az ünnepi köszöntéshez nincs mit hozzátenni, a halál utáni megemlékezés már ne tegyen hozzá a visszafogott baráti értékeléshez...

HOPPÁL MIHÁLY

Elhunyt Bodó Sándor

Sokkolóan hatott mindenkire, akik közel álltak hozzá, a nyár közepi hír, hogy Bodó Sándor elhunyt. Társaságunk volt elnöke, aki 2009 és 2021 között, négy cikluson keresztül is ellátta tisztségét, váratlan baleset következtében, szellemi és fizikai ereje teljében távozott közülünk. Nyilvános búcsúztatására 2021. október 18-án, a budapesti Szent István-bazilika altemplomában, római katolikus egyházi szertartás keretében került sor. Bodó Sándor életműve jól ismert néprajzos szakmai körben. 60. és 70. születésnapja alkalmából Paládi-Kovács Attila, 75. születésnapjára pedig Kemecsi Lajos írt részletes, a szakmai utat is magában foglaló köszöntőt.

Bodó Sándor 1943. október 4-én született Mátészalkán. Általános iskolai tanulmányait szabolcsi, majd bodrogi iskolákban, míg a középiskolát Sárospatakon végezte. Egyetemi éveit 1961 és 1966 között Debrecenben, a Kosuth Lajos Tudományegyetemen töltötte, itt szerezte 1966-ban történelem–néprajz szakos muzeológusi diplomáját. Első írásai az állattartás témakörében még egyetemi éve alatt az *Ethnographia* folyóirat 1964-es és 1966-os számaiban jelentek meg.

Az egyetem befejezését követően sikerült szakmájában elhelyezkednie, s 1966. szeptember 1-től 1979. március 31-ig a miskolci Herman Ottó Múzeum segédmuzeológusa, muzeológusa, majd igazgató-helyettese volt. Munkahelyi feladataként a múzeum történeti gyűjteményét gondozta. A gyűjtemény gazdag céhtörténeti dokumentumanyaga képezte számos tanulmányának témáját, melyek a magyar mellett német nyelven jelentek meg. 1975-ben nyújtotta be és védte meg *A Bodrogi állattartása* című egyetemi doktori dolgozatát, amely a *Borsodi Kismonográfiák* 36. számaként 1992-ben Miskolcon önálló kötetként is megjelent. Szakmai – tudományos hírnevét erősítette az *Ethnographia* 1979. évfolyamában megjelent *Tokaj-Hegyalja, egy minőségi borvidék körülhatárolása* című tanulmánya is.

Ebben az évben váltott munkahelyet, s 1979-től egy sikeres pályázat nyomán a Heves megyei múzeumok, egyben az egri Dobó István Vármúzeum igazgatója lett. Saját bevallása szerint nagy kihívást jelentett az egri vár méltatlan műemléki állapotának javítása, amit az 1980-as évek elején indított „*hét vár rekonstrukciója*” révén számos részletében sikerült jobb állapotba juttatni. Egerben töltött évei (1985-ben) alatt nyújtotta be és védte meg kandidátusi dolgozatát *A magyar paraszti termelés igaerejének története* témájában. Szerepet vállalt elődje, Bakó Ferenc évtizedek által megszervezett „*palóckutatás*” eredményeinek négy kötetben történt közreadásában.

Mindeközben a nemzetközi tudományos kapcsolatok építésébe is egyre több szálon kapcsolódott be. 1985-ben részt vett a Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, az akkori Szovjetunió Syktivkar városában. Egy Eger környéki falu parasztgazdaságainak tárgykészletéről tartott előadása németül és magyarul is megjelent. 1985-től több alkalommal is részt vett a finn–magyar néprajzi-etnológiai szimpóziumsorozat finnországi és hazai rendezvényein. Az 1986-os eger–noszvaji rendezvény helyi szervezője volt.

A rendszerváltás hajnalán új feladat találta meg. 1989-ban nevezték ki a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjévé, majd 1990-től a Közgyűjteményi Főosztály vezetését bízták rá. Múzeumi, könyvtári, levéltári és műemléki feladatokkal, jogalkotási előkészítéssel, de pl. az egyházi múzeumok–könyvtárak–levéltárak működési feltételeinek megteremtésével, az Oroszországtól történő műkincs visszakövetelések kérdésével, a Seuso-üggyel foglalkozott, többek között.

1996. január 1-től pályázat révén megbízást kapott a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatói feladatainak ellátására. A három nagyobb múzeumból (a budai Vármúzeumból, az Aquincumi Múzeumból, a Kiscelli Múzeumból) és féltucatnyi kiállítóhelyből álló múzeumi életének, fejlesztésének, gyűjteménygyarapításának, állagmegőrző, kiállító és közönségkapcsolati feladatainak irányítását végezte. Különösen szerteágazó feladatokat jelentett számára a múzeum régészeti szerepének irányítása a főváros életében.

2002-ben a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200 éves évfordulója alkalmából a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület alelnökéként *Múzsák kertje, a magyar múzeumok születése* címmel kiállítást szervezett, amelynek katalógusa is megjelent. Ugyanekkor készült el a Viga Gyulával együtt főszerkesztett *Múzeumi arcképcsarnok* című kötet is.

2003-tól 2010-ig szakaszos időközönként heti egynapos kutatómunkával feltárta a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában lévő K 736-os fondot, amely a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyeletének iratanyagát, munkájának forrásait tartalmazza. Egyidejűleg, a szakirodalom feltárásával foglalkozott Pulszky Ferenc főfelügyelői tevékenységével.

Búcsú Bodó Sándortól
(Fotó: Vargyas Gábor)

Múzeumi főigazgatói tisztségéről 2013. december végi nyugdíjba vonulása alkalmával köszönt el. Így több ideje maradt saját tudományos kutatásai megvalósításának. Többéves kutatómunka eredményeként írta meg 2017-ben *A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában* című értekezését, amelynek eredményeként 2018-ban ítelték meg számára az MTA doktora (DSc) címet.

Főbb foglalkozásai mellett is aktívan és eredményesen vett részt a tudományszervezésben, a szakmai utánpótlás nevelésében. 1983 és 1989 között az

egri főiskolán, majd 1994-től 2010-ig a Miskolci Egyetemen tanított (részfoglalkozású egyetemi docensként, majd címzetes egyetemi tanárként). 2000-től a Műszaki Egyetem műemléki szakmérnöki képzésében vett részt. Társadalmi szerepvállalásai között kiemelhető, hogy az MTA Néprajztudományi Bizottságának mintegy negyedszázadon át volt tagja, az 1990-es években két cikluson át a titkári feladatokat is ellátta. 2003-tól 2008-ig az MTA Társadalomtudományi Kuratóriumának elnökeként dolgozott, ugyanebben az időben két cikluson át az OTKA Bizottság tagja is volt. 1996-tól 2008-ig a Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke, majd 2009 és 2021 között a Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban mintegy húsz éven keresztül elnökségi tagként tevékenykedett.

Szakmai elismerései közül – a teljesség igénye nélkül – kiemelhető a *Móra Ferenc-díj* (1975), Eger város *Pro Agria* díja (1989), a TIT *Bugát Pál-émlékérme* (2005), a Magyar Néprajzi Társaság *Györffy István-émlékérme* (2005), a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *Pulszky Ferenc-émlékérme* (2014). Állami és fővárosi kitüntetései között *A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje* (1996), a *Széchenyi Ferenc-díj* (2003), a *Budapestért Díj* (2006), *A Magyar Érdemrend középkeresztje* (2012) és Budapest főváros *Pro Urbe* díja (2013) említhető a szakmai munkásság kiemelkedő visszajelzéseiként.

Bodó Sándor pályafutását előbb távolról, a szakmai életpályája (el)ismerőjeként követhetem nyomon. Egyetemistaként a néprajz szak kurzusainak „kötelező olvasmányok” címszava alatt találkozhattam nevével és kimagasló tudományos szintű műveivel, majd kutatóként és oktatóként már a saját szakmai munkáim mankójaként tekintettem egyre terebélyesedő életművére. 2003-ban, amikor a Magyar Néprajzi Társaság titkárának választottak, már személyesen is módomban volt őt megismerni. A Paládi-Kovács Attila által két cikluson keresztül, 2003 és 2009 között vezetett Társaságban Bodó Sándor vállalta a feladatot, hogy az *Alapszabály* megújításának munkálatait fogja össze. Én mint egy új szakosztály (Városnéprajzi Szakosztály) létesítésének kezdeményezője többször is tárgyaltam vele főigazgatói irodájában. E találkozásokon kialakult kép később sem változott. Egy végtelenül elegáns, nyugodt, figyelmes és segítőkész úriember képe, akit sohasem láttam ingerülni vagy hitehagyottnak. Valami olyan belső szeretet áradt folyamatosan belőle, amely a vele kapcsolatban álló emberekre is jó hatással volt.

Nem csupán a kiemelkedő tudósra, Társaságunk 12 éven keresztüli elnökére, hanem az emberre is emlékszünk. Bodó Sándor örökre beírta magát Társaságunk és tudományunk történetébe és azoknak a szívébe, akik őt személyesen ismerhették.

Földi élete emlékét megőrizzük, nyugodjon békében!

BALI JÁNOS

Egy székely mesemondó emlékezete
Lakatos Károly
(Pálpataka, 1949. július 26.–2021. november 12.)

Noha a 19–20. századi folklórgyűjtések alapján a keleti magyar nyelvterület (a Partium, Erdély és Moldva) bővelkedett kiemelkedő tudású és esetenként folklórtörténetileg is jelentős népi mesemondókban, s habár a Székelyföld mint etnikus régió már a 19. század közepe óta meghatározó szerepet játszik a magyar folklórtörténetben (sőt, az első név szerint említett mesemondók is innen ismertek), mindössze egyetlen olyan egyéniségmonográfia származik erről a nagytájról, amely egy jeles mesemondó repertoárját dolgozza fel, adja közre. Az ez irányú folklórgyűjtések is viszonylag szórványosnak mondhatók, s a legtöbb vonatkozó adat inkább a Székelyfölddel északról határos Felső-Maros mentéről, a Görgény völgyéből, valamint a gyimesi völgyekből került elő. A legnagyobb szabású, legmélyebb merítésű székely népköltészeti gyűjtemény (és egyéniségmonográfia) Belatini Braun Olga nevéhez fűződik, aki az 1940-es évek első felében örököltette meg a csíkszentdomokosi polihisztor, Albert András meséit (e gyűjtemény jelent meg posztumusz nyolc évtizeddel később a Magyar Népköltészet Tára XIV. köteteként Benedek Katalin és Hermann Zoltán gondozásában). Ezért is revelációszerű és folklórtörténeti szempontból is figyelemre méltó Lakatos Károly személyének és mesemondói világának megismerése, hiszen Orbán Balázs másfélszáz évvel ezelőtti híradása óta a Sóvidékről (illetve annak pereméről) nagy tudású mesemondó nem volt ismert. A Pálpatakon élő Lakatos Károly egyike volt a magyar népi kultúra utolsó tradicionális mesemondóinak.

Lakatos Károly egy nyolcgyermekes székely család egyik fiúgyermekeként egy Korond környéki hegyi tanyán, a Hargita nyugati fennsíkján elterülő három tanyabokor (Fenyőkút, Pálpataka, Békéstanya) egyikében, Pálpatakán született. Tágabb lakóhelyén, a szegényebb korondiak kirajzásaként létesült és a 20. század folyamán kisebb faluvá terebélyesedett községben jelenleg mintegy százötven portán kb. négyszáz ember él, és a szellősen, egymástól bizonyos távolságra elhelyezkedő házakkal telepöttyözött hegyvidéki táj sokban emlékeztet a sóvidéki tanyavilágnál ismertebb Székelyvarságra, vagy az Úz forrásvidékén – szintén a 20. században létesült – gyimesi csángó telepekre. E még Korondtól és Felsősfalvától is jelentős mértékben elszigetelt, másfél-két órányi járótavolságra lévő havasi telepeken – ahová csak nemrég vezették be a villanyt, és csak az utóbbi években vezet személygépkocsival is járható út – értelemszerűen könnyebben és tovább fennmaradhattak mindazok az archaikumok, melyek akár a községközpontban, kivált pedig polgárosultabb vidékeken már a 20. század derekán is a felejtés részévé váltak, bomlásnak indultak.

Lakatos Károly tehát még egy számos tekintetben érintetlennek tűnő, hagyományos paraszti világba született bele, és mivel lakóhelye egy hegyvidéki tanyabokor volt, amelyet a téesszervezés sem érintett, másokhoz hasonlóan a havasi gazdálkodásba nevelkedett bele, akárcsak a szülei, valamint három fiú- és négy lánytestvére. Kortársai többségéhez hasonlóan maga is mindössze nyolc osztályt végzett (az első négyet a békástanyai, a felső tagozatos négy osztályt pedig a pálpataki iskolában). Egyik idősebb fiútestvére mellett kitanulta az asztalosmesterséget, de mivel nem szerette e szakmáját, élve egy kínálkozó lehetőséggel, elment a Fekete-tenger melléki Constantjára, ahol két nyarat is végigdolgozott pincérként. 1969–1970-ben tizenhét hónapon keresztül az észak-moldvai Botoșani-ban szolgált katonaként; román nyelvtudására is ezekben az években tett szert. E fiatalkori éveire – képes beszédbe ágyazva – úgy emlékezett vissza: *„Két nyarat fürödtem téjbe’-vajba’, itt pedig hasábfával kenegettek.”*

A tréfára mindig kész, jóképű, jó kiállítású székely fiatalember kétszer házasodott meg: először 1967-ben, majd 1980-ban. A két házasságából összesen hat gyermek született. Második feleségével (akit a Mezőségről hozott, ott is ismerte meg, sőt, onnan szöktette meg) négy évtizedet élt boldog és kiegyensúlyozott házasságban. Élete folyamán főként a pálpataki családi birtokon gazdálkodott: szarvasmarhákat tartva az állatok tejhasznából biztosította a család megélhetését, mivel azonban ez a tevékenység máig is csupán szerény bevételi lehetőséggel bír, telente mintegy két évtizeden keresztül erdőmunkával egészítette ki a jövedelmét. Másokkal összetársulva vagy egyénileg felvállalt egy-egy erdőterületet, és a fát a megbízók számára *„kitermelte”* – talán utolsó tagjaként az erdélyi folkloristák által megtalált, szintén részben erdei munkával foglalkozó havasi mesemondó mestereknek (lásd a magyarói Kurcsi Minya, a görgényüvegcsúri Jakab István példáját). A fiatalkorában megtanult asztalossgot Lakatos Károly idősebb éveiben kamatoztatta a falujában

vállalt kisebb munkák formájában, továbbá a korondi árusok számára esztergált otthoni műhelyében egészen a legutóbbi időkig kisebb használati tárgyakat, fából készült játékokat, díszeket. Eredendően jó kedélyét mindössze az utóbbi évek betegeskedései és kórházi kezelései árnyékkolták be, különös tekintettel arra, hogy másfél esztendeje az egyik lábát részben amputálni kellett. Mesemondói kiteljesedése és elismerése ezért is vált meghatározóvá az életében, hiszen a kényszerűen beszűkült élete e tekintetben újra kitágult és újra értelmet nyert.

A magyar és nemzetközi folklorisztika két alapvető mesemondói típust tart számon, a reprodukáló, valamint az alkotó típusú mesemondót. Lakatos Károly egyértelműen az utóbbi csoportba tartozott. Noha széles merítésű, hagyományos repertoárral rendelkezett, melyek zömét még gyerekkorában pálpataki tanyákon élő öregektől hallotta és tanulta, jelentős mértékben és tudatosan alakította is azokat, adaptálta a korra, saját földrajzi környezetére. Még az úgynevezett hagyományos meséi is sokszor variánsai a népmese-katalógusok által számon tartott hagyományos típusoknak, tanúsítva történetmondói, meseszöveői kreativitását, aktualizáló hajlamát, habitusát. E tekintetben még a magyar folklórtörténet alkotó típusú mesemondóinak a sorából is sok tekintetben kiemelkedett, leginkább azért, hogy számos, a hagyományos mesemotívumok felhasználásával megalkotott, saját maga által kitalált mesével is büszkélkedhetett, melyeket öntudatosan a *saját meséjének* tartott. Lakatos Károly mesemondói világa mégis távol állt a manapság egyre nagyobb teret nyerő és népszerűsége szert tett revival mesemondástól, hiszen történeteinek témája, szellemisége, nyelvezete archaikus jegyek sokaságát őrizte meg, és hagyományos tudásanyaga is szinte kivétel nélkül a szájhagyományozó népi műveltségben gyökerezik, egytől egyig autentikus folklóralkotás.

Lakatos Károly tehát egy kifejezetten széles repertoárral és sajátos, egyéni stílussal bíró, alkotó típusú mesemondó volt. Noha stílusát befolyásolta pálpataki történetmondói elődeinek elbeszélői karaktere, ismeretanyaga és egyes szófordulataik, sajátos történetészöveői képessége és újítási készsége mesemondóként hamisítatlanul egyedivé tette. A többnyire reprodukáló típusú mesemondókkal ellentétben Lakatos Károly mesemondásának alapvető sajátossága a mindenkori színezés és gyakori aktualizálás, noha mint jeleztem, még a maga költötte történetekben is azonosíthatók mindazok a motívumok, melyek a hagyományos népköltészeti örökség részét képezik.

Az utóbbi négy év folyamán tőle feljegyzett, 157 szövegből álló történet-repertoár közel harmada a voltaképpeni mese. E mesék többségét a tündérmesék és a tréfás mesék alkotják, ám e történetmondói repertoár részét képezik állatmesék, legendamesék, novellamesék, rászédett-ördög mesék, hazugságmesék, továbbá mondák (főként hiedelemmondák), valamint adomák, viccek és igaz történetek. A saját maga által megalkotott meséken kívül némelyik ilyen epikus alkotás folklorisztikai kuriózum és a székely népmeseanyag legarchaikusabb rétegét mutatja (hősmesék, novellisztikus rablótörténetek, az

Ibykus darvai típusú novellamese helyi redakciója). Számos meséjét, saját bevallása szerint, az esztergapad mellett találta ki vagy alakította, melyekben gyakori a humoros és pajzán tematika.

Az erdőmunkával összefüggésben említett havasi mesemondásnak Lakatos Károly hallgatóként és előadóként egyaránt részese volt az 1970-es, 1980-as években, de mesélt már katona korában, munkásszállón, újabban a kórházban is. Nyilvános fellépéseiről azonban mindössze egyről tudunk: az ezredforduló utáni években egy székelyföldi hagyományörző csoport meghívottjaként a budai Millenárison az általa előadott vőfélyversek mellett elmondott egy tréfás mesét is.

Lakatos Károly mesemondói „felfedezése” alig fél évtizedes múlta tekint vissza. Tőle származó mesék, az ő előadásában már az interneten is hozzáférhetők, és több ezres letöltéssel büszkélkedhetnek.¹ Mint azt az előljáróban kihangsúlyoztam, Lakatos Károly az utolsó hagyományos népi mesemondók egyike volt, s mint eredeti stílusú tradicionális történetmondó, mondhatni a személyében testesítette meg a folklórkutatók által oly sokszor hangoztatott „*utolsó órá*”-t, hiszen amit még ő tudott, az autentikus folklór volt, amit a nála fiatalabb történetmesélők, az viszont már „csupán” folklorizmus. Olyan népköltészeti örökség őrzője volt, amely a Székelyföld, azon belül is a Sóvidék prózaepikai hagyományvilágának egy viszonylag gazdag merítésű, színes és archaikus szövegeket is magában foglaló részét reprezentálja, átmentve azt a tömegkultúra korába, esetenként alakítva is rajta, sőt, gyarapítva is e szöveg-repertoárt. E repertoár sajtó alá rendezése – mesemondói egyéniség-monográfia formájában – folyamatban van.

A pálpataki mesemondó a készülő, már szerkesztés alatt lévő kötet (*Zöldmezőország*) megjelenését nem érthette meg. Két éve hordozott súlyos betegségét méltósággal viselte, talán ezért is volt olyan váratlan néhány hete érkező halálhíre. *A Népművészet Mestere* díjat és címet mint népi mesemondó, többszöri jelölést követően (amely jelölési folyamat anomáliái egy külön cikket is megérnének) végül ez év augusztusában nyerte el. Az azzal járó anyagi elismerést sajnos már nem vehette igénybe, azonban a kitüntetés ténye és visszhangja bizonyosan bearanyozta még hátralévő napjait. Mint a legtöbb kiemelkedő mesemondó kapcsán, bizonyára az ő esetében is még számos olyan történet elmondatlan maradt, melyek az újabb és újabb látogatások alkalmával felszínre kerültek volna, népköltészeti repertoárja mindazonáltal így teljesnek hat: nagyszabású, változatos és színes.

A folklórkutatók feladata, hogy e most még szunnyadó hagyományok mielőbb részévé váljanak a magyar néprajzi örökségnek.

MAGYAR ZOLTÁN

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=gEmHiQ5rIOI>

Tanítványi búcsú Csoma Zsigmondtól

A 2010-ben megrendezett Tálasi-emlékülésen Mohay Tamás mutatott be Csoma Zsigmondnak, akit külső témavezetőnek kértünk fel. Ekkor csak egy gyors telefonszámcsere volt lehetőség, hamarosan azonban az első konzultáció időpontját is leegyeztettük.

Megszeppenve haladtam végig a Mezőgazdasági Múzeum barokk épületének üres folyosóján, majd kopogtam be az utolsó ajtón. Zavartságom és féltelmem azonban rögvest elszállt, amikor fiatalosan, (talán) kék köpenyben, orrára kicsit letolt szemüveggel, széles mosollyal köszöntött Csoma Zsigmond. Csupán ennyit mondott: *„Az én feladatom mostantól az, hogy utódot neveljek.”* Meglepve és jó érzéssel hallgattam ezeket a szavakat, és mindvégig büszke voltam arra, hogy első végzett doktorandusza lehettem, és arra, hogy kezdettől fogva tanítványának nevezett. Az első pillanattól kollégaként kezelte az embert, támogatása töretlen volt az évek során.

Az első találkozáskor munkásságáról még keveset tudtam, de már a kezdeti konzultációk alkalmával megmutatkozott széles körű tudása, segítőkészsége, közvetlen stílusa. Az ő esetében nem beszélhetünk hagyományos konzultációkról. Szinte sosem konkrét kérdésekről beszélgettünk, nem elemeztük dolgozatom felépítését. Ugyanakkor egy apró kérdésből is több órás beszélgetés kerekedett, amelynek során a szőlő- és borkultúra számos kérdését érintettük, és mindezek során formálódott a rálátásom, a diskurzus végére pedig mindig letisztult disszertációm témájának egy-egy szelete. A múzeum büféjében már nem is kérdezték, hogy mit rendelünk, tudták, hogy két kávé lesz, és azt is, hogy az egyik asztal akár órákra foglalt lesz. Ez lett tudományos beszélgetéseink egyik fő helyszíne, a másik pedig a Károli Gáspár Református Egyetem hasonló funkciójú közösségi tere, ahova a szőlő- és borkultúráról vagy valamilyen művelődéstörténeti témáról tartott előadása után tértünk be konzultálni.

Támogatása nemcsak szakmai tudásának átadásában mutatkozott meg, hanem mindvégig igyekezett a tudományos életbe is bevezetni. Doktoranduszi

éveim alatt több konferencián is részt vettünk, amelyek szinte tanulmányi ki-rándulással értek fel, egri kutatómunkánk pedig terepgyakorlatnak is beillett.

Csoma Zsigmondban együtt volt jelen az egyetemi tanár, a muzeológus és a kutató, a kertészmérnök, a történész és a néprajzkutató. Mindez munkahe-lyeiben, témáiban, munkamódszerében is megmutatkozott.

1975-ben kertészmérnökként végzett az egykori Kertészeti Egyetemen.¹ Érdeklődése és kutatótevékenysége azonban részben családi indíttatás, részben kiváló tanárai, különösen Facsar Géza, Kozma Pál és Polyák Dezső ré-vén már ebben az időszakban is a szőlészet-borászat néprajza, története felé fordult. TDK-munkájában egy bükkaljai kis község (Tibolddaróc) szőlő-borkultúráját dolgozta fel történeti-néprajzi szempontból. Erről a nem egészen másfélezer fős településről indult el az a kutatómunka, amely aztán a Káli-medencén és a Somlón át egészen Burgenlandig és Egerig vezetett, és többek közt ez a terepmunka is azt erősítette benne, hogy a történész-néprajzos pálya felé forduljon. Emellett meghatározó volt számára a családját körülvevő baráti kör is (egykori népi kollégista szülők, cserkészbarátok, a nagyszalontai kör, az Exodus Kiadó körüli csoportosulás, Jánosi Sándor és köre, a gödöllői Heltai család és köre), valamint az egykori Kertészeti Egyetem híres tánckarában eltöltött idő, ahol táncolt és furulyázott. Tudatosan kezdte bővíteni történeti, néprajzi, művészettörténeti ismereteit, amelyeket folyamatosan ötvöztött az egyetemi tanulmányaival. Mindez rengeteg könyvtárazást jelentett, az OSZK-ban sokszor maradt zárásig, az utolsók között adta vissza a naponta kikért könyveket. Emellett 1974-től rendszeres látogatója lett Tálasi István agrárnép-rajzi, földművelési szemináriumának az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén.

Diplomamunkáját is a szőlőtermesztés témaköréből írta (*A szőlőtermesz-tés gazdasági-társadalmi-kulturális jelentősége Magyarországon a XIV. szá-zadig*), amelyet Balassa Iván jelesre értékelt. A Magyar Mezőgazdasági Mú-zeum akkori főigazgató-helyettesét egyik példaképének is tekintette, és min-dig büszkén mondta, hogy irodájában Balassa Iván íróasztalánál dolgozik.

Ezen előzményekkel érkezett meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba, ahol 1975. augusztus 1-jétől kezdett el dolgozni, és egészen nyugdíjazásáig az intézmény munkatársa volt. Először a múzeum keszthelyi Georgikon Major-múzeumában teljesített szolgálatot mint segédmuzeológus. Egy éven át is-merkedett a muzeológia alapjaival, gyakorlatával és a Georgikon meg a Feste-tics család történetével. Itt ismerte meg és másolta, cédulázta ki a keszthelyi Georgikon hallgatóinak és professzorainak jegyzeteit, előadási vázlatait, ami-nek később nagy hasznát látta számtalan publikációjában. Nagyváthy János, Pethe Ferenc alapvető munkássága itt alakult egységes képpé, amit később a

¹ Munkásságának első négy évtizedéről a 60. születésnapjára készített köszöntő kötet-ben olvasható összegzés. (Muskovics Andrea Anna szerk.: *Szőlő, bor, termelés, fo-gyaszítás, társadalom. Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Ma-gyarországról*. Budapest, Agroinform Kiadó, 2013. 10–12.)

szőlő-, a bor- és a kertkultúrával foglalkozó írásaiban tovább bővített és elmélyített.

1976-tól a Vajdahunyadvár épületében a Magyar Mezőgazdasági Múzeum segédmuzeológusaként a Munkaeszköztörténeti Archívum gyarapításán dolgozott, később pedig a számára legkedvesebb kollekciónak, a Szőlészeti és Borászati Gyűjtemény kezelője lett.

Muzeológusi pályája mellett a tudományos életben is folyamatosan lépett előrébb a ranglétrán. 1979-ben egyetemi kisdoktori fokozatot szerzett a Kertészeti Egyetemen *A somlói borvidék története* című disszertációjával, amely később két könyvnek is az alapját jelentette.² 1981-ben tanuló-kutató évet töltött Bécsben Balassa Iván *Herder-díjával*. Az egyetemen néprajzi, Kelet-Európa történeti tanulmányokat folytatott, történeti-néprajzi gyűjtőutakon vett részt, elkezdte a burgenlandi magyarság körében történeti-néprajzi kutatómunkáját. 1987–1988-ban Marburg an der Lahn-ban, a Phillips Universitáten hét hónapot kutatott, emellett tanulmányokat folytatott az Institut für europäische Ethnologie und Kulturforschungban Martin Scharfe professzor irányításával, majd Dél-Burgenlandban töltött két hónapot a helyi magyarok között.

1988-ban agrár-gazdaságtörténeti kandidátus címet kapott.

1995 tavaszán jelent meg addigi kutatásait összefoglaló, de számos új szempontot felmutató könyve, az azóta is sokat idézett *Szőlészeti, borászati hagyományok, a megújulás és a közösség kötelékében*. Ebben a Dunántúl szőlő- és bortermelesének, borkultúrájának európai történeti kapcsolatait, konfliktusait és kölcsönhatását vizsgálta a törökök kiűzésétől a 20. század elejéig.

1999. december 14-én az MTA nagytermében megvédte a *Szőlészeti-borászati hagyományok a közösség és a megújulás kötelékében* című disszertációját és elnyerte az MTA doktora címet.

Széles körű kutatómunkáját, írói vénáját szemléletesen tükrözi az MTMT-be feltöltött közel négyszáz publikációja, amelyek között tucatnyinál több könyve is megtalálható. Ezek közül a 2009-ben megjelent *Késő reneszánsz, kora újkori kertek és borok Erdélyben* című munkájával elnyerte a *Tudományos Publikációs Díjat* az Agroinform Kiadótól és *Az Év Boros Könyve* díjat a Magyar Bor Akadémiától. Utolsó kötete 2020-ban jelent meg *Protestáns magyarok a Felső-Őrségben* címmel. Ebben egyik legkorábbi, 1980-ban megkezdett kutatásának eredményeit adta közre.

Oktatói pályája 2001-ben indult; szeptember 9-én a Szent István Egyetem címzetes egyetemi tanárává választották, majd 2001. december 1-től a Károli Gáspár Református Egyetemen dolgozott. 2010-ig a Gazdaság- és Művelődéstörténeti Tanszéket is vezette, rövid ideig pedig a megbízott intézetvezetői

² A *Nászéjszakák bora: a somlói* 1986-ban jelent meg ismeretterjesztő írásként, amit további alapos levéltári kutatással és statisztikai elemzéssel bővített, lábjegyzetelt, majd agráretnográfiai-agrártörténeti tájmonográfiává fejlesztve 1993-ban Debrecenben *Allodiális és jobbágy-paraszti szőlő-bortermeles Somlón (16–20. század)* címmel adták ki ismét.

pozíciót is betöltötte. Az egyetemen haláláig oktatott, gazdaság-, művelődés- és társadalomtörténeti előadásait nagy érdeklődés övezte. 2010-től néhány éven át az Eszterházy Károly Főiskolának is oktatója volt. Itt színes tudására épülő előadásai mellett egyetemi jegyzeteket is készített.

Az évek során számos testület, egyesület munkájában vett részt, különböző közösségi feladatokat látott el. 1990 januárjától a romániai–erdélyi magyar múzeumi, majd közgyűjteményi támogatások és segélyek koordinálásával megbízott minisztériumi bizottság vezetője lett.³ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének főtákos volt, a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának elnökségét három cikluson át (2009–2018) vállalta. Ennek során számos sorozatot indított (*Velünk élő mestereink*, *Oroszlánkör-mök*), konferenciákat rendezett, kiadványokat szerkesztett. A Magyar Bortörténeti Társaság elnöke volt, a Magyar Bor Akadémia örökös tagja. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Phare HIR programjának tudományos bizottsági elnöki és a Történeti Bizottság elnöki tisztjét is betöltötte. Tagjává választotta az MTA Néprajzi Bizottsága, majd az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottsága.

Csoma Zsigmond a saját önéletrajzát felemásnak nevezte, mert bár kerétszermézőként végzett, szakmájában sosem dolgozott. Végzettsége mégis nagy hatással volt néprajzi, történeti kutatásaira, az egykori Kertészeti Egyetemen szerzett ismeretei nagymértékben járultak hozzá ahhoz, hogy az egyes témákat új megközelítésben láttassa, hogy a diszciplínák határait átlépő alapos tanulmányai, monográfiái jelenhessenek meg. És felemásnak tartotta az életrajzot abból a szempontból is, hogy a tömértelen történeti–néprajzi ismeret mellett az első kézből származó termelői, gazdálkodói tapasztalatot csak kisoroszi kertjének néhány szőlőtökéje, lugasa, málna- és szederbokra adta, nyírni való fűvével és gyönyörű Duna-partjával. Ez volt számára az a helyszín, ahol igazán ki tudott kapcsolni, ahol megszülettek legújabb munkáinak a tervei, ahol az elmúlt években egyre több időt töltött családjával, köztük nyolc unokájával. Hogy önéletrajza felemás lenne, azzal tehát aligha érthetünk egyet, viszont az, hogy most félbeszakadt, igazán szívszorító. Csoma Zsigmond váratlan halála ugyanis nemcsak egy kiváló kutatót, szerető édesapát, nagyapát, férjet szőlített el, hanem számos nagyszabású tervet, talán örökre a fiókban hagyva további könyveknek a vázlatait.

A Csoma Zsigmond 60. születésnapjára megjelent köszöntő kötetben az a megtiszteltetés jutott nekem, hogy szerkesztőként én méltathattam e jeles évforduló alkalmából nemcsak a néprajztudomány, hanem a történész, a borász és a szőlész szakma, továbbá minden olyan tudományág képviselője nevében, amelynek kutatási körébe valamilyen módon beletartozik a szőlő, a bor, a gazdaságtörténet. 2021-ben Simon Andrással, az MNT Anyagi Kultúra Szak-

³ 1991-ben *Miniszteri Dicséret* kitüntetéssel ismerte el a kulturális tárca a Deáky Zita kolléganőjével végzett határainkon túli muzeológiai, közgyűjteményi munkáját.

osztályának elnökével már a közelgő 70. születésnapról beszélgettünk, hogy miként tudnánk méltó módon köszönteni a szőlészet-borászat jeles kutatóját, a szakosztály egykori elnökét. E nagyszabású és örömteli tervek közepette érkezett novemberben a fájó hír, hogy Csoma Zsigmond nincs többé.

A köszöntés helyett így hát csak a búcsúzás és a köszönetmondás maradt... Egykori tanítványaként, kollégaként, barátként köszönetet szeretnék mondani neki a sokéves támogatásért, a sok biztatásért, amit mindig megkaptam, ha a kutatómunkába vetett hitem megrendült, ha a lelkesedésem alábbhagyott.

Kedves Zsiga! Kedves „öreg” Barátom! Isten veled!*

MUSKOVICS ANDREA ANNA

∞ 50 ∞

* Csoma Zsigmond temetése 2022. január 15-én volt a kisoroszi református temetőben. *A szerk.*

MINDENFÉLE

A Jankó János-díj kezdete

Többször is írtak a *Jankó János-díj* sikersorozatáról. Legutóbb Gráfik Imre közöl Györgyi Erzsébet hozzá küldött leveleiből (*Néprajzi Hírek* 2021/3. 161.). Itt is hangot kap az a vélemény, hogy a visszaemlékezések nem mindenben egyeznek. És hogy végtére a megmaradt dokumentumokat is össze kellene szedni.

Igaza van Györgyi Erzsébetnek, hogy Földes László körül kialakult egy kis kör, amely javasolta és meg is szervezte a *Jankó János-díj*at. Egy ilyen baráti összejövetelen én javasoltam ezt. Azt is elmondtam, hogy az ötlet előzményeként az Ókortudományi Társaságot kérte fel Marót Károly özvegye, hogy a fiatal kollégák támogatására alapítsanak egy díjat, amelynek előfeltétele volt az illető előadása az Ókortudományi Társaságban. Ehhez képest a *Jankó János-díj* odaitélése más formát öltött. Ilyen alapítási szándékunkat Földes László hozta a Néprajzi Társaság vezetősége tudtára. Ám a vezetőségnek nem tetszett, hogy a fiatalok maguk alapítsanak díjat, és ők ítélik meg, kik legyenek a díjazottak. Végül azzal érveltek, erre nincs pénze a Magyar Néprajzi Társaságnak. Válaszul mi szedtük össze a pénzt, erre vonatkoztak a postai feladóvevények. A díjat évente két személyre terveztük, mégpedig oly módon, hogy a tárgyi néprajz és a folklorisztika, valamint a főváros és a vidék megfelelő arányban szerepeljen. Az első díjak után a Magyar Néprajzi Társaság visszaküldte a hozzá eljuttatott összeget. Később már nem is járt pénzzel a díj. A személyi javaslatokat a Társaság akceptálta. De a két díjazott hamar csak évi egy fő lett. Erre ismét pénzt gyűjtöttünk, ám évek múltán egy-egy díjazott került szóba. Volt amikor a második díjazottat munkahelye anyagilag támogatni kívánta. Ezt a Társaság vezetése elvben kifogásolta. Ám az utóbbi évtizedekben a díjazás gyakorlata megszilárdult. A díjazottak névsora jelzi, mennyire volt sikeres.

Két „személyes” megjegyzést is tennék. Magam eleve leszögeztem, hogy nem fogadok el ilyen díjat – nem ezért javasoltam.

A *Jankó János-díj* szolgált mintául a *Györffy István-émlékérem*hez, hogy „ne csak a fiataloknak legyen díjuk”. Ez is sikertörténet. Manapság sok száz (!) díj s rang van tudományainkban. Köztük a legrégebbi a *Jankó János-díj*.

VOIGT VILMOS

Kutatói hagyatékok feldolgozása az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében

Adattári reneszánsz a BTK Néprajztudományi Intézetében

A Néprajztudományi Intézet 2017-ben a budai Várban elhelyezkedő MTA-épületegyüttesből a IX. kerületi Humántudományok Kutatóházába költözött át. Ez az intézeti Adattár számára is nagy kihívást jelentett, és a felszínre hozott bizonyos kapacitásbeli és strukturális problémákat, de egyben az összegyűjtött anyagban rejlő értékeket is. Ezek felismeréséből fakadt az a lelkesedés, amellyel 2020-ban hozzáfogtunk az adattári munkához, amelyhez számos külső és belső munkatárs csatlakozott az elmúlt esztendőben. A következő, közösen jegyzett írásukban ők adnak áttekintést a jelenleg is folyó munkálatokról és a közeljövő terveiről.

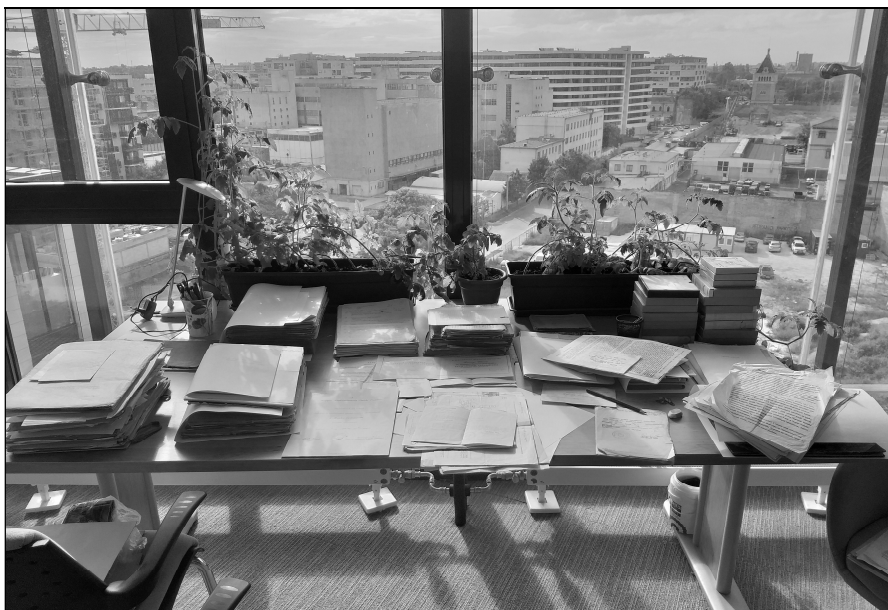
A Néprajztudományi Intézet – eredetileg MTA Néprajzi Kutató Csoport – megalakulása (1967) után pár éven belül megszületett a saját, belső adattár szükségességének gondolata is. Az alapító generáció fontosnak tartotta az intézeti kutatók gyűjtéseinek, kéziratának rendszeres archiválását. Az első – kéziratári – leltárkönyvet 1970-ben nyitották meg, 1976-tól pedig az Adattár önálló szervezeti egység – tudományos osztály – rangjára emelkedett, amelynek feladata „*a tudományos jegyzetanyag, a kutatást szolgáló fénykép- és diafelvételek, rajzok, mozgófilmek és hangfelvételek szakszerű tárolása, nyilván tartása és felhasználásra történő előkészítése*” lett (idézet az első adattári szabályzatból).

Az Adattár eredeti felépítése szerint hat, médiumok, illetve adattípusok szerint elkülönített gyűjteményt (Kézirat-, Fénykép-, Diapozitív-, Mozgófilm-, Hangfelvétel-, Rajz-, és Dokumentációgyűjtemény) ölelt föl. Idővel az Adattár kezelésébe kerültek át a más tudományos osztályok által felépített és gondozott szakarchívumok is (Népmesekatalógus, Népmondakatalógus, Néphitarchívum, Népi Gyógyászati Archívum stb.). További gyűjteményrészekkel gyarapodott az Adattár a nagy intézeti projektek (*Magyar Néprajzi Atlasz, Magyar Néprajzi Lexikon, Új Magyarság Néprajza*) anyagainak révén, illetve kutatói hagyatékoknak köszönhetően is.

Az Adattár vezetői Paládi-Kovács Attila, Selmeczi Kovács Attila, Hofer Tamás, majd Szilágyi Miklós, végül Czövek Judit voltak. Az önálló Adattári Osztály megszűnése után Czövek Judit egy személyben, adattárvezetőként gondozta tovább a gyűjteményeket. Az ő felügyelete alatt zajlott le a hangszalagtár, illetve a fotó- és diatár digitalizációja. 2016-tól 2020-ig Pastyik Endre volt az intézet adattárosa.

Az intézményköltözés elhúzódó folyamatának lezárultával, 2020–2021-ben indult meg az Adattár revitalizációja. A munkába bevont belső és külső

munkatársak megkezdték a még rendezetlen, illetve az elmúlt évek során szétzilálódott anyagok rendezését. Emellett megindult a már katalogizált gyűjteményrészek revíziója is, valamint a nyilvántartási rendszerek és működési mechanizmusok újragondolása.

*Diószegi Vilmos hagyatéka előrendezés közben
(2021. szeptember 1.)*

A teljesség igénye nélkül a következő munkálatokról számolhatunk be. Az Adattárba került kutatói hagyatékok közül eddig Bodrogi Tibor, Dömötör Tekla, Erdélyi Zsuzsanna, Égető Melinda, Kovács Ágnes és Szilágyi Miklós anyagaival foglalkoztak kollégáink (Bánfi Kata, Boldog-Bernád István, Svégel Fanni, Muntagné Tabajdi Zsuzsanna, Várkonyi-Nickel Réka). Többen dolgoztak az elmúlt félévben a fotó- és diatár digitális katalógusának fejlesztésén (Fodor Dávid, Kovács Bence, Tóth Katalin, Wessetzky Balázs), illetve a leltárkönyvek számítógépen kereshető változatainak létrehozásán (Zombory Andrea, Vári Erika). Egy levéltáros munkatársunk (Németh Ágnes) a Néprajzi Kutató Csoport működésével kapcsolatos tekintélyes iratanyag rendezését végzi. Folytatódott a *Magyar Néprajzi Atlasz* gyűjtőfüzeteit feldolgozó adatbázis építése (Kovács Bence), és a költöztetés során alaposan összekeveredett Népi Gyógyászati Archívum újrendszerezése is (Zombory Andrea).

Az intézet vezetésével közösen kialakítottuk az Adattárban való kutatásra és az adattári anyagok publikálására vonatkozó szabályzatot, és megkezdtük a gyűjteménygyarapítás rendjének kidolgozását is.

A közeljövő feladatai közé tartozik Diószegi Vilmos, illetve Gunda Béla és Kovács Ágnes tekintélyes méretű hagyatékainak rendezése, valamint olyan, különösen fontos, de nálunk csak töredékesen fellelhető kutatói hagyatékrészek feltárása, mint például Ortutay Gyuláé vagy Schmidt Éváé.

A már katalogizált gyűjtemények esetében folytatjuk az átfogó revíziót, és ezzel párhuzamosan fejlesztjük az Adattár digitális elérhetőségét. A hozzáférhetőség és az adatmentés szempontjából egyaránt sürgető feladat egyes anyagok (hangszalagok, filmek, fotók) digitális másolatainak elkészítése, és biztonságos tárolásuk megoldása. Ugyancsak előttünk álló kihívás az eleve digitálisan létrejött adatok (szövegek, képek, hang- és filmfelvételek) archiválási rendszerének kidolgozása. Ezen túl pedig megoldást kell találnunk a gyűjtemények – elsősorban a kímélő tárolást igénylő adathordozók – megfelelő fizikai elhelyezésének problémájára. Fontosnak tartjuk az Adattár gyűjteményének tervszerű gyarapítását is, ennek érdekében kutatói hagyatékok és levelezések megszerzését kezdeményeztük, illetve interjúk készítését tervezzük.

Munkánk egyik fontos célja, hogy nyitott és „kívülről” is látható kutatóhelyé tegye az intézet adattárát. Ennek a célnak a jegyében indítottuk az újtárra cikksorozatunkat is, amelyben munkatársaink az általuk végzett iratrendezési munkák tapasztalatairól számolnak be.

BEDNÁRIK JÁNOS
SZAKÁL ANNA

**Borászat és szőlőkultúra:
Égető Melinda (1941–2011) hagyatéka
a Néprajztudományi Intézet Adattárában**

Nyolcvan évvel ezelőtt született Égető Melinda, a hazai szőlőművelés és borkultúra kiemelkedő kutatója, aki közel 30 éven keresztül volt intézetünk tudományos munkatársa. A tanulmányban bemutatásra kerül szakmai munkássága az MTA NTI Adattárban őrzött hagyatékán keresztül.

Égető Melinda 1941. szeptember 15-én született Budapesten. Az ELTE néprajz-történelem szakán végzett 1967-ben, diplomamunkáját a Solti-lapály szőlőműveléséről készítette. *Az Alföld és a Dunántúl szőlőművelésének kapcsolata* című disszertációjával szerzett doktori fokozatot 1970-ben. Egyetemi tanulmányai mellett, 1967 és 1971 között a szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeumban dolgozott, amelynek kötelékében részt vett a nagyvázsonyi Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozásában. 1972-ben került a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumhoz, ahol 1980-ig dolgozott muzeológusként. Ebben az időszakban készítette népi építészettel kapcsolatos publikációit: a Zenta

környéki szállások és a szanki (Bács-Kiskun megyei) tanyák lakáshasználatáról szóló dolgozatait, és a délvidéki szórványmagyarság kultúrája felé is ekkor fordult érdeklődése. Legfőbb kutatási területe azonban a szőlőművelés és a hegyközségek története volt, főként az alföldi és dunántúli régiókban.

Égető Melinda kutatás közben
(Thorma János Múzeum, F 11774)

1981-ben rövid ideig a Gödöllői Agrártörténeti Kutató Csoport tudományos munkatársa volt, majd egy évvel később az MTA Néprajzi Kutatóintézethez került, ahol a frissen alakult Történeti-Néprajzi Osztály tudományos munkatársaként és a Takács Lajos vezette kutatócsoport tagjaként szisztematikus gyűjtésbe kezdett. Ennek célja a 17–19. századi hegyközségi törvények gyűjteményének összeállítása volt az ország egész területéről. 1986-ban készítette el kandidátusi értekezését *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig* címmel, amelyben közel két évtized kutatási eredményeit összegezte. 1988-tól tudományos főmunkatársaként dolgozott az intézetben. A szőlészeti- és borászattörténeti munkásságához kapcsolódóan OTKA-támogatásból végzett kutatást a bortermelő paraszti gazdaságok szerkezetváltozásáról a 2000-es években. Összehasonlító vizsgálataival új távlatokat nyitott az autonóm hegyközségek és a hegyközségi rendszabályok kutatásában.

Az MTA NTI Adattárában őrzött kutatói hagyaték nagyrészt az Égető Melinda halálát (2011) követően az egykori intézeti szobájában talált rendezetlen és félig rendezett iratokat tartalmazza. Az anyag rendezése 2021-ben történt meg. Az így kialakult struktúra szerint a hagyaték négy egységből áll. Ezek közül legnagyobb a több mint kétszáz tételt számláló Hegytörvény Archivum, amely a történeti Magyarország hegyközségeinek rendtartásait és szabályait tartalmazza. Az ország különböző levéltáraiból gyűjtött anyag főként a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára nagybirtokos családi levéltárainak vonatkozó 17–19. századi iratairól, illetve a dunántúli megyei és egyházmegyei levéltárak iratairól készült fénymásolatokat és ezek gépiratait tartalmazza. Az összegyűjtött hegyközségi anyag egy ötkötetes forráskiadvány-sorozatban látott napvilágot (*Szőlőhegyek Történetének Forrásai*, 2001–2011), és számos egyéb publikáció is született e közel három évtizedes kutatás eredményeképpen. Jelenleg az irategyüttesnek körülbelül a fele található az Adattárban, amely nincs teljes átfedésben a forráskiadványban publikáltakkal. E kutatásaihoz kapcsolódó levelezése bepillantást enged a rendkívül precíz kutató mindennapjaiba és kapcsolati hálójába. Ezenkívül az Adattár őrzi személyes dokumentumainak egy szűrt korpuszát, főként munkaügyi iratait. Szakmai munkásságának egyéb dokumentumai (cédulái, kéziratok) pedig kiegészítő információval szolgálnak az életmű értelmezéséhez.

A fent ismertetett személyi hagyatékon kívül az Adattár egy további, Égető Melinda által gyűjtött anyagot őriz: a két Bács-Kiskun megyei szlovák házaspár családtörténetével kapcsolatos gyűjtés a Hofer Tamás vezette *Életpályák, családtörténetek, kapcsolathálók* című kutatás iratai között található.

Az MTA NTI Adattárban található hagyatékon kívül Égető Melindához köthető iratanyagok találhatóak még a szentendrei Skanzen adattárának épületdokumentációs gyűjteményében, illetve a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum Adattárában is. Fényképfelvételeit a Viski Károly Múzeum (Kalo-csa) és a Thorma János Múzeum (Kiskunhalas) őrzi.

SVÉGEL FANNI

Felhasznált irodalom

BALOGH Balázs

2012 Búcsú Égető Melindától. *Néprajzi Hírek* XLI. 71–72.

ÉGETŐ Melinda

2008 A Néprajzi Kutatóintézetben folyó hegytörvény kutatás eredményeiről és tapasztalatairól. In Fülemile Ágnes – Kiss Réka (szerk.): *Történeti forrás – Néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*. 87–93. Budapest: L'Harmattan.

MÓD László–SIMON András

2013 Commemoration. Life and Work of Melinda Égető (1941–2011).
Acta Ethnographica Hungarica LVIII. 2. 465–470.

MUSKOVICS Andrea Anna

2011 Emlékezés Égető Melindára. *Ethnographia* CXXII. 1. 182–191.

SIMON András

2001 Égető Melinda köszöntése. *Néprajzi Hírek* XXX. 1–4. 134–136.

SZILÁGYI Miklós

2001 Égető Melinda 60 éves. *Ethnica* III. 4. 133–135.

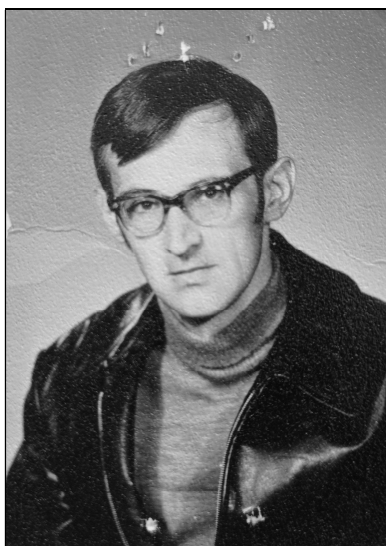
Egy sokoldalú tudományos életmű emlékei: Szilágyi Miklós hagyatéka

Harmincöt évvel ezelőtt, 1986-ban csatlakozott az MTA Néprajzi Kutató Csoportjához Szilágyi Miklós, aki kezdetben az Adattári Osztály, később a Társadalomnéprajzi Osztály vezetője volt, 1997-től 2002-ig pedig tudományos igazgatóhelyettesként tevékenykedett.

Szilágyi Miklós tudományos életműve igen szerteágazó. Munkásságának gerincét a magyarországi népi halászat kutatása és az alföldi mezővárosok történeti néprajzi vizsgálata képezi, de emellett foglalkozott a vadfogás, a méhészkedés és a népi építkezés témáival, ahogy kutatástörténettel, néprajzi forráskritikával (például a paraszti életrajzok, memoárok, történelmi eseményekre vonatkozó elbeszélések kapcsán) és a helytörténeti kutatással összefonódó néprajzi adatgyűjtés és elemzés módszertanával is. Ahogy Paládi-Kovács Attila méltatta korábban: „Sokoldalú tudományos munkássága a terepmunkától és levéltári adatgyűjtéstől kezdve a gondos forráskritikán, adatrendszeres elemzésen és értékelésen át vezet el a típusalkotásig, az általánosításig és elméletalkotásig, a történeti folyamatok megragadásáig.”¹ Szilágyi Miklós nevét a mai napig szeretettel emlegetik a Néprajztudományi Intézetben, az idősebb munkatársak kollégaként és barátként, a fiatalabbak tanárukként őrzik emlékét.

Szilágyi Miklós 1939. február 4-én született Tiszafüreden. Tanulmányait is itt végezte egészen a gimnáziumi érettségig. Tanulóéveiből, az 1950-es évekből származhat a hagyatéak legrégebbi tárgya, egy iskolás füzet, amelybe ceruzával több versét is feljegyezte. A versírással Debrecenben sem hagyott fel, ahol 1957-től kezdve tanult magyar és néprajz szakon. Ebből az időszakból is több dokumentumot őriz az Adattár, a legkiemelkedőbb az 1959-es, 12 gépelt oldalból álló dolgozata: *Az építőáldozat szokása az erdélyi magyarságnál*.

¹ Paládi-Kovács 2001: 7.

Dr. Szilágyi Miklós ceglédi múzeumigazgatóként
(MTA NTI VII. 10. F4)

Szilágyi Miklóst tanára, Gunda Béla orientálta a halászat kutatása felé, ami igencsak nagy hatással volt életművére. A későbbi években is tartották a kapcsolatot, levélváltásuk meghatározó eleme az Adattár birtokában lévő, igen impozáns terjedelmű Szilágyi-levelezésnek. Gunda meg volt róla győződve, hogy tanítványának a tudományos életben a helye, ezt meg is írta pár évvel később, amikor Szilágyi Miklós már múzeumigazgatóként dolgozott:

„Tulajdonképpen teljesen felesleges Miklósnak különböző külső munkákban részt venni. En aggódom, látom azt, hogy különböző városi munkákba ír, részt vesz számára teljesen felesleges közmunkákban. Néki mindenképpen centrális kérdések irányába kell fordulnia s akadémiai szinten gondolkodni. Ehhez Miklósban messzemenően meg is van a képesség és a készség. Nagyon kérem, hogy vessen le mindenféle sallang-munkát s a hivatali feladatain túl, amelyek nem kevesek, csak a magasabb szintű munkába kapcsolódjon bele.”²

Noha karrieréből következett volna az egyetemi pálya, Szilágyi Miklós 1963-ban otthagyta Debrecent, és Szolnokra ment, ahol a Damjanich János Múzeum muzeológusa, illetve a Tiszaparti Gimnázium tanára lett. 1964-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatójává nevezték ki – mindössze huszonöt évesen.

Szilágyi Miklós múzeumigazgatóként és helyi értelmiségiként sokat tett a kulturális élet fejlesztéséért: kiállításokat szervezett a kortárs művészeknek, cikkeket írt a helyi és országos lapoknak. Az Adattárban megtalálhatóak az ekkoriban írt beszédek, rádióbeli előadások és kiállításmegnyitók gépelt szö-

² Gunda Béla Sz. Bányai Irénnek, Debrecen, 1976. október 14. MTA NTI VII. 10. b.

vegei. Ezek már csak azért is roppant izgalmas dokumentumok, mert archiválásuk példaértékű, rendjüket azonban szükségszerűen meg kellett változtatnunk a hagyaték egészére és az Adattár lehetőségeire való tekintettel. Szilágyi Miklós rendszeresen készített másolatot az írásairól annak érdekében, hogy mindig maradjon nála egy példány. A műveit évek szerint rendszerezte, és egy egyszerű képlet ($X+Y=Z$) révén tartotta számon a teljesítményét: feljegyezte az adott évben eddig megírt művek folióinak számát (X), a jelenlegi mű folióinak számát (Y) és az immár meglévő összes mű folióinak számát (Z). Emellett rögzítette a szöveg elküldésének vagy elhangzásának idejét és helyét, valamint azt, hogy az utólag megjelent-e, és ott jelent-e meg, ahová először küldte. Azt is feltüntette, ha nem publikálásra szánta a szöveget.

*Szilágyi Miklós és kísérői a Székelykőn 1968-ban
(MTA NTI VII. 10. F22.)*

Szilágyi Miklós rendkívüli munkabírást mutatja, hogy miközben múzeumigazgatóként dolgozott, jelentős kulturális tevékenységet folytatott és családot alapított, nagy aktivitással végzett tudományos kutatómunkát is. 1968-ban feleségével, Sz. Bányai Irénnel (aki nemcsak magánéletében, de több kutatásban is társa volt) és jó barátjával, Bellon Tiborral (akinek a Szilágyi-levelezés és alighanem az Adattár leghumorosabb levelét köszönhetjük) Erdélybe utaztak a *Magyar Néprajzi Atlasz* számára anyagot gyűjteni. Az út során Járán szálltak meg a helyi evangélikus lelkésznél, gyűjtöttek Magyarlétán, Torockón, Kövenden és Tordán is, valamint ellátogattak Kolozsvárra. Az út-

iratai több vaskos dobozt töltenek meg. Az interjúk között ott vannak például a kisújszállási Szabó Lukáccsal készített beszélgetések, amelyek később *A személyes paraszti tudás érvényessége* című kötet alapjául szolgáltak. Szilágyi Miklós mindemellett a diákjainak is szervezett gyűjtőutakat. Ilyen volt például a szokolyai nyári gyakorlat, mely igen jól dokumentált: megmaradtak a levelek, bizonylatok, a névsor, illetve az egyik diák által készített cédulák is.

Noha Szilágyi Miklós életében több gyűjtési anyagát és munkáját is átadta az Adattár számára, hagyatékának legnagyobb részét a halála után a szobájában talált dokumentumok képezik. Bár a hagyaték legterjedelmesebb részét a gyűjtések (azon belül is az életútinterjúk gépiratai) és a cédulák teszik ki, a kutatás számára feltehetően a legfontosabb anyagot Szilágyi Miklós levelezése jelenti (ennek nagy részét a család adta át az Adattárnak). A leveleken keresztül bepillantást nyerhetünk a 20. század második felének értelmiségi világába, a vidéki kulturális élet lehetőségeibe és változásaiba, különféle néprajzos vállalkozásokba és valamelyest Szilágyi Miklós magánéletébe is. Mindezek mellett a kéziratok, különlenyomatok (az ajánlások révén szintén fontos dokumentumai a kapcsolatrendszernek), meghívók, képek, hangkazetták és kutatási anyagok 2021 őszétől mind rendezetten várják az Adattárba érkező kutatókat.⁵

BOLDOG-BERNÁD ISTVÁN

Felhasznált irodalom és források

Gunda Béla Sz. Bányai Irénnek, Debrecen, 1976. október 14. MTA NTI VII. 10. b.

PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001: Szilágyi Miklós köszöntése. In Bali János–Jávorka Kata (szerk.): *Merítés, tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 5–7.

SZILÁGYI Márton szóbeli és írásbeli közlései.

Szilágyi Miklós Oláh Miklósnak, Szekszárd, 1980. november 27. MTA NTI VII. 10. b.

SZILÁGYI Zsófia 2019: Édesapám. *Litera* (2019. június 24.). Link: <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/szilagyizsobia-edesapam.html>

⁵ Szilágyi Miklós kutatói hagyatékának darabszintű jegyzéke hamarosan elérhető lesz a BTK Néprajztudományi Intézet honlapján. Az adattári anyagok mellett a vidéki múzeumokban őrzött dokumentumok listáját is közölni fogjuk.

**Magyar folklorisztika európai perspektívában
Dömötör Tekla (1914–1987) hagyatéka
a Néprajztudományi Intézet Adattárában**

Dömötör Tekla ahhoz a kutatói generációhoz tartozik, amely a 20. század küzdelmes történelmi viszonyai közt élte az életét és végezte munkáját.¹ Jelen tanulmány a magyar folklorisztika európai szinten jegyzett, kiemelkedő kutatója, az ELTE Folklóre Tanszék első női tanszékvezetője szakmai munkásságát mutatja be az MTA NTI Adattárban őrzött hagyatékán keresztül.²

Dömötör Tekla 1914. január 13-án született Budapesten, Újlipótvárosban, fél évvel az első világháború kitörése előtt. Édesapja a fiatalon elhunyt Dömötör Miklós újságíró, banktisztviselő, édesanyja Márton Irén, az Izabella utcai elemi iskola tanítónője volt. Dömötör Tekla a két háború között tagja volt több, fiatal értelmiségi csoportosulásnak is: éppúgy eljárta Karácsony Sándor református kötődésű *Erő* leánycserkészcsapatába, mint különböző baloldali csoportokhoz Gödre vagy a Nagyvillám menedékházba.

Érettségi után, 1931-ben Franciaországba utazott nyelvet tanulni, és érdeklődése ekkoriban, a harmincas években fordult a néprajz, a népművészet felé. Bár eredetileg filozófusnak készült, hazatérve beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem angol–német szakára, ahol fő tárgyai mellett Solyomossy Sándor professzor néprajzi előadásait is hallgatta. A diplomaszerezést követően, 1937-ben doktorált *A passiójáték – Összehasonlító tanulmány a német irodalom köréből* című disszertációjával. Ekkor kötött házasságot – ötéves jegyesség után – Dobrovits Aladár egyiptológussal, akit Kerényi Károly Stemma-körének tagjaként ismert meg. Dobrovits 1939-ben párizsi ösztöndíjat kapott, amely révén a Louvre egyiptomi részlegében helyezkedett el, Dömötör Tekla pedig egy évig a Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Franciaországi tartózkodásukat a második világháború kitörése szakította félbe. 1941-ben megszületett első lányuk, Dorottya, így a háborút Dömötör Tekla már kisgyerekes anyaként élte meg. Ekkoriban gépelésből, fordításokból élt, valamint aktívan részt vett az ellenállási mozgalomban: a zugligeti Kerényi-villában igazolványokat hamisítottak, tucatnyi embert sikeresen bűjtattak. „*A díszletet aranyhajú kislányom képezte, aki a kertben a virágágyak közt homokozott, és így kívülről idilli képet nyújtott a villa.*”³

1946 és 1952 között a Fővárosi Könyvtár munkatársa volt, közben megszületett második lánya, Katalin. Ortutay Gyula hívására került az ELTE Néprajzi Intézetébe (1953), ahol a munkásfolklór munkaközösség tagjaként végzett gyűjtéseket. Ebből az időszakból a Néprajztudományi Intézet Adattárában

¹ Dömötör Tekla életéről bővebben lásd: Svégel Fanni: Tükör által. Dömötör Tekla élete. *Magyar Tudomány* (megjelenés alatt).

² Köszönettel tartozunk Pócs Évának a hagyatéka sorsát illető szíves szóbeli közléséért.

³ Dömötör 1987: 108.

megtalálható többek között a Salgótarján környéki bányavidéken végzett terepmunkájának anyaga (1951–1952: Kishartyán, Somoskőújfalu, Zagyvapálfalva és Salgóbányatelep; 1953: Karancseszi és Karancsberény). 1953-ban a Tolna megyei Kakasdon is gyűjtött, főleg a bukovinai székelyek körében élő betlehemezési szokásról, a *csobánolásról*. Áprilisban bekapcsolódott a sztálinvárosi munkásfolklor-kutatásba. A gyűjtési anyag főként szóbeli közlésen alapuló önéletrajzokból, rigmusok és csasztuskák szövegéből áll, amelyek előadói kőművesek, ácsok, bádogosok és kubikosok voltak.

Dömötör Tekla terepmunkán
(MTA NTI VII. 7. F 6.)

A gyűjtőutakra a legtöbb esetben Dömötör Tekla társasággal ment, mivel, Pócs Éva közlése szerint, nem szeretett egyedül gyűjteni. A hatvanas években állandó társa volt Eperjessy Ernő, akivel főként a Dél-Dunántúlt járták: közösen interjúztak Harkányban, Egyházaskozáron, Alsó- és Felsőszentmártonban, Szalántán és Drávasztyánban. Ennélfogva Eperjessy Ernő által rögzített gyűjtési anyag is található az Adattárban őrzött Dömötör-hagyatékban. Győr-Sopron megyében többek között Diószegi Vilmossal és Manga Jánossal járt, Tárkány-Szücs Ernővel pedig a büntető jogszokásokat, azon belül is a közvéleménybüntetések körébe sorolható *zángózást* tanulmányozta (Biharugra, 1955). Pócs Évával Egyházaskozáron járt (1966), ahol hiedelmeket és dalokat rögzítettek többek között Demse Dávidné Antal Luciától, aki *A Népművészet Mestere* cím birtokosa. A nyugati határvidéken, a magyarországi szlovének között Moldován Domokossal közösen rögzítették az 1968-as rábatótfalui és szentgotthárdi rönkhúzást.

Meghívó

A rábatótfalui társadalmi szervezetek
1968. február 25-én
a régi népszokások felelevenítésével

RÖNKHÚZÁST

rendeznek

MŰSOR:

11 órákor:
házasságkötés, anyakönyvezés
Szentgotthárdon az ABC áruház előtt.

13 órákor:
Rábatótfalu főterén farsangi lakodalmom
régí szokások szerint.
Utána a rönk árverezése.

15 órától:

FARSANGI BÁL

Disznótoros ételekről, jó italokról
kítűnő zenéről gondoskodik

Belépődíj: 5 Ft.

RENDEZŐSEG

*A rábatótfalui rönkhúzás plakátja
(MTA NTI VII. 7. F 645.)*

Folklorisztikai kutatásai mellett Dömötör Tekla színháztörténeti munkássága is jelentős: 1958 és 1966 között a Színháztudományi Intézet osztályvezetőjeként dolgozott és rendszeresen publikált színháztudományi kiadványokban. Drámatörténeti munkásságának egyik legfontosabb hozadéka a Kardos Tiborral közösen szerkesztett *Régi magyar drámai emlékek* sorozat első két kötete. 1961-ben kandidátusi fokozatot szerzett irodalomtudományból: értekezése, amely eredetileg az *Ünnepi szokások és népi színjátszás Magyarországon a feudalizmus évszázadaiban* címet viselte, 1964-ben *Naptári ünnepek – népi színjátszás* címmel jelent meg nyomtatásban. Férjével 1963-ban elváltak. Dégh Linda távozását követően, 1964-től az Ortutay vezette tanszék második emberévé lépett elő, 1968-ban pedig a tanszék első női vezetőjévé választották, és egyetemi docenssé nevezték ki. Három évvel később benyújtotta akadémiai doktori értekezését *A népszokások költészete* címmel, a védést követően pedig egyetemi tanári rangot kapott. A Folklore Tanszék vezetéséről 1979-ben lemondott, ám oktatási tevékenységét egészen 1984-ig folytatta.

Nyelvtanári képzettsége, klasszika-filológiai és irodalomtörténeti műveltsége és érdeklődése lehetővé tette, hogy egyszerre szemlélje az adott problémát az elit és a népi kultúra szemszögéből. A főbb európai nyelvek magas szintű ismerete pedig alkalmassá tette egy olyan szakmai kapcsolati háló kialakítására, amelynek segítségével az európai műveltség számos kérdésére

komplex választ volt képes adni. Mind a szokások, mind a színjátszás kutatásában döntő szerepet játszott az európai párhuzamok, kulturális kölcsönhatások keresése, az összehasonlításra alkalmas motívumok és elemek feltérképezése. A komplex, összehasonlító, emberi mentalitást, gondolat- és hitvilágot célzó vizsgálatai bár mindig egy-egy téma köré szerveződtek, tágabb kulturális összefüggésekre világítottak rá.

Szakmai egyesületek, köztük a SIEF, az ISFNR és a Magyar Néprajzi Társaság tagja, konferenciák rendszeres résztvevője, valamint hosszabb ideig az *Ethnographia* szerkesztőbizottsági tagja volt. A Magyar Néprajz sorozat *Népszokás, néphit, népi vallásosság* kötetének főszerkesztője volt, de a kiadást már nem érthette meg. A magyar néprajztudományban egyedülálló, személyes hangvételű önéletrajzot írt *Táltosok Pest-Budán és környékén* címmel.

*Kovács Ágnes és Dömötör Tekla gyűjtés közben az NDK-ban
(MTA NTI VII. 7. F 9.)*

Az MTA NTI Adattárban őrzött hagyatéka halála után, a lakásában fellelhető iratokat tartalmazza, amelyeket a család kérésére Pócs Éva gyűjtött össze az Adattár számára 1988-ban. A teljes Dömötör-hagyaték tehát Pócs Éva, Dömötör Tekla egykori tanítványa révén jutott az akkori Néprajzi Kutató Csoport birtokába, annak ellenére, hogy Dömötör Tekla nem volt annak munkatársa, bár részt vett intézeti kiküldetéseiben.

A hagyaték négy nagyobb egységből áll. Az Adattárban őrzött levelezés legértékesebb darabjainak azok a Honti Jánostól származó levelek tekinthetők, amelyeket Honti Párizsból küldött Dömötör Teklának és férjének, Dob-

rovits Aladárnak a harmincas évek végén. Szintén egyedülálló a főként karácsonyi üdvözlőlapokból álló képeslapgyűjteménye, amely alapján részben rekonstruálható szakmai kapcsolati hálója. A feladók között találjuk a Folklore Tanszék munkatársait, Voigt Vilmost és Katona Imrét, Dégh Lindát és férjét, Vázsonyi Endrét, André Varagnac francia folkloristát, J. V. Bromlej szovjet etnográfust, Brynjulf Alver norvég folkloristát, Ifan Kyrle Fletcher angol színháztudóst vagy Jacques Sinninghe holland mesekutatót. A második nagy egység szakmai munkásságának dokumentumait tartalmazza: magyar, angol és német nyelvű tanulmányok kéziratait, előadások szövegeit, egyetemi jegyzeteket, szakirodalmi jegyzeteket, opponensi és lektori bírálatokat. E dokumentumok jelentősége, hogy magukon viselik a szerző javításainak, megjegyzéseinek nyomait, így tanulmányozásuk során lehetőség adódik Dömötör Tekla tudományos gondolkodásának megértésére, a szövegalkotási folyamat vizsgálatára. A legnagyobb egységet a gyűjtései alkotják, főként ünnepekhez fűződő népszokások, hiedelmek és munkásfolklor témákban. A gépiratok mellett a helyszínen készített gyorsírással gyűjtőfüzetei is megtalálhatók a hagyatékban. Végül: a hagyatékban hét, Dömötör Tekla által rendezett album és számos további fotó is található; a terepfotók mellett az ikonográfiai kutatásaihoz gyűjtött illusztrációs anyag és aprónyomtatványok, valamint a külföldi utazások alkalmával gyűjtött, megíratlan képeslapok is ide sorolhatók.

Az MTA NTI Adattárában található hagyatékon kívül Dömötör Teklához köthető iratanyagok találhatóak még az ELTE BTK Folklore Tanszék Kézirtárában, főként a Nagy-Budapest Gyűjteményben, az MTA Kézirtára pedig levelezésének egyes darabjait őrzi: 10 darab Gunda Bélával való levélváltást, valamint egy darab Kardos Tibornak és szintén egy darab Honti Jánosnak küldött levelet.

SVÉGEL FANNI

Felhasznált irodalom

BALASSA Iván

1989 Dömötör Tekla. *Ethnographia* C. 1–4. 486–487.

BALÁZS Géza

1984 Dömötör Tekla hetven? In Balázs Géza–Hála József (szerk.): *Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*. 7–8. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.

DÖMÖTÖR Tekla

1987 *Táltosok Pest-Budán és környékén*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

PÓCS Éva

2016 Dömötör Tekla, a magyar népszokások kutatója (1914. január 13.–1987. november 15.). *Ethnographia* CXXVII. 2. 79–87.

VOIGT Vilmos

- 1984 Dömötör Tekla életútja. In Balázs Géza–Hála József (szerk.): *Folklór, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára.* 9–12. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- 2010 Dömötör Tekla. In Balogh Margit–Palasik Mária (szerk.): *Nők a tudományban.* 200–201. Budapest: Napvilág Kiadó.

Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015) hagyatéka a Néprajztudományi Intézet Adattárában

Erdélyi Zsuzsannát elsősorban egy korábban ismeretlen folklórműfaj, az archaikus népi imádság felfedezőjeként tartja számon a folklorisztika. Erdélyi János unokája 1921. január 10-én született Komáromban. Egyetemi tanulmányait magyar, olasz és filozófia szakon végezte Budapesten. Néhány külügyminisztériumi év (1944–1948) után a kiváló zeneszerző és népzene kutató, Lajtha László munkatársaként népzene gyűjtéssel foglalkozott (1953–1963), itt sajátította el a gyűjtés, a feldolgozás és a kiadás gyakorlatát.¹ Irodalomtörténeti ismeretei és zenei műveltsége miatt a csoport fontos és megbecsült tagja lett. A Lajtha-csoport 1950-es évekbeli gyűjtései között egyre hangsúlyosabban jelentek meg a különféle eredetű népelemek és a szokásköltészet hagyományai, és előtérbe került a szövegek történetiségének kérdése. Erdélyi Zsuzsanna feladata elsősorban a gyűjtött anyag szövegeinek lejegyzése, utólagos pontosítása és elemzése volt.² A népköltészet szimbólumai iránti érdeklődése már ebben az időszakban is megmutatkozott.³

Lajtha László halála (1963) után a gyűjtött anyagok és maguk a kutatók is a Néprajzi Múzeumhoz kerültek, így Erdélyi Zsuzsanna a múzeum Népzenei Osztályának munkatársa lett. Itt 1964 és 1971 között folytatta az elsősorban szokásokhoz kötődő népzene gyűjtését, illetve a már felgyűjtött népzenei anyag etnomuzikológiai szempontú rendszerezését.

1971 júniusában tizennyolc évnyi tereptapasztalat után lett az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának munkatársa. 1986-ig, a nyugdíjazásáig tartó tizenöt évet elsősorban az általa 1968-ban felfedezett archaikus népi imádságok gyűjtésének szentelte. Kiterjedt gyűjtéseket végzett az ország számos pontján, illetve a sajtóban közzétett felhívások segítségével, amelyekre válaszul levélben sok szöveget kapott. Alapos munkájának köszönhetően ez a korábban a

¹ Erdélyi 2010.

² Pálóczy 2013.

³ Erdélyi 1961.

szakma számára is ismeretlen imaszövegtípus a magyar folklorzstika önálló műfajává vált.⁴ A nyolckötetes akadémiai kézikönyv, a *Magyar Néprajz* 1988-ban megjelent *Népköltészet* kötetében Erdélyi Zsuzsanna önálló fejezetben tisztázta a műfaj jellemzőit, eredetét és meghatározta történeti rétegeit.⁵ Az archaikus imákon túl kutatói érdeklődése több más műfajra is kiterjedt a szakrális szövegfolklorisztikán belül, emellett vizsgálta az írásbeliség és a szóbeliség összefüggéseit, valamint az archaikus imák európai kapcsolatrendszerét.⁶ 1986-tól 1990-ig a Filozófiai Kutatóintézet munkatársa volt. Publikációi mellett hosszú élete során számos tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott, tevékenységéért több díjat is kapott (például *Népművészeti Európa Díj*, 1983; *Kossuth-díj*, 2001).⁷ Sokoldalú és lendületes, nagy munkabírású, szakmai és emberi kérdésekben is határozott személyét az intézeti munkatársak máig fel tudják idézni.⁸ Születésének 100. évfordulóját ünnepeve 2021. szeptember 23-án a Néprajztudományi Intézet konferenciát szervezett Erdélyi Zsuzsanna tudományos munkássága előtt tisztelegve.

*Erdélyi Zsuzsanna gyűjtés közben, Szeged-Alsóváros, 1982
(BTK NTI Adattár)*

⁴ Az imaszövegek első, önálló kötetben való megjelenése: Erdélyi 1974.

⁵ Erdélyi 1988.

⁶ Erdélyi 2001; 2015.

⁷ Hofer 1984.

⁸ Küllös 2016.

Az intézeti Adattár Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseinek hangzóanyagát magnókazettákon őrzi. Személyi anyagai (munkaterv, kutatási beszámolók, munkaügyi iratok) mellett a hagyaték legjelentősebb részét az 1964 és 1998 közti gyűjtések lejegyzései alkotják. Az írógéppel (sokszor két-három példányban) rögzített és mappákba rendezett anyag egységes felépítésű. A „gyűjtési jegyzőkönyv” címet viselő kéziratok első lapján a gyűjtés helyszínének és pontos napjának megjelölése után az adatközlők névsora (név, születési hely, idő) áll, majd a kéziratban szó szerinti lejegyzésben található archaikus imák és egyéb folklórszövegek kezdősor szerinti kiemelése következik, mint egy tartalomjegyzék.

Bár Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseinek középpontjában az archaikus imák voltak, a közel 15 000 oldalnyi anyagban számos más folklórműfajhoz tartozó szöveget is találunk: balladák, karácsonyi, húsvéti és pünkösdi énekek, köszöntők, igaztörténetek, legendák, Szűz Máriához kapcsolódó különféle szövegek szerepelnek a népi imádságok mellett. A gyűjtési lejegyzéseken kívül néhány ponyvanyomtatvány, illetve kézirat énekeskönyv is található a kézirat-hagyatékban. A gyűjtési jegyzőkönyvek jelentős része (1972 és 1980 között) digitálisan is a kutatók rendelkezésére áll. A gyűjtések hangzóanyagai az eredeti hordozókon (magnókazettákon) és digitális másolatok formájában egyaránt az Adattár Hangtár elnevezésű gyűjteményrészében található.

Kutatásra érdemesek a folklórszövegek mellett lejegyzett, esetenként egészen terjedelmes beszélgetések is, melyekből nem csak Erdélyi Zsuzsanna munkamódszerét lehet megismerni, de az adatközlőkről, a gyűjtések körülményeiről is kiegészítő információkat találhatunk. Fontos feladat annak feltárása, hogy az Adattárban található archaikus imák közül melyek jelentek meg nyomtatásban, és ezeken kívül még milyen és mennyi szöveg van kiadatlanul kéziratban. Kortársai szerint Erdélyi Zsuzsanna igen sok időt töltött terepen. Eddig még tisztázatlan, hogy pontosan hol, hány helyszínen, milyen földrajzi eloszlásban találhatóak a gyűjtőpontjai országhatáron innen és túl. Bár számos könyve és publikációja jelent meg és munkássága is jól feldolgozott, ezeknek a kérdéseknek a kutatásával mind az archaikus népi imádságokról való ismereteink, mind az ötven éves kutatói életpálya leírása tovább gazdagítható.

Az NTI Adattárában található hagyatékon kívül Erdélyi Zsuzsanna kutatásaihoz kapcsolódó anyagok találhatóak még a Hagyományok Házában (többek között a levelezése és a gyűjtőfüzetei), a Néprajzi Múzeumban, és az esztergomi Keresztény Múzeumban. Az intézetünkben található kéziratok kutatói hagyaték darabszintű jegyzéke hamarosan elérhető lesz a Néprajztudományi Intézet honlapján.

MUNTAGNÉ TABAJDI ZSUZSANNA

Felhasznált irodalom

ERDÉLYI Zsuzsanna

- 1961 Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához. *Ethnographia* LXXII. 2. 173–199.
- 1974 *Hegyet hágék, lőtőt lépék... (Archaikus népi imádságok)*. Somogyi Almanach 19–21. Kaposvár.
- 1988 Archaikus népi imádságok. In Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar Néprajz* V. 692–748. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 2001 „Aki ezt az imádságot...”. *Élő passiók*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- 2010 *A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. (A jegyzeteket, utószót írta: Solymosi Tari Emőke) Budapest: Hagyományok Háza.
- 2015 *Múltunk iratlan lírája. Az archaikus népi imádságműfaj háttérvilága*. (A szöveget gondozta: Kovács Emília.) Pozsony: Kalligram Kiadó.

HOFER Tamás

- 1984 Erdélyi Zsuzsanna Európa-díjas. *Ethnographia* XCV. 2. 334–335.

KÜLLŐS Imola

- 2016 Gondolatok Erdélyi Zsuzsanna munkásságáról – posztumusz tanulmánykötete ürügyén. *Ethnographia* CXXVII. 1–4. 283–290.

PÁLÓCZY Krisztina

- 2013 A Lajtha-csoport és a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának fénykora. *Ethnographia* CXXIV. 4. 545–562.

**A BTK Néprajztudományi Intézet Adattárának
Magyar Néprajzi Atlasz különgyűjteménye**

A magyar néprajztudomány második világháború utáni alapvető kézikönyvei, kutatók és kutatóhelyek együttműködésén alapuló szintézisei egyaránt a BTK Néprajztudományi Intézetében (melynek jogelődje az MTA Néprajzi Kutató Csoport, majd Kutatóintézet) valósultak meg. Ezért itt található a *Magyar Néprajzi Lexikon*,¹ a *Magyar Néprajz* című kézikönyv,² valamint a *Magyar Néprajzi Atlasz*³ szerkesztőségének fennmaradt iratanyaga.

A 634 térképlapot tartalmazó *Magyar Néprajzi Atlasz* célját Barabás Jenő a következőképpen foglalta össze: „térképlapokból és kiegészítő szöveges magyarázatból álló mű, amely a magyar népi kultúra reprezentatív elemeit és

¹ Ortutay főszerk. 1977–1982.

² Paládi-Kovács főszerk. 1988–2011.

³ Barabás szerk. 1987–1992.

jelenségegyütteseit a nyelvterület egészén helyi előfordulásukban, sematikus jelekkel kifejezve mutatja be”.⁴

Az atlasz szükségességét első alkalommal Schwartz Elemér vetette fel 1931-ben,⁵ ám konkrét tervezetét a Stockholmból hazatérő Gunda Béla dolgozta ki 1939-ben.⁶ Az első vonatkozó témalapokat a Magyarisztudományi Intézet költségén nyomtatták és küldték ki, azonban a II. világháború megakasztotta az adatgyűjtést. Az 1941 végéig 700 településről visszaérkező, a Néprajzi Múzeumban őrzött kérdőívek feldolgozása napjainkig sem történt meg.⁷ E próbálkozást követően 1955-ben tűzték ismételen napirendre a *Magyar Néprajzi Atlasz* kérdését.⁸ 1958-ban jelent meg az atlasz kérdőívének négy füzeté,⁹ egy évvel később pedig a gyűjtési útmutató.¹⁰ A füzetek 50–50 (mindösszesen 200) fő kérdést, témát és átlagosan 5–6 alkérdést tartalmaznak. Ezek közül 36 a földművelés, 14 az állattartás, 30 a település és építkezés, 9 a teherhordás, 11 a kenderfeldolgozás, 31 a táplálkozás, 19 az öltözködés, 25 a társadalmi néprajz és szokások, 1 a népzene, 24 pedig a hiedelmek kérdéskörére koncentrál.¹¹ A kérdések nagyobb része a 19–20. század fordulójának ismeretanyagára irányul, ám kisebb hányadban a gyűjtőmunka idején megfigyelhető életformában bekövetkező változásokra vonatkozóan is informatívak.¹² Az útmutató szerint átlagosan 5–6 adatközlő megszólaltatására volt szükség falvanként, de ez a szám egyes településeken a gyakorlatban gyakran a 20-at is elérhette. Az atlasz lapjain 417 gyűjtőpontot nevesítenek,¹³ azonban adattárunkban nem lelhető fel a települések minden gyűjtőfüzete, Egy-egy helységből olykor csak hiányos anyaggal rendelkezünk, más esetekben azonban egy falu ismeretanyagát két kutató is felgyűjtötte. Összességében kijelenthető, hogy gyűjteményünkben mintegy 1600 gyűjtőfüzetet és megközelítőleg 35 ezer fényképfelvételt őrzünk.

A kutatópontok a tagoltabb kultúrájú vidékeken sűrűbben, máshol azonban elszórtabban helyezkednek el.¹⁴ 1959 és 1969 között az atlasz munkatársai mintegy 400–420 településen végeztek átlagosan 8–10 napos terepmunkát a mai Magyarország mellett Ausztria, Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, valamint Jugoszlávia egyes településein (az országok neveiből kialakított betűkódok szerint a gyűjtőfüzeteket napjainkig ezen országelnevezések alapján

⁴ Barabás 1980: 491.

⁵ Barabás 1955: 418.

⁶ Paládi-Kovács 2017: 15.

⁷ Paládi-Kovács 1990: 96.

⁸ Barabás 1955.

⁹ Barabás–Diószegi–Gunda–Sz. Morvay–Szolnok 1958. szerk.

¹⁰ Barabás–Diószegi–Gunda–Sz. Morvay–Szolnok 1959. szerk.

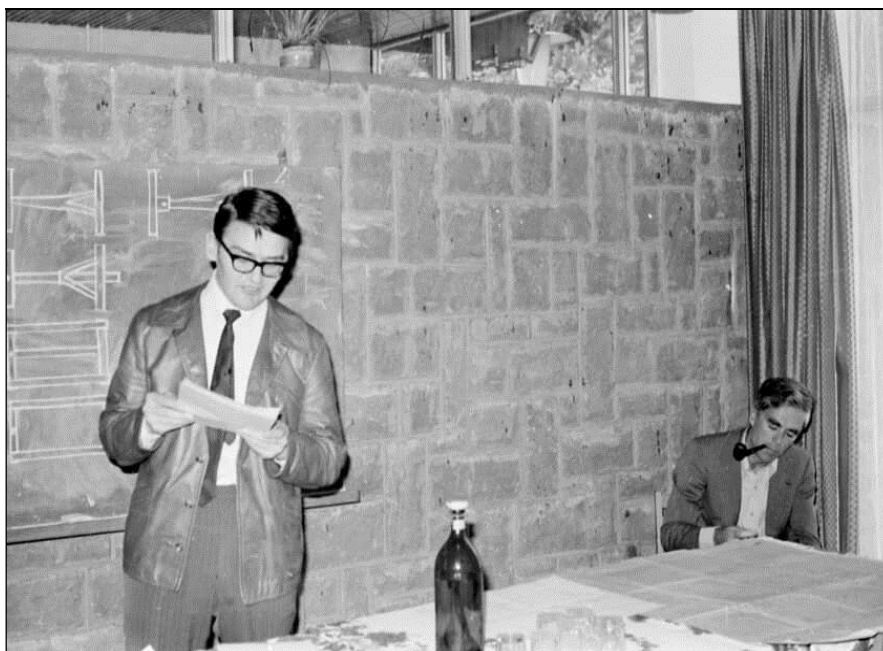
¹¹ Barabás 1980: 491.

¹² Paládi-Kovács 2017: 19.

¹³ Borsos 2011, I.: 52.

¹⁴ Barabás 1980: 491; Borsos 2013: 369.

tartjuk nyilván). A terepkutatás akadémiai keretből folyt, a határon túli gyűjtéseket¹⁵ pedig akadémiai csereprogramok segítségével oldották meg.¹⁶ A gyűjtést szakképzett etnográfusok mellett a helyi értelmiség tagjai végezték,¹⁷ de a legtöbb településen felvett adatok mintegy 12–15 fő kitartó kutatásainak köszönhetőek.¹⁸

Európa Néprajzi Atlasza 5. munkaértekezlete.
Paládi-Kovács Attila és az elnöklő holland Johannes Jacobus Voskuil
 (Fotó: Bálint Kálmán Bulcsú, Visegrád, 1974. MTA NTI F2621)

¹⁵ Paládi-Kovács Attila hangsúlyozza, hogy az erdélyi és a moldvai településeken az 1960-es évektől egyre nehezebbé, körülményesebbé vált a terepmunka. A Román Tudományos Akadémia a magyarországi kutatók gyűjtéseit központi nyomásra a továbbiakban nem támogathatta, sőt, még a korábbi megállapodásokat is felmondani kényszerült. 1966–1967-től a kutatók nem vihették magukkal a nyomtatott gyűjtőfüzeteket, csupán a 4 füzet egybekötött, sokszorosított vázát, így ez a körülmény az ebben a régióban folytatott gyűjtések minőségét jelentősen rontotta. Paládi-Kovács 2017: 25.

¹⁶ Borsos 2013: 368.; 2011, I: 51–52.; Paládi-Kovács 2017: 24.

¹⁷ Czövek összeáll. 1992.

¹⁸ Borsos 2011, I: 51–52.

*Európa Néprajzi Atlasza 5. munkaértekezlete.
Kisbán Eszter és az elnöklő svájci Arnold Niederer*
(Fotó: Bálint Kálmán Bulcsú, Visegrád, 1974. MTA NTI F2606)

A munkálatok adminisztrálását 1962–1967 között az ELTE Néprajzi Intézetéhez kapcsolódó Tanszéki Akadémiai Kutatócsoport végezte.¹⁹ A *Magyar Néprajzi Atlasz* gyűjteményét és archívumát a Néprajzi Múzeumban tevékenykedő akadémiai kutatói részlegben helyezték el,²⁰ majd anyagát 1969-ben szállították át az MTA Néprajzi Kutató Csoport helyiségeibe,²¹ ahol Paládi-Kovács Attila és Németh Imre gondoskodott annak elhelyezéséről.²²

A feldolgozó munkálatok már 1966-ban megkezdődtek, és 1969–1972 között, a feldolgozás második szakaszában az akadémiai kutatóintézet és a Néprajzi Múzeum munkatársai mintegy 2000 térképlapot készítettek el, melyek közül a szerkesztőség 620 lapot választott ki publikálásra.²³ Ezzel párhuzamosan zajlottak a kiegészítő gyűjtések, majd a belső ellenőrzés után 1973–1974-ben kezdték meg a kollégák a kiadásra való előkészítést: nyomdai munkára alkalmas térképek rajzolása, kommentárok készítése, adatok-megjegyzések

¹⁹ Tagjai Ortutay Gyula, K. Kovács László és Istvánovits Márton voltak.

²⁰ Ekkoriban az intézmény a Könyves Kálmán körút 40. szám alatt működött, Diószegi Vilmos, Kovács Ágnes, Manga János, Belényesy Márta, Vincze István kutatók, illetve Hegyi Imre és Barabás Jenő szerződéses kutatók, valamint Oswald Lórántné Walleshausen Irén ügyintéző közreműködésével.

²¹ 2017-ig az intézet más akadémiai kutatóhelyekkel együtt Budán, az Országház u. 30. szám alatt működött.

²² Paládi-Kovács 2017: 24–25.

²³ Barabás 1980: 491.; Borsos 2013: 369.

szerkesztése.²⁴ A térképek elkészítésében 12 kutató vett részt (nevük mögött az elkészített térképlapok száma szerepel): Paládi-Kovács Attila (126), Morvay Judit (74), Kisbán Eszter (70), Szolnoky Lajos (70), Barabás Jenő (53), Csalog Zsolt (53), Diószegi Vilmos (52), Füzes Endre (38), Baloghné Horváth Terézia (35), Pócs Éva (20), Györgyi Erzsébet (17), Hegyi Imre (4). A fennmaradó térképeket pedig a felsorolt kutatók szerzőpárosai készítették el.²⁵

Az 1 : 2 000 000 léptékben, kvadráthálózattal készült mappákba rendezett első lapok kiadása 1987-ben kezdődött meg. 1992-ig a *Magyar Néprajzi Atlasz* 9 kötetbe²⁶ rendezett, 634 lapja jelent meg,²⁷ amelyhez az ezredforduló után készültek el a virtuális 10. és 11. kötetek.²⁸ Az adatok számítógépes feldolgozásának eredményeként jött létre Borsos Balázs *A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében* című kétkötetes műve,²⁹ amely a klaszteranalízis eredményeinek elemző vizsgálatával³⁰ a magyar nyelvterületet nagy, közepes, kis és mikroméretű régiókra tudta tagolni.³¹ Az összefoglaló mű angol nyelvű változata a Waxmann kiadó gondozásában *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture* címen jelent meg.³²

A *Magyar Néprajzi Atlasz* megálmodói az adatfelvétel megszervezésekor még nem számolhattak a számítógépes nyilvántartás lehetőségével. Adattárunk az anyagot ma is a településkód szerinti gyűjtőfüzetekben, a témaszámokra (és témaalszámokra) adott kérdések szerint tartja nyilván fiókos tárlókban. Optimális esetben minden településhez tartozik négy darab, 50–50 kérdést (vagyis összesen 200 témaszámot) tartalmazó füzet. A kérdésekre a kutatók írott vagy rajzos választ adhattak, a fényképeket pedig fotókartonokra ragasztották, amelyeken – úgyszintén optimális esetben – szerepel a település neve/száma, illetve a témaszám, hiszen a műtárgyfotók kivételével nem feltétlenül egyértelmű, hogy a kutató milyen célból készítette a fényképet. A gyűj-

²⁴ Barabás 1980: 491–492.

²⁵ Borsos 2013: 369–370.

²⁶ Barabás szerk. 1987–1992.

²⁷ Barabás Jenő véleménye szerint a *Magyar Néprajzi Atlasz* számára a svájci és a német atlaszok elsősorban a szemlélet és módszer tekintetében szolgáltak például, az osztrák atlasznak pedig ekkor még nem volt kialakult követelményrendszere. A jugoszláv és a szlovák kollégák számára azonban már példaként szolgált a magyar vállalkozás, ahogyan a készülő *Európa Néprajzi Atlasza* számára is: Barabás 1980: 492. Vö.: Kósa 1989: 263.; Paládi-Kovács 2005: 128–129. Regionális példaként lásd: Szabó–Csalog szerk. 1974: 197. Valamint: Szabó–Gulyás–Csalog szerk. 2001.

²⁸ Borsos 2007; 2009; 2010.

²⁹ Borsos 2011, I–II.

³⁰ A *Magyar Néprajzi Atlasz* térképlapjaira (tehát nem a gyűjtőfüzetek közvetlen adataira) vonatkozó adatbáziskezelő programot Breiner László Gábor informatikus készítette.

³¹ Borsos 2011, I.: 60–90.; esettanulmányként lásd: Borsos 2014; 2015; 2020.

³² Borsos 2017.

tésekhez kiegészítő válaszlapok és pótkartonok is tartoznak, amelyek kérdéseit a szerkesztőség állította össze a hiányos kitöltések miatt, vagy a megállapítani kívánt régiók határára vonatkozóan. A településhez sorolt anyagok gyakori mellékletei a szerszámok csomagolóanyagra vagy újságpapírra (körülr)rajzolt sziluettjei. Jelenleg elsődleges feladatunknak a gyűjtőfüzetek korábban publikálatlan anyagának nyilvánossá tételét tekintjük, amelyhez megkezdődött az adatbázis építése, az ábrák és a fotók digitalizálása, valamint a bevitt adatok szakmai ellenőrzése.

A fent említett, mintegy 2,5 millió adat mellett a *Magyar Néprajzi Atlasz* különgyűjteményének részét képezik a szerkesztőségi anyagok is, amelyek jelenleg csak személyesen kutathatók, digitalizálásukat a gyűjtések anyagának közzétételét követően tervezzük. Az iratanyag rendezése megtörtént,³³ az atlasz munkatervei és munkabeszámolóit, a szerkesztőség munkájára vonatkozó jegyzőkönyvek és feljegyzések, valamint gyűjtőkre és gyűjtőpontokra vonatkozó információk, a teljes levelezés egyaránt kutatható, párhuzamosan a gyűjtőfüzetek, valamint a térképlapok szerkesztésére vonatkozó iratanyaggal.

AMENT-KOVÁCS BENCE

Irodalom

BALASSA Iván

1993 Teljes egészében megjelent a Magyar Néprajzi Atlasz. *Ethnographia* 104 1. 234–237.

BARABÁS Jenő

1955 Az európai néprajzi atlaszmunkálatok tanulságai. *Ethnographia* LXVI. 1–4. 409–426.

1963 *Kartográfiai módszer a néprajzban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1980 Magyar Néprajzi Atlasz. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 491–492. Budapest: Akadémia Kiadó.

BARABÁS Jenő (szerk.)

1987–92 *Magyar Néprajzi Atlasz* I–IX. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BARABÁS Jenő–DIÓSZEGI Vilmos–GUNDA Béla–MORVAY Judit–SZOLNOKY Lajos (szerk.)

1958 *A Magyar Néprajzi Atlasz Kérdőíve* I–IV. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

³³ A gyűjtések és szerkesztőségi anyagok szétválogatása, majd rendezése mellett az atlasz anyagának újraegyesítése is 2021-ben történt meg, hiszen a korábban az ELTE BTK Néprajzi Intézetében őrzött Barabás Jenő-hagyaték (Barabás Jenő személyes jegyzetei mellett a gyűjtőfüzetek korrektúrái, valamint egyes térképlapok szerkesztésének dokumentumai) vonatkozó iratanyaga is átkerült intézetünkbe. Prof. dr. Mohay Tamás felajánlását és segítségét ezúton is köszönjük.

- 1959 *Magyar Néprajzi Atlasz. Gyűjtési útmutató.* Budapest: [MTA–] Magyar Nemzeti Múzeum.

BORSOS Balázs

- 2007 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete. In Hoppál Mihály (főszerk.), Vargyas Gábor–Berta Péter (szerk.): *Ethno-Lore XXIV.* 194–229. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- 2009 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete: néprajzi, földrajzi és nyelvjárási tagolódási térképek. In Hoppál Mihály (főszerk.), Berta Péter (szerk.): *Ethno-Lore XXVI. Az MTA Néprajzi Kutató Intézetének Évkönyve.* 265–287. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- 2010 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete. II. Kulturális tagolódási térképek az egyes kulturális aspektusok alapján. In Balogh Balázs (főszerk.), Berta Péter (szerk.): *Ethno-Lore XXVII. Az MTA Néprajzi Kutató Intézetének Évkönyve.* 165–228. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- 2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében I–II.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- 2014 Nem oda pota? De ide! A Kétvízköze kulturális tagolódása a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében. In Kothencz Kelemen (szerk.) *Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárh János tiszteletére írott tanulmányok.* 188–198. Baja: Türr István Múzeum.
- 2013 A kérdőívtől a klaszteranalízisig. A második olvasat. *Ethnographia* 106. 1. 364–376.
- 2015 Moldova népi kultúrájának területi tagolódása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása fényében. In Jakab Albert Zsolt–Kinda István (szerk.) *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* 105–114. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság–Székely Nemzeti Múzeum–Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- 2017 *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture.* Münster–New York: Waxmann.
- 2020 Kárpátalja elkülönülése a Magyar Néprajzi Atlasz térképein. In Dobák Judit–R. Nagy József (szerk.): *Docendo discimus. A 60 esztendő Kotics József köszöntése.* 75–82. Miskolc: ME BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.

CZÖVEK Judit (összeáll.)

- 1992 A Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtői. In Barabás Jenő (szerk.): *Magyar Néprajzi Atlasz IX.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

GUNDA Béla

- 1939 A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése. *Néprajzi Közlemények XXXI.* 2–4. 294–300.

KÓSA László

- 1989 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Budapest: Gondolat.

ORTUTAY Gyula (főszerk.)

- 1977–82 *Magyar Néprajzi Lexikon* 1–5. Budapest: Akadémiai Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1990 Néprajzi térképezés Magyarországon. In Uő.: *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években. Felmérések, vélemények, dokumentumok.* 94–101. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport. /Documentatio Ethnographica 14./

- 2005 Merre halad az európai néprajztudomány? In Vizi E. Szilveszter (főszerk.): *Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián.* 119–143. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia [különlenyomat].

- 2017 A Magyar Néprajzi Atlasz kérdőíve, gyűjtési munkálatai és adatbázisa. In Balogh Balázs (főszerk.), Ispán Ágota Lídia–Magyar Zoltán–Mészáros Csaba–Vargyas Gábor (szerk.): *Ethno-Lore XXXIV. Az MTA Néprajzi Kutató Intézetének Évkönyve. A terepmunka története. Történetiség a terepmunkában.* 15–30. Budapest: BTK Néprajztudományi Intézet.

PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)

- 1988–2011 *Magyar Néprajz* I.1.–VIII. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SCHWARTZ Elemér

- 1931 A német és magyar néprajzatlasz. *Egyetemes Philológiai Közöny* LV. I–IV. 42.

SZABÓ László–CSALOG Zsolt (szerk.)

- 1974–75 *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza* I.1.–I.2. Szolnok: Damjanich János Múzeum.

SZABÓ László–GULYÁS Éva–CSALOG Zsolt (szerk.)

- 2001 *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza* II.1. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

A Népi Gyógyászati Archívum a BTK Néprajztudományi Intézetében

A népi gyógyászat recens és történeti anyagának teljes körű összegyűjtése, archívumi elhelyezése és más kutatások számára is hozzáférhetővé tétele Diószegi Vilmos nagy terveinek egyike volt már az 1950-es évek végén, 1960-as évek legelején. Az egyszemélyes munka (amikor Diószegi Vilmos más gyűjtései mellett ezt a témát is gyűjtötte, cédulázta, fényképezte) akkor válthatott

léptéket, amikor 1962 novemberében Diószegi megnyerte tervének az abban az időben a szolnoki Damjanich János Múzeumban segédmuzeológusként dolgozó Pócs Évát. Ő nemcsak vállalta a korpuszépítés hatalmas feladatát, de munkahelye is kész volt az archívum létrehozásával kapcsolatos anyagi kiadások fedezésére. A közösen kialakított terv szerint minden történeti, publikált és recens gyűjtésű népi gyógyászati adatot szerettek volna összegyűjteni, legépelteni és betegségek, illetve gyógymódok szerint rendezni – ennek megfelelően az archívum anyaga folyamatosan gyarapodott volna.

Szolnok megye néprajzi atlaszával kapcsolatos megbeszélés Szolnokon, 1965 tavaszán. A képen balról jobbra: Szilágyi Miklós, Szűcs Sándor, Kaposvári Gyula (takarásban), Szolnoky Lajos, Barabás Jenő, Tóth János, Pócs Éva, Morvay Judit, Diószegi Vilmos, Kisbán Eszter, Mándoki László, Csalog Zsolt

(MTA NTI VII. 3. e. Diószegi Vilmos hagyatéka – rendezés alatt álló anyag)

A forrásanyagok áttekintésének munkájában Diószegi Vilmos és Pócs Éva mellett részt vett Grynaeus Tamás is, aki akkorra már a másik két kutató mellett maga is jelentős saját gyűjtéssel rendelkezett a Dél-Alföldről. Az orvos végzettségű Grynaeus Tamás feladata az orvostörténeti anyag áttekintése volt a 16. századtól kezdődően, míg Pócs Éva a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából, magánhagyatékokból és publikációkból gyűjtötte össze és cédulázta ki a népi gyógyászattal kapcsolatos adatokat. A feltárt történeti és recens gyűjtésekből származó adatokat három példányban gépeltek le: az első a szolnoki múzeum tulajdona lett, a másik két példány pedig az

MTA Néprajzi Kutató Csoport Adattárába került annak érdekében, hogy az egyik sorozatot betegségek, a másikat pedig gyógymódok szerint rendezzék.

Az archívum anyaga alapján elkészítettek egy olyan népi gyógyászati kérdőívet is, amely már minden lehetséges adattal számolt, „*tehát pl. egy betegség esetén minden lehetséges gyógymód felsorolását*” tartalmazta.¹ Ennek megfelelően célul tűzték ki egy népi gyógyászati atlasz elkészítését is. Az atlasz létrehozásának ötlete Diószegi Vilmostól származott, „*ő volt a fő inspirátor, és ő volt az, aki némileg csalódott, amikor kiderült, hogy ebből az anyagból sem lehet atlaszt létrehozni, viszont örült annak, hogy létrejöhet egy nagyszabású népi gyógyászati archívum, több szakma hasznára*”.²

Diószegi Vilmos felesége, Morvay Judit, aki a címszavazásba, rendezésbe maga is besegített, a következőképpen emlékezett vissza a munkára: a „*hatalmas, több mint 10.000 cédulányi anyag rendezése meghaladta a két kutató erejét, ezért »kalákába« kollegák, barátok többször is segítettek az anyag rendezésénél, természetesen önzetlenül. [...] A legépebb anyag szakozásának rendszerét Diószegi Vilmos és Pócs Éva együttesen alakították ki, a szakozást is ők végezték folyamatosan.*” Az anyag pontos kijelölésének, a határok meghúzásának, az „*ezzel kapcsolatos megbeszéléseknek, megfogalmazásoknak, sűrű levelezésnek én magam is tanúja vagyok, valamint annak is, hogy az Archívum létrehozása mindkettejüktől nagyon sok és időigényes munkát, koncentrációt és nem utolsósorban önzetlenséget, kitartást igényelt*”.³

Az első években, amikor az anyag az MTA Néprajzi Kutató Csoporthoz került, az Pócs Éva vezetésével tovább gyarapodott. 1978-ban az addig együtt kezelt Néphit- és Népi Gyógyászati Archívum munkálatai teljesen kettéváltak. Ezt követően a Néphit Archívum feladatait Pócs Éva látta el, a Népi Gyógyászati Archívum munkálatait Hoppál Mihály irányította.⁴ Az ezredfordulón pályázatok segítségével kapcsolódott az intézethez Takács András, akinek a feladata többek között a Népi Gyógyászati Archívum további rendezése volt.

2020-ban a Népi Gyógyászati Archívum anyagát szétzilált állapotban találtuk meg: bár az egykori rendszerezés nyomai felfedezhetőek voltak, ám mivel annak kialakításáról részletes leírás nem készült, a cédulák pedig nem voltak sem beszámozva, sem más utalást nem tartalmaztak a valamikori struktúrára vonatkozólag, így az egykori rendszer rekonstruálása nem tűnt kivitelezhető feladatnak. A(z újra)rendezés munkáját a Néphit Archívum rendezésében már nagy tapasztalatot szerzett Zombory Andreára bíztuk, aki (szükség esetén) Pócs Évával konzultálva végezte el a feladatot.

¹ Cs. Pócs 1964.

² Pócs 2019: 120.

³ Morvay Judit levele az MTA Néprajzi Bizottsághoz. Budapest, 1977. április 15. (MTA NTI VII. 3. Diószegi Vilmos hagyatéka, előrendezett anyag)

⁴ Ld. Ortutay Gyula levele Pócs Évának. Budapest, 1977. dec. 14. (MTA NTI VI.1. Néphit Archívum dokumentációja, rendezés alatt álló anyag), illetve Pócs Éva szíves, szóbeli kiegészítései.

A Népi Gyógyászati Archívum levelezéséből a rendezés során egyelőre nagyon kevés került elő, ezek közül mutatunk be az alábbiakban hármat,⁵ melyek egy szűk metszeten át bepillantást engednek a Népi Gyógyászati Archívum és az ezzel párhuzamosan folyó, alakuló néphitkutatások 1960-as évek eleji történetébe. Ebben az időszakban – ahogy az a levelekből is kitűnik – még nem váltak el élesen a Néphit- és a Népi Gyógyászati Archívum munkálatai. A levelekben a Népi Gyógyászati Archívum alakulásának kezdeteiről kaphatunk egy pillanatfelvételt. A munkának ebben az első szakaszában Diószegi Vilmos – a *Magyar Néprajzi Atlasz* egyik meghatározó munkatársaként – elsősorban atlaszkészítésben gondolkozott (ennek megfelelően először Szolnok megyei, majd országos Népi Gyógyászati Atlaszt terveztek), míg Pócs Éva a közös munka kezdetére már jelentős néphitanyagot gyűjtött Szolnok megyében, így neki egy Néphit Archívum létrehozásáról voltak tervei. A levelekben letapogatható munkák szerves folytatásaként készítette el 1964-re Pócs Éva a *Zagyvarékas néphite* című monográfiáját, amely az 1960-as évek második felében induló Néphit Topográfia munkálataiban és az ezzel párhuzamosan készülő lokális néphit-monográfiák készítésénél mintául szolgálhatott a laikus gyűjtők számára.

A jegyzetek elkészítésében nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Pócs Évának a kérdéseimre adott szíves szóbeli és levéلبeli válaszáért.

1.

***Pócs Éva Diószegi Vilmosnak
hn. [Szolnok], 1963. július 8.***

[1] 63. júl. 8.

Kedves Vili!

Megjött a Pusztainé⁶ rendelve nye,⁷ el tudom neki küldeni a pénzt.

A gyakornokok⁸ válogatják a ráolvasásokat a kérdőívhez,⁹ ezért arra kérem, hogy minél előbb küldje el az ott lévő gyógyászatcédulákat, hogy abból is ki tudják válogatni.

⁵ Mindhárom itt közölt levél Diószegi Vilmos rendezés alatt álló hagyatékában található. Pócs Éva itt közölt leveleit kézzel, Diószegi Vilmos pedig e levelét írógéppel írta. Az oldalhatárokat szögletes zárójelbe tett számmal jeleztem. A levelekben található esetleges betűtévesztéseket, vesszőhibákat jelöletlenül javítottam, minden mást változatlanul hagytam.

⁶ Pusztainé Madar Ilona (Sárrétudvari, 1923–Budapest, 2007) néprajzkutató, aki maga is részt vett a néphitgyűjtésben.

⁷ A szolnoki Damjanich János Múzeum ekkori igazgatójának, Kaposvári Gyulának köszönhetően Pócs Évának is viszonylag nagyobb mozgástere nyílt a tárgygyűjtés mellett valamennyi néphitgyűjtést is végezni, illetve mások (így pl. P. Madar Ilona) számára is azt lehetővé tenni, hogy Szolnokról gyűjtőpénzt kaphasson.

Szeptember elsején kezdi készíteni Kunszentmárton néphitmonográfiáját egy ottani gimnazista.¹⁰ Ez biztos. Már kapott könyveket, stb.¹¹

A babonaszótárt¹² elintéztük, holnap feladatom. 2 ½ napi munka volt még. Sajnos nem [2] tudtunk együtt dolgozni, mert az a kislány, akivel együtt dolgoztam, máskor ért rá, mint én, ezért össze kellett firkálnom a margót. Remélem ez nem lesz baj (minden címszó be van írva az első előfordulásánál, illetve a jeles napok aláhúzva első előfordulásuknál).

Mária¹³ kérdezte, mikor Pesten voltam,¹⁴ hogy lesz-e még pénz gépelésre. Én azt mondtam neki, hogy megírom innen. Eddig még nem írtam neki, mert K.¹⁵

⁸ Több évben érkeztek néprajz és régész szakos egyetemi hallgatók az ELTE-ről, a Népi Gyógyászati Atlasz munkálataiban előbbiek vettek részt. A levél keletkezésekor a néprajz szakos Indra Erika és két régész szakos hallgató, Gádor Judit és Stanczik Ilona vett részt múzeumi gyakorlaton, utóbbiak Csalog Zsolt irányítása alatt. Néprajz szakról 1965-ben Szemerikényi Ágnes végezte Pócs Évánál a múzeumi gyakorlatát, azonban ekkorra a Népi Gyógyászati Archívum anyaga már össze volt csomagolva, így ő annak munkájában nem vehetett részt.

⁹ Feltehetően készült már ekkor egy ráolvasás-kérdőív a Népi Gyógyászati Archívumhoz. Később ez a Néphit Topográfia kérdőíve lett.

¹⁰ Pócs Éva feltehetően itt tévedett, amikor gimnazistának gondolta Barna Gábort. Ő volt az, aki ekkor még csupán 13 esztendősen néphit-monográfia készítését ígérte Pócs Évának. Bár ez a monográfia nem készült el, Barna Gábor a későbbiekben, az 1960-as évek második felében is aktívan részt vett a néphitgyűjtésben, később publikált szakmonográfiájából (Barna 1979) sok hiedelemadat került be a Néphit Archívumba is.

¹¹ A Néphit Topográfia levelezésének tanúsága szerint az ígéretes gyűjtők e formában (szakkönyvek postai úton való kölcsönzésével) való ösztönzése a későbbiekben is általános volt. Nem tudjuk, hogy Pócs Éva ekkor milyen könyveket adott kölcsön Barna Gábornak, de az a későbbi levelekből látható, hogy ő több alkalommal is kölcsönzött szakkönyveket az ígéretes fiatalembernek – általában 2–3 hétre adva kölcsön egy-egy szakkönyvet. (Ld. Pócs Éva Barna Gábornak. Bp., 1966. márc. 21., Barna Gábor Pócs Évának. Kunszentmárton, 1966. ápr. 15.; 1966. aug. 29. MTA NTI VI. 1. Néphit Archívum, Néphit Topográfia levelezése, rendezés alatt lévő anyag.)

¹² Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos kéziratosa babonalexikonának vonatkozó részeit is be szeretnék volna dolgozni a Népi Gyógyászati Archívumba, az ezzel kapcsolatos munkákról szól a fenti bekezdés. A babonalexikonból egy ideig szabadon másoltak maguknak a kutatók, így abból több példány is létezett Pesten, amíg nem zárták el az anyagot.

¹³ Iványiné Mária a Néprajzi Múzeum titkárnője volt ekkor.

¹⁴ Pócs Éva ekkor általában havi egy napot töltött Budapesten, amikor a Néprajzi Múzeum könyvtárában vagy az Ethnológiai Adattárban dolgozott.

¹⁵ Kaposvári Gyula (Szolnok, 1916–Szolnok, 1998) földrajz–természetről szakon végzett Budapesten, a szolnoki Városi Könyvtár, majd a Damjanich János Múzeum vezetője, régészeti, néprajzi, történeti, képzőművészeti gyűjtéssel is foglalkozott, a 40-es évek végén fontos kulturális értékmentő munkát végzett, egész pályája során kiemelkedően fontos volt számára a tudományszervezés és -népszerűsítés.

azt mondta, hogy várjuk meg, míg megtudjuk, hogy megkapjuk-e a kért póthitelt.¹⁶ Ezt még egyelőre nem fogjuk pedig tudni, márpedig Máriának csak most van ideje gépelni. Én azt hiszem, hogy lesz pénz, de ez nem teljesen biztos. Így nem tudom, mit mondjak Máriának. Mindenesetre mondja meg neki, hogy mi a helyzet. Mihelyt biztosat tudok, írok.

Grynaeustól kérjük a júniusi nyugtát.¹⁷

Üdvözli

Éva

2.

Diószegi Vilmos Pócs Évának Budapest, 1963. július 18.

[1] Cs. Pócs Éva

Szolnok

Damjanich János Múzeum

Kossuth tér 4.

Kedves Éva!

Elnézést kérek, hogy csak ilyen sokára válaszolok, de Kecskemét környékén igyekeztem eltüntetni a Luca napi szokások terén mutatkozó fehér foltot.¹⁸ Ez a művelet teljes sikerrel járt.

Közben, gondolom, megkapta a gyógyatlasz anyagát, amelynek szétvágása viszont sajnos korántsem végződött olyan nagy sikerrel.¹⁹ Az együvé tartozó cédulák szétvágása láttán ezt a próbálkozást abba hagytam. Elnézést kérek, hogy így plusz munka hárult Magára. Remélem, hogy azért agnoszkálni²⁰ lehet az összetartozó cédulákat.

¹⁶ Ekkor abban az esetben lehetett póthitelt kérni, amikor a tárgygyűjtésre vagy a régészeti leletmentésre szánt pénz elfogyott. Ilyenkor a minisztériumhoz kellett a póthitelért folyamodni.

¹⁷ Az orvos végzettségű Grynaeus Tamás (Budapest, 1931–Athos, 2008) már ekkor részt vett a Népi Gyógyászati Archívum munkálataiban. Neki, P. Madar Ilonához hasonlóan, a szolnoki múzeum utalt ki gyűjtőpénzt.

¹⁸ Diószegi Vilmos egyik grandiózus tervének része volt a néphitgyűjtésben általa tapasztalt fehér foltok eltüntetése.

¹⁹ Ekkor negyedíves cédulákat gépeltettek írólapokra, a keskeny oldalukkal felfelé, és ha túlment az adat a fél írólapon, akkor nem volt szabad kettévágni az adott cédulát. Ebben az esetben azonban az történhetett, hogy valaki, akivel Diószegi Vilmos a Néprijzi Múzeumban a kettévágást végeztette, véletlenül a félíves szövegeket is kettévágta, így ezeket a cédulákat utólag kellett összepárosítani.

²⁰ Agnoszkál: 'felismer'.

Gratulálok a kunszentmártoni monográfia megszervezéséhez és ahhoz is, hogy már válogatják (talán már be is fejezték) a ráolvasások kiválogatását a kérdőívhez.

Valami csekély eredményt így is fel tudunk már mutatni: ma már stencilre kezdjük gépelni a betegség jegyzéket, elkészült a téli ünnepkör kérdőíve és talán sikerül egy néphit monográfiát elkészíttetni Pörölyön.²¹

Grynaeus Tamás júniusi nyugtáját aláírtam, gondolom már meg is kapta. A Maga kérdőíveiből²² a Luca napi adatokat kigépeztük, az anyagot a napokban vissza is fogjuk küldeni. Iványiné tempósan gépelgeti a gyógyatlasz anyagát. Pusztainé nagy anyaggal jött haza az együttesen megkezdett gyűjtőútjukról.²³ A kiküldetési elszámolását mi már elintéztük, a szolnoki múzeum azonban még nem küldte meg neki a pénzt. Ha lehet, legyen szíves nézzen utána.

Nem tudom pontosan, hogy miben állapodtunk meg a karácsonyi szokások kérdőívével kapcsolatban. A bugaci homok még azt is ellepte fejében, hogy vajon Maga elvitte-e Szendrey Ákos karácsonyi címszavait vagy sem. A téli ünnepkörből csak ez az egy hiányzik, ezért jó lenne, ha megírná, hogy mi is ezzel a feladat. A tavaszi és a nyári ünnepkör anyagát hamarosan munkába veszik, tehát az évnegyedes szokások összegyűjtése gőzerővel megindulhat. Egyre inkább kialakul az Észak-dunántúli [2] Néphit- és Népszokás Atlasz gyűjtőhálózata is,²⁴ így remélhető, hogy szeptemberben ez a vállalkozás is (cégünk legnagyobb dicsőségére) zökkenésmentesen megindulhat.

Jó egészséget és még jobb munkát kívánva kezét csókolja

[nincs aláírás]²⁵

Budapest, 1963. július 18.

²¹ Ez a monográfia nem készült el.

²² Feltehetően Pócs Éva tilalmas napok vagy jeles napok kérdőívéről lehetett itt szó, amit ő – sok más kérdőív mellett – a Szolnok megyei néphitgyűjtéséhez készített el.

²³ Pócs Éva Abádszalókra vitte magával P. Madar Ilonát gyűjteni. Ez volt az első, vagy az elsők közötti gyűjtése Madar Ilonának, Pócs Évától itt tanulta meg a gyűjtés módszertanának alapjait.

²⁴ Az Észak-dunántúli Néphit- és Népszokás Atlasz (röviden ÉNNA) a Magyar Néphit Topográfia (ami „a magyar néphit atlaszszerű feldolgozása lett volna” Pócs 2019: 117.) előtti kísérlet volt a néphitanyag kérdőívek segítségével való térképezésére. Diószegi Vilmos elképzelései alapján készültek el a kérdőívek, a gyűjtést és a térképezést ő és P. Madar Ilona végezték. Ez a munka azonban „nem lett készen, nem került publikálásra, az anyag nem bizonyult térképezhetőnek”. (Pócs 2019: 117.) Az ÉNNA kérdőíveinek nagy része megtalálható a BTK Néprajztudományi Intézetének Adattárában. A különböző kérdőíves gyűjtésekben részt vevő személyek sok esetben azonosak voltak, a kiindulást a „társadalmi gyűjtőknek” a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára által irányított tevékenysége jelentette.

²⁵ A levél Diószegi Vilmos hagyatékában maradt fenn, ezért nem tartalmazza Diószegi aláírását.

3.

*Pócs Éva Diószegi Vilmosnak
hn. [Szolnok], én. [1963 júliusa körül]*

[1] Kedves Vili!

Megjöttek a cédulák, köszönöm szépen. Ha készen van a betegség-jegyzékek²⁶ sokszorosítása, kérek vagy tíz példányt Szolnok megyei gyűjtőknek. Képzeld, Tiszafüreden is van egy szakkör (középiskolai), akik ősztől néphitét akarnak gyűjteni – saját elhatározásukból.²⁷

Grynaeus nyugtáját még nem kaptam meg, de hát majd megjön.

Még mindig nem biztos, hogy lesz a gépelésre pénz, de valószínű. 15 ezer forintot kértünk a gyógyatlaszra még erre az év végéig. Ha megkapjuk, újra lehet a régi tempóban gépeltetni. A Pusztainé pénzét már a múlt héten feladtam, remélem, azóta már megkapta.

[2] A karácsonnyal kapcsolatban azt beszéltük meg, hogy annak ellenére, hogy én már kezdtem csinálni a kérdőívet, megcsináltatjuk a többivel együtt, és én majd saját gyűjtésű anyagomból kiegészítem, stb. Tehát nem hoztam el a karácsony címszavait.

A ráolvasások válogatása elég lassan halad, mert azt csak akkor csinálják a gyerekek, ha nem gyötörjük őket a leltározással.²⁸ De azért a hónap végére meglesz. A térképpel kapcsolatos munkát²⁹ is megcsinálták, most már csak betűrendbe rakják az egyes csoportokon belül a községek nevét, és egészen kész. Különben gőzerővel leltározunk, még kb. 1 hétig.

Üdvözli

Éva

SZAKÁL ANNA

²⁶ Diószegi Vilmos: *Betegség jegyzék a népi embergógyászat gyűjtéséhez* című, 1963-ban készített útmutatójáról van szó. Első oldalának fényképmellékletét lásd Zombory Andrea cikkének mellékleteként.

²⁷ Ekkor hangsúlyos volt a múzeumi munka mellett a muzeológusok ismeretterjesztő, kultúráközvetítő szerepe. Pócs Éva is több Szolnok megyei településen járt előadást tartani, tárgyakat beletárolni. Hatására több helyen indult el néphitgyűjtés is egy-egy tanár lelkesedése nyomán.

²⁸ A hallgatók elsősorban múzeumi tárgyak leltározását végezték ekkor, csupán az idejük egy kis részében bízták meg őket a készülő Népi Gyógyászati Atlasz munkáival.

²⁹ Mivel ekkor még népi gyógyászati atlasz készítésében gondolkoztak, a levélben említett térképpel kapcsolatos munka bizonyosan ehhez kapcsolódhatott.

Felhasznált irodalom

BARNA Gábor

1979 *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

CS. PÓCS Éva

1964 Szolnok megye népi gyógyászati atlasza. *Ethnographia* LXXV. 3. 476.

HOPPÁL Mihály–TÖRŐ László

1975 Népi gyógyítás Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények* VII–VIII. 13–176.

PÓCS ÉVA

2019 A Magyar Néphit Archívum keletkezéstörténetéhez. *Ethnographia* CXXX. 1. 114–123.

Pócs Éva szóbeli és levélbeli közlései.

MTA NTI VI. 1. Néphit Archívum dokumentációja (rendezés alatt)

MTA NTI VI. 2. Népi Gyógyászati Archívum dokumentációja (rendezés alatt)

MTA NTI VII. 3. Diószegi Vilmos hagyatéka (rendezés alatt)

MTA NTI VII. 12. Morvay Judit hagyatéka (rendezés alatt)

A Népi Gyógyászati Archívum rendezési tapasztalatai

A Népi Gyógyászati Archívum többnyire a magyar nyelvterületről származó, nagyon vegyes cédulaanyagot tartalmaz. Időben felöleli a 19–20. század gyűjteményeit, gyűjtéseit, publikációit és néhány 17–18. századi gyűjtemény anyagát. A Magyar néphit és népi vallás archívum anyagából is átkerültek ebbe az archívumba a gyógyászattal kapcsolatos cédulák, amelyek között néhány 21. századi adat is található.

A népi gyógyászattal kapcsolatos történeti adatok többek között a következő munkákból és gyűjteményekből származnak: Komáromy Andor boszorkányper-kötetéből, a Zala Megyei Levéltár búcsúszentlászlói ferences kolostor irataiból, Nediczi Váli Mihály *Házi orvos szótáratska, az az betű szerént magyarul szólló orvos könyvetske* című, 1759-ből való gyűjteményéből, Temesváry Rezső 1899-ben, szülészetéről írt könyvéből, Kandra Kabos gyűjteményéből. Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis, az az: az emberi testnek belső nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s' azoknak orvoslásának módgyáról való tracta* (1695) és Veszelszki Antal *A' növény-plánták' országából való erdei,*

és mezei gyűjtemény, vagy-is Fa- és fűszeres könyv... (1798) című gyógynövényes gyűjteményéből is sok adat található az archívumban – ezek részletelesen bemutatják, hogy melyik gyógynövényt milyen betegségekre használták. Emellett bekerültek a gyűjteménybe a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának népi gyógyászattal kapcsolatos anyagai is.

Jelentős mennyiségű adat származik 20. századi néprajzi gyűjtésekből: Diószegi Vilmos 1950-es, 1960-as években, F. Virány Judit, Grynaeus Tamás, Hoppál Mihály, P. Madar Ilona, Pócs Éva 1960-as években gyűjtött anyagának kézzel írt, illetve legépelte cédulái, a Magyar Néphit Topográfia kérdőíveiből a témához kapcsolódó teljes kérdőívek vagy legépelte válaszok. Bekerültek az archívumba a különböző gyógyászattal kapcsolatos kötetekből (pl. Vajkai Aurél népi gyógyászati kötetéből), az *Ethnographia* népi gyógyászattal foglalkozó cikkeiből, illetve a *Folklór Archívum* szöveggyűjteményeiből kicédulázott anyagok. Található az archívumban néhány német és latin nyelvű adat is. Az archívum tartalmaz egy bőséges bibliográfiát, és jelentős a kézzel írt jegyzetanyaga.

A Népi Gyógyászati Archívum jelenleg hét fő részre tagolódik:

1. Gyógyítók
2. Gyógymódok
3. Gyógynövények
4. Embergyógyászat
5. Állatgyógyászat
6. Jegyzetek, cikkek a gyógyászat témakörében
7. Népi gyógyászati bibliográfia cédulaanyaga

A rendszerezésnél kiindulópontként Diószegi Vilmos *Betegség jegyzék a népi embergyógyászat gyűjtéséhez* című útmutatását vettük figyelembe, melyben felsorolja a lehetséges betegségek népi és orvosi elnevezéseit.

Az embergyógyászati részben betegségek szerinti ábécérendben található a cédulák. A betegségneveknél megtartottuk a cédulán szereplő népi elnevezést, ahogy az adatközlő, illetve gyűjtő, szerző említi; csak a hangtani változások kerültek egy csoportba, pl.: *kelés-kilis, csemer-csömör* stb.

A „*betegség általában*” című csoportba azokat a cédulákat tettük, melyek esetében nem derül ki, hogy milyen betegséget gyógyítanak, vagy általában a betegről, beteghez való viszonyról, betegségről van szó.

A rendezés során egyes adatscsoportok (rontás, szemverés, ijedtség, valamint a gyógyítókhoz fűződő hiedelmek és a ráolvasások) adataiból mindkét archívumba jutottak cédulák. Így ezeknek a témáknak részletes feldolgozása és jobban rendszerezett cédulaanyaga megtalálható a szintén rendezés alatt álló, elkészülte után a Néprajztudományi Intézet Adattárában kutatható Magyar néphit és népi vallás archívumban, illetve a Ráolvasás-adatbázisban is.

Betegség-jegyzék
a népi embergyógyászat gyűjtéséhez

Minden egyes betegségnél következetesen ~~kérdezzük meg az~~ alábbiakat:

- a/ Milyen az a betegség, miről ismerhető fel?
- b/ Mi okozza ezt a betegséget?
- c/ Mivel lehet megelőzni, mit kell csinálni, hogy ne kapja meg?
- d/ Hogyan lehet megkapni ezt a betegséget, hogyan terjed?
- e/ Mivel kell gyógyítani?
- f/ Hogyan nevezték régen a betegséget és hogyan nevezik újabban?

Nagyon fontos lenne fényképezni a betegséget /pl. milyen a sömör, Szent Antal-tüze stb./ ill. fényképezni a gyógyító cselekményt /pl. visszakézből megkerítés, ujjal való megkeresztesítés stb./ a gyógyítás eszközét /pl. sárgarépából vagy viaszból készült pohár a sárgaságosoknak, tésztából készült perec - "frászkarika" - a nyálvalyatorósoknak stb./.

Ugyancsak fontos lenne a gyógynövények rendszeres összegyűjtése /lepréselése/ természetesen a népi nevének és használati céljának és módjának a feltüntetésével.

Különcsen ügyeljünk a ráolvasásokra, ráimádkozásokra! Szövegüket szósz szerint írjuk le.

1. Ag, agos, ebagos, ebugujás,	28. Bőrkenőgyedés
aszalványos, aszalványos gyerek	29. Bujaság, kurvaság, la-
2. Ajakcsömör, lásd: Csömör	torság
3. Ajakkrák	30. Bujakór, lásd: Franc
4. Alkoholtól meggyulladás	31. Bukóhólyag, lásd: Fekete-
5. Alsóbaj, lásd: Kazkó	tehólyag
6. Anyafolt, lásd: Májfolt	32. Buta kilis, lásd: Kelés
7. Anyajegy	33. Bűdös láb, lásd: Izza-
8. Aranyér	dás
9. Aszalvány lásd: Ag	34. Bűdös száj
10. Asztma /lélegzési nehézség	35. Búrge
11. Ágybavizelés	36. Cifilis, lásd: Franc
12. Ajulás	37. Cimbalomszeg, kékstaréj
13. Álmatlanság	csirke
14. Árpa, termés	38. Csalányhimlő, Csellány,
15. Bedróka	kiütés, lásd: Lódöbrö-
16. Békarüh	39. Csattogzás, lásd: Patta-
17. Bélhurut	nás, pattogzás
18. Bélfájás	40. Csécsbimbórepedés
19. Bélpoklosság	41. Csécsfájás, "kelés a
20. Bénulás	mellben", "megkótt a mej-
21. Bibircsó	je"
22. Bimbórepedés	42. Cserepes kéz /"Kifujta
23. Bolhásság	a szél", "megvágta a bo-
24. Borhimlő, borvirágos orr,	cog /golya/ a kezét".
lásd: Orbánc, Vörössorr	43. Cserepes ajak, cserepes
25. Borhimlő	száj
26. Boszorkány-nyomás, - szívás	44. Csécs, lásd: Himlő
- szopás.	45. Csikkanás
27. Bőrgyulladás	46. Csinálmázy, lásd: Rontás

Díoszegi Vilmos „Betegség-jegyzék a népi embergyógyászat gyűjtéséhez”
című útmutatója, 1963

(MTA NTI VI. 2. Népi Gyógyászati Archivum dokumentációja [rendezés alatt])

Az archívum nagyon sok, nem kimondottan gyógyítással kapcsolatos, főleg ünnepi rítusok egyes mozzanatait leíró cédulát is tartalmaz. Ha ezeken a cédulákon előfordult valamilyen betegség említése, betettük a megfelelő betegségcsoportba. Például a vesszőzésekor mondott „... *hogy keléses ne légy*” formula bekerült a keléscsoportba.

Az embergyógyászatban belül külön egységbe kerültek a terhességgel, szüléssel, gyermekápolással, a terhes, a gyermekágyas és a csecsemő védelmével kapcsolatos rítusok, hiedelmek. Ha valamilyen gyerekbetegségről volt szó egy cédulán, akkor az bekerült a megfelelő betegségcsoportba.

Az állatgyógyászati részben állatok szerint rendszereztük az anyagot és amennyiben azon belül elkülöníthetők voltak egyes betegségek, aszerint is elválasztottuk a cédulákat. Ide is bekerültek a nem kimondottan gyógyítással, hanem az állat védelmének, termékenységének érdekében alkalmazott eljárások, például a tyúkrok Luca-napi megpiszkálása.

A jelenleg nagyjából 70 ezer cédulát tartalmazó anyagot kiegészíti egy három dobozból álló részletes bibliográfia is.

Az anyagról készített, a tudományos kutatást segítő jegyzék hamarosan elérhető lesz a BTK Néprajztudományi Intézet honlapján.

ZOMBORY ANDREA